

АНОТАЦІЯ

Васечко В.О. Конституційно-правові основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням теоретичних аспектів і практичної реалізації конституційно-правових основ співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України, аналізі особливостей їх забезпечення в правотворчій і правозастосовній діяльності та розробка на їх основі висновків, узагальнень і пропозицій щодо вдосконалення законодавства, що регулює правовий статус переміщених осіб з України в державах – членах Європейського Союзу.

Доведено, що тимчасовий захист є однією з форм міжнародного захисту, яка покликана надати мінімальний рівень захисту в ситуаціях, пов'язаних з «масовим припливом» вимушених мігрантів. Конвенція про статус біженців 1951 року не містить положень, що стосуються ситуацій, пов'язаних з «масовим припливом». Починаючи з 80-х років ХХ ст. у рамках Організації Об'єднаних Націй почали звертати увагу на ситуації, пов'язані з «масовим припливом» (massinflux) або «масовим результатом» (massexodus), зокрема Виконавчий комітет Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців ухвалив низку висновків, що стосуються цього питання. Однак всі прийняті на універсальному рівні міжнародно-правові акти мали рекомендаційний характер. На регіональному європейському рівні у рамках Європейського Союзу 2001 року було прийнято Директиву № 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому.

Безумовно, в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України перед державами-членами Європейського Союзу постала проблема прийняття та розміщення мільйонів вимушено переміщених осіб з України. Встановлено, що система законодавства Європейського Союзу, що існувала до 24 лютого 2022 року і регулювала процедуру отримання тимчасового захисту, була недосконалою та потребувала швидких змін. Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС вперше введена в дію Імплементативним рішенням Ради ЄС 2022/382 від 04 березня 2022 року як реакція-підтримка держав ЄС вимушено переміщених осіб з України.

В науковій роботі досліджено конституційно-правові основи співробітництва України з країнами-членами ЄС у питанні переміщених осіб з України. З'ясовано, що положення Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС вперше були застосовані щодо вимушено переміщених осіб з України, відтак потребують наукового дослідження й осмислення передусім питання про порядок та умови отримання тимчасового захисту вимушено переміщеними особами з України в державах-членах ЄС, особливості реалізації ними основних прав людини, зокрема права на освіту, працю, житло та медичне забезпечення.

Розкриваючи конституційно-правову основу співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України, встановлено особливості умов отримання тимчасового захисту та реалізації прав вимушено переміщеними особами з України.

Дисертація містить *три розділи*, поділені на *вісім підрозділів*, у яких розгляд теми дослідження починається зі з'ясування теоретико-методологічних та історико-правових засад формування конституційно-правових основ співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України і завершується аналізом напрямів вдосконалення співробітництва України з Європейським Союзом щодо правового регулювання тимчасового захисту переміщених осіб з України. *Об'єктом* є суспільні відносини, які виникають у зв'язку зі співробітництвом

України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України. *Предметом* дослідження є конституційно-правова основа співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України. Для отримання обґрунтованих та достовірних результатів використано: діалектичний, герменевтичний, спеціально-правовий, порівняльний, формально-логічний, структурно-функціональний методи, що сукупно складають теоретико-методологічну основу дослідження.

У першому розділі «Науково-теоретичні та методологічні засади дослідження конституційно-правової основи співробітництва України з Європейським Союзом щодо статусу переміщених осіб з України» проаналізовано стан наукових розвідок і методологію дослідження проблем конституційно-правової основи співробітництва України з Європейським Союзом щодо статусу переміщених осіб з України.

Виокремлено основні етапи генези законодавства щодо співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України, які охоплюють здійснення цього процесу відповідно до прийняття та затвердження нормативно-правових актів, зокрема Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року: перший – це генеза системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на універсальному рівні; другий – становлення системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на європейському рівні; третій – формування законодавства про співробітництво України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України.

З'ясовано, що українське законодавство у сфері надання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, узгоджене з основними міжнародно-правовими актами з даного питання. Як наслідок, можемо зазначити, що співпраця України з ЄС щодо статусу переміщених осіб складається з, по-перше, формування національного законодавства щодо надання статусу біженців та осіб, які потребують

додаткового або тимчасового захисту; по-друге, із законодавства, що формує і регламентує відносини України з Європейським Союзом.

Зазначено, що історико-правовий аналіз досліджуваної проблематики дозволяє виявити первинні спроби нормативно-правового закріплення та реалізації норм щодо прав і обов'язків вимушено переміщених осіб за межами України, що дозволить у майбутньому вдосконалити норми як національного, так і європейського законодавства.

У другому розділі «Теоретико-правова характеристика конституційно-правових основ співробітництва України з Європейським Союзом щодо статусу переміщених осіб з України» приділено увагу розкриттю міжнародно-правових основ інституту тимчасового захисту; теоретико-правовій характеристиці інституту тимчасового захисту в національному законодавстві країн-членів ЄС, а також дослідженню національних конституційно-правових основ співробітництва України з Європейським Союзом у сфері тимчасового захисту.

Виокремлено та розкрито три основні напрями формування інституту тимчасового захисту. Доведено, що тимчасовий захист – це процедура виключного характеру із забезпечення в разі масового притоку або очікуваного масового притоку переміщених осіб з третіх країн, які не можуть повернутися в країну свого походження, невідкладного та тимчасового захисту цих осіб, особливо за наявності ризику, що система притулку не зможе впоратися з припливом без збитку для ефективності свого функціонування в інтересах зацікавлених осіб, а також інших осіб, які звертаються за наданням їм захисту.

Зроблено висновок про те, що на регіональному європейському рівні виокремлюють три форми захисту: надання притулку (під яким мають на увазі статус біженця), додатковий захист та тимчасовий захист.

Констатовано, що інститут тимчасового захисту ґрунтується на міжнародно-правових нормах, що забезпечують захист прав переміщених осіб, які були вимушені залишити територію України.

З'ясовано категорії осіб, на яких поширюється можливість отримання тимчасового захисту в країнах-членах ЄС, як-от: громадяни України, які проживали на території України і вимушено залишили Україну 24 лютого 2022 року або після цієї дати внаслідок військової агресії РФ; особи без громадянства та громадяни третіх країн, крім України, які користувалися міжнародним захистом або еквівалентним національним захистом в Україні до 24 лютого 2022 року; члени сімей осіб, зазначених у пункті 1 та 2, у тому числі а) чоловік/дружина (неодружений партнер у фактичних шлюбних відносинах, якщо законодавство або практика відповідної держави-члена розглядає неодружені пари таким же чином, як і подружжя); б) неповнолітні неодружені діти особи, зазначеної в пункті 1 та 2, або її дружини/чоловіка, незалежно від того, народжені вони у шлюбі чи поза шлюбом, або усиновлені; в) інші близькі родичі, які проживали разом як частина сім'ї під час обставин, пов'язаних з масовим припливом переміщених осіб, і які повністю або переважно перебували на утриманні вищеназваних осіб; громадяни третіх країн, які на законних підставах проживали в Україні до 24 лютого 2022 року на підставі дозволу на постійне проживання відповідно до законодавства України та які не можуть повернутися в безпечних та довготривалих умовах до своєї країни або регіону походження. При цьому зазначено, що приймаюча держава має права збільшити цей перелік.

Доведено, що рішення про застосування тимчасового захисту є політично мотивованим рішенням Ради ЄС, що підтверджується практикою Суду ЄС.

У третьому розділі «Характеристика правового статусу осіб, які отримали тимчасовий захист в Європейському Союзі» здійснено пошук шляхів удосконалення конституційно-правової основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України.

Розкрито поняття, види та зміст прав переміщених осіб з України і доведено, що використання поняття «вимушено переміщені особи з України»

передбачає факт зовнішнього (транскордонного) переміщення, тобто за характерною ознакою виступає перетин міжнародно-визнаного кордону.

Обґрунтовано, що права вимушено переміщених осіб – це сукупність прав, що належать людям, які змушені залишити свої місця проживання внаслідок збройних конфліктів, природних катастроф, гонінь та інших причин. Види прав вимушено переміщених осіб включають соціальні, економічні та особисті права, головними з яких є право на безпеку, право на захист від насильства, експлуатації та дискримінації, право на пошук притулку, забезпечення права на житло й харчування, право на доступ до охорони здоров'я, освіти, працевлаштування та інших соціальних послуг, право на возз'єднання із сім'єю, а також захист від порушень прав.

З'ясовано, що Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС визначає мінімальний рівень зобов'язань країн-членів ЄС щодо користувачів тимчасового захисту, проте передбачає можливість їх розширення. Мінімальний стандарт включає видачу дозволу на проживання на весь період дії тимчасового захисту, а також, у разі потреби, різних віз, зокрема транзитних; інформування зрозумілою для біженців мовою про особливості їхнього правового становища. Користувачеві тимчасового захисту має бути дозволено працювати як найманий працівник або самозайнята особа, отримувати професійну освіту, навчається на робочому місці, користуватися без дискримінації трудовими правами.

Обґрунтовано основні напрями вдосконалення співробітництва України з Європейським Союзом щодо правового регулювання тимчасового захисту переміщених осіб. Доведено, що для ефективного функціонування інституту тимчасового захисту необхідно розвивати європейську співпрацю, стандартизувати процедури та врегулювати відмінності у підходах до цього питання між державами-членами ЄС, зокрема Федеративної Республіки Німеччина, Республіки Польща, Чеської Республіки, Французькій Республіці та інших. Удосконалено шляхи забезпечення принципу справедливості та

захисту всіх вимушено переміщених осіб з України, які потребують допомоги Європейського Союзу.

Зроблено висновок, що, незважаючи на застосування тимчасового захисту у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України держави-члени ЄС, все ще не можуть узгодити спільні заходи з метою застосування принципу солідарності та справедливого розподілу відповідальності, який закріплений в установчих актах ЄС.

Результати дисертаційного дослідження становлять науково-теоретичний та практичний інтерес і можуть бути використані у правотворчій, правозастосовній, науково-дослідній діяльності та освітньому процесі.

Ключові слова: Європейський Союз, конституційно-правові основи, біженці, директива, європейська система притулку, права людини, право притулку, тимчасовий захист.

SUMMARY

Vasechko V.O. Constitutional and legal basis of cooperation between Ukraine and EU member states regarding the status of displaced persons from Ukraine. – *Qualification of scientific work in manuscript form.*

Thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Philosophy in speciality 081 – Law. National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2024.

The dissertation is a comprehensive scientific study of the theoretical aspects and practical implementation of cooperation between Ukraine and EU member states regarding the status of displaced persons from Ukraine, disclosing the specifics of its provision in legislative and law enforcement activities and elaborating on conclusions, generalisations, proposals, and recommendations concerning the prospects for the development of the legal status of displaced persons from Ukraine.

It is demonstrated that temporary protection is one form of international protection aimed at providing a minimum level of protection in situations related to the "mass influx" of forced migrants. The 1951 Convention relating to the Status of Refugees does not contain provisions related to situations of "mass influx". Since the 1980s, within the framework of the United Nations, attention has been drawn to situations related to 'mass influx' or 'mass exodus', particularly by the Executive Committee of the United Nations High Commissioner for Refugees adopting a series of conclusions on this issue. However, all universally adopted international legal acts were recommendatory. At the regional European level, within the European Union in 2001, Directive № 2001/55/EU on minimum standards for granting temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures facilitating a balanced effort by Member States for the reception of such persons and the responsibility for the consequences of such reception was adopted.

Undoubtedly, in the conditions of the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine, the problem of receiving and

accommodating millions of forcibly displaced persons from Ukraine arose before the EU member states. It is established that the system of EU legislation that existed before February 24, 2022, regulating the procedure for granting temporary protection, was imperfect and required urgent changes. Council Directive 2001/55/EU was first implemented by EU Council Implementing Decision 2022/382 of March 4, 2022, as a response-support to EU states for forcibly displaced persons from Ukraine. The dissertation investigates the constitutional and legal bases of Ukraine's cooperation with EU member states on the issue of displaced persons from Ukraine. It is clarified that the provisions of EU Council Directive 2001/55/EU were first applied to forcibly displaced persons from Ukraine, thus requiring scientific research and understanding, primarily addressing the issues of the procedure and conditions for granting temporary protection to forcibly displaced persons from Ukraine in EU member states, the specifics of their implementation of fundamental human rights, including the right to education, work, housing, and medical care.

By revealing the constitutional and legal basis of Ukraine's cooperation with EU member states regarding displaced persons from Ukraine, the peculiarities of the conditions for granting temporary protection and the realisation of rights by forcibly displaced persons from Ukraine are established.

The dissertation contains *three chapters* divided into *eight subsections*, which begin with clarifying the theoretical-methodological and historical-legal foundations of forming the constitutional and legal bases of Ukraine's cooperation with EU member states concerning displaced persons from Ukraine and conclude with an analysis of the directions for improving Ukraine's cooperation with the European Union regarding the legal regulation of temporary protection for displaced persons from Ukraine. *The object* is social relations violated in connection with Ukraine's cooperation with EU member states concerning the status of displaced persons from Ukraine. *The subject* of the study is the constitutional and legal basis of Ukraine's cooperation with EU member states concerning the status of displaced persons from Ukraine. To obtain substantiated

and reliable results, the following methods were used: dialectical, hermeneutic, specialised legal, comparative, formal-logical, and structural-functional methods, which collectively constitute the theoretical and methodological basis of the research.

In the first chapter, ‘Scientific-Theoretical and Methodological Foundations of Research on the Constitutional-Legal Basis of Cooperation between Ukraine and the European Union Regarding Displaced Persons from Ukraine,’ the state of scientific research and the methodology of studying the problems of the constitutional-legal basis of Ukraine's cooperation with the European Union regarding displaced persons from Ukraine are analysed.

The main stages of the genesis of legislation on cooperation between Ukraine and EU member states regarding the status of displaced persons from Ukraine are identified, covering the implementation of this process from the adoption and approval of regulatory acts, including EU Council Directive 2001/55/EU of July 20, 2001: the first stage is the genesis of the international protection system for refugees and asylum seekers at the universal level; the second stage is the establishment of the international protection system for refugees and asylum seekers at the European level; the third stage is the formation of legislation on cooperation between Ukraine and EU countries regarding the status of displaced persons from Ukraine.

It is clarified that Ukrainian legislation in the field of granting refugee status and providing additional or temporary protection is harmonised with the main international legal acts on this issue. As a result, it can be noted that Ukraine's cooperation with the EU concerning displaced persons consists of, firstly, the formation of national legislation on granting refugee status and providing additional or temporary protection; secondly, legislation that shapes and regulates relations between Ukraine and the European Union.

It is noted that the historical-legal analysis of the researched problem allows for identifying initial attempts of normative-legal consolidation and implementation of norms about the rights and obligations of forcibly displaced

persons outside Ukraine, which will allow improving norms both of national and European legislation in the future.

In the second chapter, 'Theoretical-Legal Characterisation of the Constitutional-Legal Basis of Cooperation between Ukraine and the European Union Regarding Displaced Persons from Ukraine,' attention is paid to disclosing the international legal foundations of the temporary protection institution; theoretical-legal characterisation of the temporary protection institution in the national legislation of EU member states, as well as the study of national constitutional-legal bases of Ukraine's cooperation with the European Union in the field of temporary protection.

Three main directions for forming the institution of temporary protection have been identified. The first one is the genesis of the system of international protection of refugees and asylum seekers at the universal level. The second one is the establishment of a system of international protection of refugees and asylum seekers at the European level. The third one is the formation of legislation on cooperation between Ukraine and EU countries regarding the status of displaced persons from Ukraine.

It has been proven that temporary protection is an exclusively procedural measure aimed at providing urgent and temporary protection to displaced persons from third countries who cannot return to their country of origin, especially in the presence of a risk that the asylum system will not be able to cope with the influx without detriment to its efficiency in the interests of the persons concerned, as well as other persons seeking protection.

It has been concluded that at the regional European level, three forms of protection are distinguished: granting asylum (refugee status), additional protection, and temporary protection.

It is stated that the institution of temporary protection is based on international legal norms that ensure the protection of the rights of displaced persons who have been forced to leave the territory of Ukraine.

Categories of persons eligible for temporary protection in EU member states are clarified, including: citizens of Ukraine who resided in Ukraine and were forcibly displaced from Ukraine on February 24, 2022, or after this date due to the military aggression of the Russian Federation; stateless persons and citizens of third countries, other than Ukraine, who enjoyed international protection or equivalent national protection in Ukraine before February 24, 2022; family members of persons mentioned in points 1 and 2, including a) husband/wife (unmarried partner in factual marital relations, if the legislation or practice of the relevant member state considers unmarried couples in the same way as married couples); b) minor unmarried children of the person mentioned in points 1 and 2, or his/her spouse/husband, regardless of whether they were born in wedlock or out of wedlock, or adopted; c) other close relatives who lived together as part of a family during circumstances related to the mass influx of displaced persons and who were fully or predominantly dependent on the support of the aforementioned persons; citizens of third countries who legally resided in Ukraine before February 24, 2022, based on a permanent residence permit according to Ukrainian legislation and who cannot return in safe and long-term conditions to their country or region of origin. It is noted that the receiving state has the right to expand this list.

It has been proven that the decision to apply temporary protection is a politically motivated decision of the EU Council, confirmed by the practice of the EU Court.

In the third chapter, 'Characterisation of the legal status of persons who have received temporary protection in the European Union,' the search for ways to improve the constitutional and legal basis of cooperation between Ukraine and EU member states regarding the status of displaced persons from Ukraine is carried out.

The concept, types, and content of the rights of displaced persons from Ukraine are disclosed, and it is proven that the use of the term 'forcibly displaced persons from Ukraine' implies the fact of external (cross-border) displacement,

i.e., the characteristic feature is the crossing of an internationally recognised border.

It is substantiated that the rights of forcibly displaced persons are a set of rights belonging to individuals who are forced to leave their places of residence due to armed conflicts, natural disasters, persecution, and other reasons. The types of rights of forcibly displaced persons include social, economic, and personal rights, the main of which are the right to security, the right to protection from violence, exploitation, and discrimination, the right to seek asylum, ensuring the right to housing and food, the right to access healthcare, education, employment, and other social services, the right to family reunification, as well as protection from violations of rights.

It is clarified that Council Directive 2001/55/EU defines the minimum level of obligations of EU member states regarding beneficiaries of temporary protection, but provides for the possibility of their extension. The minimum standard includes issuing a residence permit for the entire period of temporary protection and, if necessary, various visas, including transit visas; informing refugees in a language understandable to them about the specifics of their legal status. Beneficiaries of temporary protection should be allowed to work as employees or self-employed persons, receive vocational education, study at the workplace, and enjoy non-discriminatory access to labour rights.

The main directions for improving cooperation between Ukraine and the European Union regarding the legal regulation of temporary protection for displaced persons are substantiated. It is proven that for the effective functioning of the institution of temporary protection, it is necessary to develop European cooperation, standardise procedures, and regulate differences in approaches to this issue among EU member states, including the Federal Republic of Germany, the Republic of Poland, the Czech Republic, the French Republic, and others. Ways to ensure the principle of fairness and protection of all forcibly displaced persons from Ukraine in need of assistance from the European Union have been improved.

It is concluded that despite the application of temporary protection in connection with the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, EU member states still cannot agree on joint measures to implement the principle of solidarity and fair distribution of responsibility, which is enshrined in the founding acts of the EU.

The dissertation research results are of scientific-theoretical and practical interest and can be used in legislative, law enforcement, scientific research, and educational activities.

Keywords: European Union, constitutional and legal foundations, refugees, directive, European asylum system, human rights, asylum law, temporary protection.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Васечко В.О. Категорії осіб та термін дії тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу: досвід Республіки Польща, Чеської Республіки та Федеративної Республіки Німеччина. *Часопис Київського університету права*. 2022. №2-4. С. 190–194.

2. Васечко В.О. Генеза конституційно-правових основ співробітництва України з країнами ЄС щодо переміщених осіб з України. *Migration&Law*. 2023. Vol. 3 (issues 1–2). С. 54–75.

3. Vasechko V.O. Features of exercising the right to education for persons granted temporary protection in European Union member states. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. Vol. 28. № 2. PP. 71– 80.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Васечко В.О. Правові засади отримання тимчасового захисту в Республіці Польща. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XXII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (28 квітня 2023 року)*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 35–37.

5. Васечко В.О. Правові засади формування європейської системи притулку. *Соціальні права. Виклики воєнного часу* :зб. тез доп. шостої Міжнар. наук.-практ. конф. «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 6 липня 2023 р.). Харків : Право, 2023. С. 27–31.

6. Васечко В.О. До питання правового регулювання тимчасового захисту переміщених осіб в Європейському Союзі. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова*

(м. Хмельницький, 31 березня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 59–61.

7. Васечко В.О. Правові засади отримання тимчасового захисту в Чеській Республіці. *Scientific achievements of modern society: collection of abstracts of International scientific-practical conference, Kunovice, Czech Republic, March 17-18, 2023*. Kunovice : Akademie HUSPOL, 2023. Р. 38–41.

8. Васечко В.О. Нормативно-правове забезпечення отримання тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу. *Пам'яті професорів П.С. Матишевського та С.С. Яценка*: 1. Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України: 1992 – 2022 роки» (Київ, 18 листопада 2022 року). 2. Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри» (Яценківські читання) (Київ, 2 лютого 2023 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, С.Д. Шапченко, К.П. Задоя. К., 2023. С. 118–121.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	20
ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ОСНОВ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ ЩОДО СТАТУСУ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З УКРАЇНИ.....	32
1.1. Сучасний стан науково-теоретичних розробок та методологія дослідження конституційно-правових основ співробітництва України з Європейським Союзом щодо статусу переміщених осіб.....	32
1.2. Генеза конституційно-правових основ співробітництва України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб.....	45
Висновки до розділу 1.....	66
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ОСНОВ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ ЩОДО СТАТУСУ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	71
2.1. Міжнародно-правова основа інституту тимчасового захисту.....	71
2.2. Теоретико-правова характеристика інституту тимчасового захисту в національному законодавстві країн-членів ЄС.....	82
2.3. Співробітництво України з Європейським Союзом у сфері тимчасового захисту: національна конституційно-правова основа.....	95
Висновки до розділу 2.....	105

РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ, ЯКІ ОТРИМАЛИ ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	108
3.1. Поняття, види та зміст прав переміщених осіб з України.....	108
3.2. Реалізація прав переміщених осіб з України (право на житло, працю, освіту, медичну допомогу та ін.): організаційно-правовий аспект..	129
3.3. Напрями вдосконалення співробітництва України з Європейським Союзом щодо правового регулювання тимчасового захисту переміщених осіб з України.....	147
Висновки до розділу 3.....	158
ВИСНОВКИ.....	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	172
ДОДАТКИ.....	195

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Арт. – артикул

ВПО – внутрішньо переміщені особи

Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС – Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у випадку масового припливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та вирішення наслідків щодо цього

ДМС України – Державна міграційна служба України

ЄС – Європейський Союз

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

ООН – Організація Об'єднаних Націй

Рада ЄС – Рада Європейського Союзу

Ст. – стаття

США – Сполучені Штати Америки

УВКБ ООН – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасних умовах в суспільстві відбувається переосмислення раніше сформованих правових явищ та процесів, а також формування нових та вдосконалення діючих правових відносин. У зв'язку з цим важливе значення має співробітництва України з Європейського Союзу загалом, та щодо статусу переміщених осіб, зокрема, Директивою Ради ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року передбачено мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у випадку масового припливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та вирішення наслідків щодо цього. Як бачимо, зазначена директива прийнята в 2001 року, але вперше введена в дію Імплементативним рішенням Ради ЄС 2022/382 від 04 березня 2022 року як реакція-підтримка країн ЄС вимушено переміщених осіб з України. Особливої актуальності вищезазначене набуває у зв'язку вторгнення російської федерації на територію України.

Загалом дослідження проблем тимчасового захисту в Європейському Союзі є вкрай актуальним у сучасному світі у зв'язку зі зростанням кількості біженців та мігрантів, які намагаються знайти притулок на території країн ЄС. Багато хто з них перебуває у складній ситуації, коли їм необхідний тимчасовий захист від переслідувань, воєн та інших небезпек, але їм не надається повноцінний статус біженця.

Відтак аналіз таких проблем допоможе розробити ефективні механізми тимчасового захисту та забезпечити більш справедливе та гуманне поводження з людьми, які перебувають у вразливому становищі. Також важливо вивчити досвід інших країн та міжнародних організацій у цій галузі, щоб ухвалити кращі практики та рішення.

Дослідження проблем тимчасового захисту в Європейському Союзі дозволить також виявити прогалини та недоліки в існуючих законах та політиках, а також запропонувати рекомендації щодо їх вдосконалення.

Більше того, таке дослідження може сприяти підвищенню обізнаності громадськості та активізації дій щодо захисту прав біженців та мігрантів у Європі.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України, відбувається виборювання не лише права на існування незалежної самостійної держави, а й її вплив на світове співтовариство та функціонування і розвиток основоположних принципів міжнародного права, особливо міжнародного гуманітарного права, зокрема, верховенства права, гуманізму, презумпції невинуватості та інших. Актуальність дослідження обумовлюється тим, що одним із завдань правової реформи в Україні є адаптація національного законодавства до законодавства ЄС.

Науково-теоретичне підґрунтя становлять праці таких вчених як: М.Р. Аракелян, Н.В. Бльок, В.П. Босий, О.В. Буткевич, О.О. Воронятніков, О.М. Гладенко, В.С. Іванова, Б.В. Калиновський, І.Г. Ковалішин, А.М. Колодій, О.І. Котляр, З.С. Кравцова, О.В. Кришевич, К.О. Нестеренко, А.О. Осауленко, О.Р. Поєдинок, О.М. Сіваш, П.М. Синявський, І.О. Сорока та інших.

Серед робіт, присвячених окремим питанням європейського права, включаючи і загальноєвропейську систему притулку, варто назвати праці Л.О. Булко, О.А. Малиновської, В.В. Маньгори, К.М. Мартинюк, О.І. Мельничука, Я.А. Нечипорук, А.К. Пак, Я.В. Петрової, А.О. Покрасьон, С.Р. Тельнюка та інших вчених.

Окремі аспекти реалізації Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС аналізуються у працях зарубіжних і українських вчених, зокрема, праці К.Б. Димова, М.В. Грушко, Йоланти Яблонської-Бонси, Б.В. Калиновського, К.М. Левандовські, Е.М. Лібанова, О.А. Малиновської, В.В. Маньгори, А.В. Миколюка, І. Митрофанова, Я. Осадчої, О.В. Позняка, О.І. Цимбала та інших.

Серед концептуальних ідей, що мають теоретичну і практичну цінність для удосконалення національного законодавства, особливої актуальності

набуває дослідження конституційно-правова основа співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України з урахування сучасного розуміння і розв'язання проблем.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, схваленої Законом України від 21 листопада 2002 року № 228-IV, Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого Постановою Верховної Ради України від 04 червня 2015 року № 509-VIII, Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 07 вересня 2011 року № 942, Основним науковим напрямом та найважливішим проблемам фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук на 2019–2023 роки, затвердженим постановою президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 року № 30, Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 року, а також на 2021-2025 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26.03.2021 року № 12-21, Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 року, протокол № 28/1). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 вересня 2020 року (протокол № 20) та уточнено від 01 серпня 2023 року (протокол №16).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в комплексному науковому дослідженні конституційно-правових основ співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України на основі наукових праць та положень законодавства України та країн

Європейського Союзу та їх значення для подальшого реформування правової системи.

Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення таких *завдань*:

– окреслити стан наукової розробки конституційно-правових основ співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України;

– визначити й обґрунтувати методологічний інструментарій дослідження конституційно-правових основ співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України;

– охарактеризувати генезу законодавства щодо конституційно-правових основ співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України;

– висвітлити міжнародно-правову основу інституту тимчасового захисту;

– проаналізувати теоретико-правову характеристику інституту тимчасового захисту в національному законодавстві країн-членів ЄС;

– розкрити конституційно-правові основи співробітництва України з Європейським Союзом у сфері тимчасового захисту;

– охарактеризувати поняття, види та зміст прав переміщених осіб з України;

– розглянути організаційно-правовий аспект реалізації прав переміщених осіб з України (право на житло, працю, освіту, медичну допомогу та ін.);

– обґрунтувати напрями вдосконалення співробітництва України з Європейським Союзом щодо правового регулювання тимчасового захисту переміщених осіб з України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з співробітництвом України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України.

Предметом дослідження є конституційно-правові основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить сукупність філософських, загальнонаукових та спеціальних наукових методів пізнання правових явищ, що забезпечила обґрунтованість і достовірність результатів наукового пошуку. А саме:

– *діалектичний* метод, використаний під час аналізу сучасного стану науково-теоретичних розробок та методологія дослідження конституційно-правової основи співробітництва України з Європейським Союзом щодо статусу переміщених осіб з України (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2);

– *герменевтичний* метод, залучений для вивчення й інтерпретації текстів наукових праць, нормативно-правових актів (підрозділи 1.2, 1.4, 3.1, 3.2,);

– *історико-хронологічний* метод застосовано під час дослідження генези законодавства конституційно-правових основ співробітництва України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України (підрозділи 1.3, 2.1–2.4, 3.1–3.3);

– *порівняльний* метод залучено з метою порівняння законодавства України та законодавства країн-членів ЄС щодо статусу переміщених осіб та обсяг прав і обов'язків осіб, які отримали тимчасовий захист (підрозділи 2.1–2.3, 3.1, 3.2, 3.3, 4.2);

– *статистичний* метод застосовано під час опрацювання й аналізу матеріалів Управління Верховного комісара ООН у справах біженців щодо кількості вимушено переміщених осіб з України та отримання ними тимчасового захисту в країнах-членах ЄС (підрозділи 1.4, 2.1, 2.2, 3.1, 3.3);

– *системно-структурний* метод сприяв визначенню місця інституту тимчасового захисту в системі притулку ЄС (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 4.1, 4.3);

– *прогностичний* метод використано під час характеристики шляхів вдосконалення законодавства, що регламентує конституційно-правові основи співробітництва України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України (підрозділи 4.1, 4.2).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних досліджень конституційно-правових основ співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України. У дисертації обґрунтовано низку понять, теоретичних положень і висновків, що мають наукову новизну, зокрема:

вперше:

– простежено еволюцію наукових уявлень дослідників стосовно конституційно-правових основ співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб, здійснено систематизацію цих уявлень з урахуванням здобутків вітчизняних і зарубіжних вчених, а також класифіковано наукові праці на групи залежно від хронологічного та предметного критеріїв;

– виокремлено основні етапи генези законодавства щодо конституційно-правової основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб, які охоплюють здійснення цього процесу відповідно до прийняття та затвердження нормативно-правових актів, а саме Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року, перший – це генеза системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на універсальному рівні; другий – становлення системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на європейському рівні; третій – формування законодавства щодо співробітництва України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України;

– розкрито сучасний стан взаємодії України з Європейським Союзом у сфері тимчасового захисту, запропоновано шляхи вдосконалення співробітництва між Україною і Європейським Союзом щодо статусу

переміщених осіб на основі комплексного підходу та спільних зусиль у сфері правового захисту, гуманітарної допомоги, міжнародної координації, регіонального співробітництва та спільних дій захисту державного кордону й протидії його незаконного перетину;

– сформульовано авторську дефініцію поняття прав вимушено переміщених осіб з України, під яким розуміється сукупність благ та потреб, що належать людям, які змушені залишити свої місця проживання внаслідок збройних конфліктів, природних катастроф, гонінь та інших причин. Обґрунтовано види прав вимушено переміщених осіб, які включають право на безпеку, право на захист від насильства та дискримінації, право на пошук притулку, право на доступ до охорони здоров'я, освіти, працевлаштування та інших соціальних послуг, а також право на возз'єднання із сім'єю;

– обґрунтовано позицію напрямів вдосконалення співробітництва України з Європейським Союзом щодо правового регулювання тимчасового захисту переміщених осіб з України, зокрема, вдосконалення правового захисту та посилення інтеграції вимушено переміщених осіб з України до країн-членів ЄС; гуманітарна допомога та підтримка; міжнародне співробітництво та координація; підтримка регіональних ініціатив; вдосконалення правового захисту державного кордону та протидії його незаконному перетину;

удосконалено:

– поняття методології дослідження конституційно-правової основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України – сукупність методів, способів та прийомів дослідження стану розробки наукового осмислення особливостей конституційно-правової основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України на основі наукових праць та положень законодавства України та країн Європейського Союзу та їх значення для подальшого реформування правової системи.

– твердження, що історико-правові засади формування інституту тимчасового захисту розпочинаються із висновків Виконавчого комітету УВКБ ООН, які приймалися починаючи з 80-х років ХХ ст., а рішення про застосування тимчасового захисту країнами-членами ЄС є політично мотивованим рішенням;

– зміст та критерій класифікації видів актів ЄС з питань притулку, які поряд із обов'язковими положеннями містять положення рекомендаційного характеру: по-перше, це положення, які надають можливість державам-членам встановлювати вищі стандарти захисту, ніж ті, які закріплені у директивах; по-друге, це положення, що дають змогу відступати від встановлених стандартів.

– визначення поняття «тимчасовий захист» як одну з форм міжнародного захисту, яка покликана надати мінімальний рівень захисту в ситуаціях, пов'язаних з «масовим припливом» вимушених мігрантів. Поняття «вимушено переміщені особи з України» передбачає факт зовнішнього (транскордонного) переміщення, тобто за характерною ознакою виступає перетин міжнародно-визнаного кордону України з державами - членами ЄС;

– наукові уявлення про організаційно-правовий аспект реалізації прав переміщених осіб з України (право на житло, працю, освіту, медичну допомогу та ін.);

– рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства в сфері захисту прав вимушено переміщених осіб з України в країні-члени ЄС;

дістало подальший розвиток:

– історико-правові знання про конституційно-правові основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України;

– положення, що Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС визначає мінімальний рівень зобов'язань країн-членів ЄС щодо користувачів тимчасового захисту, і передбачає можливість їх розширення. Мінімальний стандарт включає

видачу дозволу на проживання на весь період дії тимчасового захисту, а також, у разі потреби, різних віз, зокрема транзитних; інформування зрозумілою для біженців мовою про особливості їхнього правового становища;

– конкретизація видів прав вимушено переміщених осіб з України, розкрито соціальні, економічні та особисті права, головний акцент зроблено на закріпленні та забезпеченні права на безпеку, права на захист від насильства, експлуатації та дискримінації, права на пошук притулку, права на житло й харчування, права на доступ до охорони здоров'я, освіти, працевлаштування та інших соціальних послуг, право на возз'єднання із сім'єю, а також праві на захист.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й обґрунтовані в дисертації теоретичні положення, узагальнення та висновки, дозволяють розширити наукове уявлення про конституційно-правову основу співробітництва України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України. Одержані результати дослідження впроваджено і можуть бути використані у:

– *нормотворчій та правозастосовній діяльності* – для подальшого розвитку й вдосконалення законодавства з питань співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України (акт Департаменту юридичного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України від 18 квітня 2024 року);

– *практичній діяльності* – для подальшої імплементації норм забезпечення прав переміщених осіб з України, котрі були вимушено переміщені з метою отримання тимчасового захисту за кордоном, у тому числі в країнах Європейського Союзу, у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України (акт Департаменту міграційної поліції Національної поліції України від 17 квітня 2024 року);

– *освітньому процесі* – для підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних

матеріалів з дисциплін «Конституційне право», «Право Європейського Союзу», «Міжнародне право» (акт Національної академії внутрішніх справ від 29 грудня 2023 року);

– *просвітницькій роботі* – для правового виховання та підвищення рівня правової культури населення в питаннях отримання тимчасового захисту вимушено переміщеними особами з України до країн-членів ЄС.

Особистий внесок дисертанта. Дисертація виконана автором самостійно. Усі сформульовані висновки, положення, пропозиції є результатом особистих досліджень дисертанта. З метою аргументації окремих положень дослідження використовувалися праці інших учених, на які зроблено відповідні посилання.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації обговорені на засіданнях кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, а також оприлюднені на 5 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «*Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи*» (м. Львів, 28 квітня 2023 року); «*Соціальні права. Виклики воєнного часу*» (м. Київ, 06 липня 2023 року); «*Правові засади організації та здійснення публічної влади*» (м. Хмельницький, 31 березня 2023 року); «*Scientific achievements of modern society: collection of abstracts of International scientific-practical conference*» (Kunovice, Czech Republic, March 17-18, 2023); «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри» (Яценківські читання) (м. Київ, 02 лютого 2023 року).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації відображені у 8 наукових працях, серед яких три наукові статті (опубліковані в наукових фахових виданнях України) та п'ятьох тезах наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що включають вісім

підрозділів, висновків, списку використаних джерел (195 найменувань на 22 сторінках) та двох додатків на 7 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 203 сторінки, із них основний текст дисертації – 154 сторінки.

РОЗДІЛ 1.
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ОСНОВ
СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ
ЩОДО СТАТУСУ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З УКРАЇНИ

1.1. Сучасний стан науково-теоретичних розробок та методологія дослідження конституційно-правових основ співробітництва України з Європейським Союзом щодо статусу переміщених осіб

Проблема вимушеної міграції залишається актуальною в сучасному світі через низку факторів, включаючи конфлікти, війни, порушення прав людини, природні катастрофи, бідність та нерівність. Мільйони людей щорічно змушені залишати свої будинки у пошуках безпеки, кращого життя та якості життя для себе та своїх сімей.

Дослідження проблеми вимушеної міграції важливі для розуміння масштабів та наслідків цього явища, розробки ефективних політик та заходів щодо захисту прав та забезпечення допомоги біженцям та вимушено переміщеним особам. Наукові розробки в галузі вимушеної міграції також допомагають виявляти причини та фактори, що сприяють цьому процесу, а також можливі шляхи вирішення проблеми. Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України та події на Близькому Сході ще раз показали всю гостроту та актуальність аналізу вищевказаних проблем, що в майбутньому дозволить вдосконалити міжнародне співробітництво з метою поліпшення умов вимушено переміщених осіб та забезпечення їм належних життєвих умов.

На сьогоднішній день в юридичній науці відсутнє комплексне наукове дослідження, присвячене правовому регулюванню тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу та аналізу конституційно-правових основ

співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України. Однак, незважаючи на цю обставину, зазначена проблематика торкається наукових праць, у яких розглядаються питання універсального та регіонального співробітництва держав у сфері вимушеної міграції. Необхідність вироблення оновленої державної політики, в умовах збройної агресії російської федерації на територію України, воєнного стану, процесу інтеграції України до Європейського Союзу та інтеграція української системи законодавства до європейської, обумовлюють актуальність і підтверджують потребу в дослідженні конституційно-правових основ співробітництва України з країнами ЄС щодо проблем правового регулювання тимчасового захисту переміщених осіб з України.

Варто зазначити, що науковий доробок з теми дисертаційного дослідження за хронологічним критерієм умовно можемо розділити на дві великі групи. Перша – це наукові дослідження, проведені до 24 лютого 2022 року, в яких аналізуються особливості правового регулювання вимушеної міграції, статусу біженця та осіб, які шукають притулку та інші, пов'язані питання. Друга група – це наукові розвідки вчених в умовах повномасштабної збройної агресії, що розкривають проблеми правового регулювання тимчасового захисту в країнах-членах ЄС вимушено переміщених осіб з України.

Питання, пов'язані з визначенням правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового та тимчасового захисту, досліджували українські вчені, зокрема В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурка, В.П. Босий, Ю.П. Битяк, О.О. Воронятніков, О.В. Джафарова, Д.П. Калайнов, Б.В. Калиновський, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, О.В. Кришевич, О.В. Кузьменко, К.М. Левандовскі, Б.О. Логвіненко, М.В. Лошицький, О.А. Малиновська, К.М. Мартинюк, Р.В. Миронюк, К.О. Нестеренко, О.Р. Поєдинок, Д.В. Приймаченко, О.П. Рябченко, А.О. Селіванов, П.М. Синявський, С.Р. Тельнюка, М.М. Тищенко, О.С. Юнін та інші.

У сучасній науковій юридичній літературі відсутні комплексні

монографічні дослідження, присвячені конституційно-правових основ співробітництва України з країнами ЄС щодо проблем правового регулювання тимчасового захисту переміщених осіб з України. Окрім того, не у повній мірі вивчено питання щодо реалізації прав осіб з тимчасовим захистом у вказаній сфері та відповідальності за їх порушення.

Теоретико-правові аспекти вимушеної міграції аналізуються в дисертаційних дослідженнях українських вчених. Зокрема, І.О. Гаарна «Організаційно-правове регулювання міграційних процесів» (2004 р.), В.І. Олефір «Державна міграційна політика України (організаційно-правовий аспект)» (2005 р.), Г.С. Тимчик «Адміністративно-правовий статус осіб, визнаних біженцями в Україні» (2014 р.), Н.І. Цекалова «Міграційне право у системі адміністративного права України» (2016 р.), М.А. Баламуш «Міграційний режим в Україні (адміністративно-правовий аспект)» (2017 р.), Д.М. Гурін «Адміністративно-правове забезпечення статусу біженця в Україні» (2020 р.).

Не можна не зазначити щодо монографічного наукового дослідження Р.А. Калюжного «Адміністративно-правовий статус осіб, визнаних біженцями в Україні» (2015 р.), в якому вчений розкриває поняття та процедура отримання статусу біженця в Україні.

Однак у працях перерахованих авторів проблема вимушеної міграції не є основною, оскільки більшість із них присвячені вивченню або права ЄС, або регулюванню міграції в цілому.

Конституційно-правові засади біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту проаналізовано в дисертаційних дослідженнях. Зокрема, В.П. Босий «Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та праксеологічний аспект» (2021 р.), О.А. Гончаренко «Статус біженців в міжнародному праві» (2005 р.), І.Г. Ковалишина «Правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії та практики» (2005 р.), Ю.Ф. Гаврушко «Правове регулювання міграційних процесів на універсальному та євро

регіональному рівнях» (2005 р.), Т.А. Француз-Яковець «Забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні» (2007 р.), Ю.В. Губаль «Конституційно-правовий статус дитини в Україні та Угорщині: порівняльно-правовий аспект» (2015 р.), Я.П. Турецька «Конституційно-процесуальний статус біженця як вид правового статусу іноземця» (2019 р.) та інші.

Віддаючи належне вченим, які досліджували окремі питання державної міграційної політики, визначення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту, слід зауважити, що такі дослідження було проведено в попередні роки, за інших геополітичних і політичних реалій. З огляду на те, що наша держава зазнала системних та радикальних змін, зумовлених воєнним конфліктом, інтеграцією та глобалізацією, питання аналізу й розроблення принципово нових підходів до механізму реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є досить актуальним і практично значущим [8, с. 31]. Відтак, варто зауважити, що особливої актуальності набувають дослідження проблем співпраці України з країнами-членами ЄС з питань отримання тимчасового захисту вимушено переміщеними особами з України, а також реалізації ними основних прав та свобод людини.

Загалом, слід констатувати, що українська та зарубіжна юридичні науки не містять конкретизованих досліджень про правове регулювання європейської політики у сфері вимушеної міграції. Проте частково проблема вимушеної міграції та її правового регулювання в ЄС була порушена низкою визнаних експертів у галузі європейського права.

За теоретичну основу дослідження особливостей регулювання процесів вимушеної міграції в міжнародному праві та праві ЄС було взято праці вчених українських та зарубіжних вчених. Відтак, публікації з досліджуваної теми умовно можна поділити на дві групи. Перша – дослідження, присвячені правовому регулюванню інституту притулку загалом, та особливостям

міжнародного захисту, підготовлені до 24 лютого 2022 року. Зокрема, вищезазначені питання досліджували О.Д. Агєєв, М.Р. Аракелян, В.П. Босий, О.В. Буткевич, І.Г. Ковалішин, Дж. МакАдам, К.О. Нестеренко, О.Р. Поєдинок, П.М. Синявський, І.О. Сорока та інші. Друга – це дослідження зарубіжних і українських вчених щодо особливостей отримання тимчасового захисту вимушено переміщеними особами з України, які рятуються від бойових дій. Зокрема, це праці К.Б. Димова, М.В. Грушка, Йоланта Яблонська-Бонса, В.В. Маньгори та інших.

У дисертаційному дослідженні використовувалися й зарубіжні джерела, зокрема роботи Г.С. Гудвін-Гілл (G.S. Goodwin-Gill), Е. Гуїльд (E. Guild), Даніеля Тіма (D. Thym), К. Костелло (C. Costello), С. Лавенекс (S. Lavenex) Дж. Макадам (J. McAdam), С. Пеєрса (S. Peers), Ф. Траунера (F. Trauner), К. Хайльброннера (K. Nailbronner) та ін.

Крім того, дослідження сучасних проблем правового регулювання вимушено переміщення осіб з України в умовах воєнних дій, неможливе без вивчення загального досвіду проблем вимушеної міграції в Європі та їх правової регламентації. Зокрема, значний внесок у вивчення загальних проблем міграції та розгляд міжкультурних особливостей у цьому процесі зробили представники західної науки другої половини ХХ століття, зокрема М. Бойд, Т. Буш, П. Ді Маджіо, Х. Злотнік, Н. Кібрія, О. Коннор, Д. Мессей, М. Міллс, К. Ньюман, А. Портес, Д. Сенсебреннер, О. Старк, С. Таколі, М. Тодаро, М. Тьєнда та інші.

Останні дослідження та публікації були значною мірою зосереджені на пріоритетах забезпечення потреб вимушених переселенців, їхньої адаптації, а також проблематиках приймаючих громад. Таким питанням присвячено праці R. Armitage [138], J. George, A. Adelaja [157], P. Petakh, A. Kamyshnyi [167], Y. Roitblat [177], D. Salihu [178], Y. Varyvoda [189], P. Verme, K. Schuettler [190], Y. Zhou, G. Grossman, S. Ge [195] та інших. Проте, в працях вищезазначених вчених, як правило, досліджуються проблеми, характерні світу до 2022 року.

В українській науковій літературі проблематика правового становища біженців та осіб з тимчасовим захистом досліджувалися у роботах С. Бритченка, М. Буроменського, К. Левандовські [74], Я. Нечипорук [90], А. Осауленко, О. Осауленко [92], А. Пак [95], Я. Петрова [96], О. Піскуна, Ю. Римаренка, С. Чеховича [133] та інших науковців. Системно досліджуючи особливості міграційних процесів доковідного періоду, Є. Лібанова [75; 76] акцентувала на масштабах, причинах і наслідках трудової міграції українців.

Особливості правового статусу переміщених осіб досліджують в наукових розвідках українські вчені, зокрема, Н. Бльок [5; 6], О. Воронятніков [22–24], В. Гатала [6], О. Малиновська [78; 79] та інші.

Окремі аспекти правового регулювання вимушеної міграції та протидії торгівлі людьми в у Донецькій та Луганській областях розкриває А. Політова [100; 101], де вчена аналізує причини та шляхи протидії торгівлі людьми як негативного соціального явища. У її працях наголошується на тому, що поза правовим регулюванням залишається багато важливих питань, що створюють негативні умови для вимушено переміщених осіб.

Водночас результати досліджень українських науковців здебільшого пов'язані з довоєнними, ковідними та постковідними дослідженнями сутності й особливостей міграції. При цьому західні науковці, як правило, орієнтовані на дослідження міграційної політики Євросоюзу в контексті безпеки ЄС, окремих аспектів приймаючих громад та/або країн. Проблеми, пов'язані з масовою вимушеною міграцією українців, соціальна адаптація біженців та осіб, які отримали тимчасовий захист у країнах ЄС, зокрема Східної Європи, недостатньо досліджені.

Проаналізувавши наукові публікації з теми дисертаційного дослідження за останні два роки (від 24 лютого 2022 року – дати повномасштабного вторгнення), можна зробити висновок, що кількість наукових робіт у досліджуваній сфері суттєво зростає, що додатково свідчить про актуальність обраної тематики. Наприклад, практично удвічі зросла цікавість до правого регулювання тимчасового захисту та проблем

вимушеної міграції у 2023 році порівняно з 2022 роком. Така зацікавленість пов'язана зі триваючими військовими діями на території України, зростанням кількості вимушено переміщених осіб з України до держав - членів ЄС, і як наслідок, збільшення проблем, пов'язаних із реалізацією основних прав особами з тимчасовим захистом в ЄС.

Варто зазначити, що роботи науковців ґрунтуються на глибокому вивченні правовідносин, що виникають в результаті застосування тимчасового захисту в державах - членах ЄС. Однак, ряд питань, що стосуються реалізації прав вимушено переміщених осіб з України розглядаються поверхнево. Тобто, аналіз наукових підходів дозволяє стверджувати, що правова природа вказаного виду правовідносин залишається не розкритою у повній мірі.

Крім того, в українській і європейській юридичній літературі відсутні дисертаційні дослідження, присвячені проблемам правового регулювання відносин, пов'язаних із співробітництвом України з Європейським Союзом щодо вимушено переміщених осіб з України.

Окрім того, невизначеними залишаються питання, що стосуються визначення правового статусу вимушено переміщених осіб з України.

Варто звернути увагу, що теоретична і практична значущість вивчення вказаної проблематики надасть можливість вдосконалення співробітництва України з державами - членами ЄС щодо захисту вимушено переміщених осіб, які рятуються від повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України.

Водночас сучасні наукові розробки (починаючи з 2022 року) у вигляді наукових статей та тез доповідей, не дають цілісного комплексного уявлення про особливості конституційно-правових основ співробітництва України з Європейським Союзом щодо статусу переміщених осіб з України в сучасних умовах військової агресії з боку РФ щодо України.

Вважаємо, що вивчення питань конституційно-правового регулювання вимушеної міграції в юридичній науці є окремою проблемою, яка, особливо в

контексті справжньої міграційної кризи та поточної міграційної ситуації в державах-членах ЄС, а також військової агресії російської федерації, потребує окремого дослідження, заснованого на працях вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі конституційного, міжнародного та європейського права.

Методологія дослідження. Дослідження такої актуальної, складної, багатогранної проблеми як конституційно-правова основа співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України, потребує використання всіх наявних методів наукового пізнання, що дозволяють вирішити наукову проблему, досягти поставленого наукового завдання та розробити пропозиції щодо законодавства з досліджуваного питання. Варто підкреслити, що особливо гостро проявляється значення і роль методології наукового пізнання у складні, кризові моменти життя суспільства, наприклад, в період реформ, а також військової агресії та окупації частини території держави.

З метою вирішення поставлених задач, у ході дослідження було застосовано сукупність методів, що дозволило оптимально поєднати теоретичну основу та емпіричне пізнання.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність філософських, загальнонаукових та спеціальних наукових методів пізнання правових явищ, що забезпечила обґрунтованість і достовірність результатів наукового пошуку.

Необхідно зазначити, що у сучасній науковій літературі «метод» (від греч. *methodos* – шлях, спосіб пізнання, дослідження, простежування) визначається як спосіб досягнення певної мети, сукупність прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності. Метод є шлях пізнання, що дослідник прокладає до свого предмета керуючись певною гіпотезою [28, с. 14–15]. У широкому значенні – це теорія людської діяльності, це діяльність пізнання, мислення або, якщо точніше, вся діяльність людства, враховуючи не лише власне пізнання, а й виробництво. У

вузькому значенні під методологією розуміють сукупність методів, прийомів, процедур наукового дослідження [40, с. 138].

Категорія «метод» за своєю сутністю являє собою систему правил і прийомів щодо найдоцільнішого способу дій, спрямованих на досягнення пізнавальної мети [53, с. 42]. Поділяємо думку українського вченого М.С. Кельмана, що у найзагальнішому розумінні метод варто трактувати як спосіб упорядкування наукової діяльності для досягнення поставленої мети, а в контексті пізнавальної діяльності – як спосіб виконання функції відтворення у свідомості науковця досліджуваного об'єкта [53, с. 42; 52].

У свою чергу під методологією наукового дослідження розуміють сукупність принципів, засобів, методів і форм організації та проведення наукового пізнання поставленої проблеми [135, с. 14].

Ці принципи допомагають дослідникам проводити якісні та об'єктивні дослідження, враховуючи історичний контекст, усі аспекти об'єкта дослідження, а також подальші напрацювання досліджень у цій галузі. Важливо також враховувати суб'єктивні чинники та думку дослідника, щоб забезпечити всебічний і повний аналіз проблеми. Застосування сучасних досягнень методології дозволяє зробити дослідження ефективним та актуальним, забезпечуючи взаємодію з іншими науковими дослідженнями та результатами.

Методологія науки дає характеристику компонентів наукового дослідження його об'єкта, предмета аналізу, завдання дослідження (або проблеми), сукупності дослідження засобів, необхідних для вирішення задач даного типу, а також формує уявлення про послідовність руху дослідження у процесі розв'язання задачі [30]. Найбільш важливим у методології є постановка проблеми, побудова предмета дослідження, побудова наукової теорії, а також перевірка отриманого результату з погляду його істинності. Тому методика дослідження базується на засадах історизму, авторської об'єктивності, системності та комплексності.

Для досягнення поставленої мети дослідження та об'єктивного розкриття завдань щодо аналізу конституційно-правових основ співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України у роботі застосовувався увесь методологічний інструментарій дослідження. Успішність будь-якого дослідження залежить від засобів і методів його проведення.

У ході проведеного нами дослідження використовувалися загальні та спеціальні методи наукового пізнання, за допомогою яких проаналізовані конституційно-правові засади співробітництва України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, авторської об'єктивності, системності, всебічності, наступності (спадкоємності), а також на використанні загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення, класифікація, типологізація, ідеалізація (абстрагування)) та спеціально-історичних (історико-генетичний, проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний) методів [11, с. 73].

У дисертаційному дослідженні використано *діалектичний метод* пізнання – це метод пізнання дійсності в її суперечливості, цілісності та розвитку. Дія закону переходу кількісних змін у якісні знайшла свій вияв у ході реалізації нормативно-правових актів країн-членів ЄС щодо процедури надання тимчасового захисту вимушено переміщеним особам з України; дія закону єдності і боротьби протилежностей виявилася у збігу та дублюванні норм права в національних нормативних актах окремих країн-членів ЄС, а також повноважень органів місцевої державної влади та управління щодо тимчасового захисту; дія закону заперечення проявилась у змінах норм законодавства, що регламентує умови та процедуру отримання тимчасового захисту в ЄС [11, с. 73].

Використання *герменевтичного методу* було здійснено з метою інтерпретації та тлумачення не лише нормативно-правових актів, а й рішень Європейського суду з прав людини (*далі* – ЄСПЛ) та висловлювань

представників органів ЄС та органів державної влади окремих країн-членів ЄС реакції ЄС на повномасштабне вторгнення та підтримку народу України, а також особливостей надання тимчасового захисту переміщеним особам з України.

За допомогою *аксіологічного методу* було проаналізовано законодавчі ініціативи інституцій ЄС та окремих країн-членів ЄС щодо удосконалення законодавства, що регламентує критерії та процедуру надання тимчасового захисту вимушено переміщеними особами з України до країн ЄС [11, с. 73]. Також зазначений метод дозволив отримати ціннісні уявлення щодо критеріїв та умов тимчасового захисту переміщених осіб з України в ЄС.

Принцип *наукової об'єктивності* дозволив врахувати всю сукупність чинників, що впливають на реалізацію положень Директиви Ради ЄС 2001/5/ЄС, і є неможливим без переходу від абстрактного до конкретного, від простого до складного.

Індукція (від лат. *induction* – «наведення») – це висновок від фактів до певної гіпотези (загальне твердження). В науковій літературі розрізняють повну індукцію, коли узагальнення відноситься до кінцево-оглядної області фактів та зроблений висновок повністю розглядає досліджуване явище, і неповну індукцію, коли воно відноситься до нескінченної або звичайно-неоглядної області фактів, а зроблений висновок дозволяє скласти лише орієнтовну думку про об'єкт, що вивчається. Але ця думка може бути недостовірною.

Дедукція (від лат. *deduction* – «виведення») – це висновок, зроблений за правилами логіки, тобто перехід від загального до часткового. Дедукція – це форма наукового пізнання, коли висновок робиться на основі знань про ознаках усієї сукупності. Це метод переходу від загальних уявлень до індивідуальних.

Відтак, використання *індукції* та *дедукції* допомогло виявити та систематизувати права та обов'язки осіб, які отримали тимчасовий захист в ЄС, проаналізувати форми їх реалізації [11, с. 73].

Застосування *системного методу* зумовлене потребою аналізу й узагальнення не лише самого предмету дослідження, а й цілої низки суміжних понять та процесів, якими характеризується досліджувана тема. Системний підхід у цілому відображає стратегічну мету – надати дослідженню найповнішого характеру, шляхом раціонального об'єднання в систему вже відомих і нововиявлених фактів та закономірностей в процесі вивчення об'єкта наукового пізнання та систематизувати знання у єдину логічну несуперечливу схему чи модель [89, с. 32].

Завдяки застосуванню *статичного методу* проаналізовано кількість переміщених осіб з України загалом до європейських країн, а також до кожної країни ЄС окремо.

Структурно-функціональний метод реалізовано через визначення правового статусу осіб, які отримали тимчасовий захист в ЄС. Цей метод було використано для аналізу системи прав та обов'язків вимушено переміщених осіб з України, характеристики особливостей їх реалізації в окремих країнах ЄС. Водночас цей підхід застосовувався для встановлення відмінностей організації процедури отримання тимчасового захисту в окремих країнах-членах ЄС.

Завдяки *порівняльному-правовому методу* виявлено спільні та відмінні риси законодавства, яке регламентує процедуру отримання тимчасового захисту в ЄС. Порівняльно-правовий метод дозволяє проаналізувати нормативно-правові акти щодо співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо правового статусу осіб з України, які отримали тимчасовий захист в ЄС, наприклад, у сфері оподаткування. Використання цього методу вкрай необхідне при порівнянні особливостей реалізації права на житло освіту, працю, медичну допомогу та соціальний захист переміщених осіб з України до ЄС.

Використання *формально-юридичного методу* сприяло систематизації та періодизації наукових уявлень про правову природу понять «тимчасовий захист», «право притулку» та їх генезис, а також дослідженню правового

регулювання конституційно-правових засад співробітництва України з країнами ЄС щодо переміщених осіб з України [11, с. 73–74].

Постановка проблеми дослідження передбачає застосування *методу актуалізації*, який дозволяє визначити цінність наукових знань для нинішнього, а також майбутнього часу; будувати наукові прогнози майбутнього вирішення проблеми повернення до України вимушено переміщених осіб після завершення військових дій [25, с. 28–29].

Спостереження – це спосіб пізнання, заснований на безпосередньому сприйнятті властивостей предметів і явищ за допомогою органів чуття. В результаті спостереження дослідник отримує знання про зовнішні властивості та відносини предметів та явищ. Залежно від положення дослідника по відношенню до об'єкта вивчення в науковій літературі розрізняють просте та включене спостереження. Перше полягає у спостереженні із боку, коли дослідник – стороннє стосовно об'єкта особа, яка є учасником спостереження. Друге характеризується тим, що дослідник відкрито або інкогніто включається до групи, її діяльності як учасник. Відтак, щодо дослідження конституційно-правових засад співробітництва України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України варто зазначити, що Директива № 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому вперше була введена в дію щодо вимушено переміщених осіб з України 04 березня 2022 року Імплементативним рішенням Ради ЄС 2022/382.

Історичний метод полягає у виявленні історичних фактів і на цій основі в такому уявному відтворенні історичного процесу, при якому розкривається логіка його руху. Він передбачає вивчення виникнення та розвитку об'єктів дослідження у хронологічній послідовності. Історичний метод був використаний під час дослідження становлення інституту тимчасового захисту в ЄС та генези конституційно-правових основ співробітництва України з

країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України. Саме історико-теоретичний аналіз дає всебічне уявлення про природу й логіку предмета пізнання. Це – об'єктивна основа методологічних рішень [42, с. 45]. Важливість історико-теоретичного підходу важко переоцінити, особливо враховуючи умови прийняття імплементаційного рішення Ради ЄС 2022/382 від 04 березня 2022 року щодо введення в дію Директиви Ради ЄС 2001/5/ЄС.

Щодо дослідження конституційно-правових засад співробітництва України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України варто говорити про історико-правовий метод. Викоростання історико-правового методу дозволило простежити еволюцію міжнародно-правового регулювання вимушеної міграції, проаналізувати формування законодавства, що регламентує інститут тимчасового захисту загалом, та співробітництво України з ЄС щодо статусу переміщених осіб зокрема. Також зазначений метод дозволив виокремити та охарактеризувати етапи формування конституційно-правових засад співробітництва України з країнами ЄС щодо статусу вимушено переміщених осіб з України.

Таким чином, застосовування загальних, спеціальних та окремих наукових методів дозволило охарактеризувати конституційно-правову основу співробітництва України з країнами ЄС щодо переміщених осіб з України. Дослідження проблеми вимушеної міграції залишаються дуже актуальними нині і потребують подальшого вивчення та уваги з боку громадськості, організацій та державних та наукових структур [11, с. 73–74].

1.2. Генеза конституційно-правових основ співробітництва України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб

У сучасному світі мільйони людей залишають свої будинки, рятуючись від воєн, переслідувань, стихійних лих та інших загроз. Міграційні потоки

набувають все більш масштабного характеру, стаючи одним з головних викликів для світової спільноти. Існуюча система захисту біженців показала свою недосконалість, оскільки не охоплює всі категорії осіб, які потребують захисту, наприклад, внутрішніх переміщених осіб, жертв торгівлі людьми, осіб, які шукають притулку з кліматичних причин. Починаючи з 24 лютого 2022 року ще однією, особливою категорією, стали вимушено переміщені особи з України, які, рятуючись від воєнних дій, шукають притулку в державах - членах ЄС.

В даний час система міжнародного захисту прав біженців та осіб, які шукають притулок, є неоднорідною структурою, яка регулюється універсальними міжнародно-правовими нормами, регіональним та національним законодавством. Наразі питання регулювання вимушеної міграції входять до порядку денного всіх міжнародних організацій.

Для об'єктивного розкриття та розуміння інституту тимчасового захисту в сучасних умовах важливе значення має вивчення історії його виникнення та особливості розмежування нормативно-правового закріплення статусу «біженця» і статусу «особи з тимчасовим захистом».

Розуміння категоріально-понятійного апарату, застосовуваного у сфері вимушеної міграції, потребує як сучасного осмислення проблеми, а й її ретроспективного споглядання. Г. Джагер виділяє три етапи (періоду) розвитку міжнародно-правового регулювання вимушеної міграції або системи міжнародно-правового захисту біженців та осіб, які шукають притулку: період Ліги Націй (1919–1946 рр.), другий період чи період активності Міжнародної організації у справах біженців (1946–1951 рр.), сучасний період міжнародно-правового регулювання вимушеної міграції (1951 р. – по теперішній час) [158].

Погоджуємося з думкою вчених, зокрема В. Босого, що для сучасного розуміння інституту міжнародного захисту слід брати до уваги напрацювання початку ХХ століття [8, с. 58]. Загалом становлення системи міжнародного захисту на універсальному рівні розпочалося після Першої

світової війни, розпаду Російської та Османської імперій, коли виникла необхідність регламентації питань, пов'язаних із наданням міжнародного захисту переміщеним особам. Як наслідок, у межах діяльності Ліги Націй було підписано кілька міжнародних договорів та скликано у 1921 році Конференцію з питань біженців. За результатами конференції 27 червня 1921 року було введено посаду Верховного комісара у справах російських біженців.

Першою угодою у цій сфері стала Угода про видачу посвідчень особи російським біженцям від 05 липня 1922 року (*далі* – Угода 1922 р.) [140]. Метою якої була видача посвідчень особи особам, що втекли з території Російської імперії. Посвідчення було одночасно проїзним документом, але в Угоді 1922 року було положення про те, що при поверненні до країни, яка видала посвідчення, особі необхідно отримати дозвіл на в'їзд. Наступна Угода (План видачі посвідчень особи вірменським біженцям від 31 травня 1924 року) [168] була аналогічна першій, лише додавала нову групу осіб, кому необхідно видати посвідчення особи. Зазначені угоди не містили визначення поняття «біженець», а лише вживалася сама назва. 12 травня 1926 року було прийнято Угоду про видачу посвідчень особи російським та вірменським біженцям [139], що об'єднала попередні дві угоди та внесла до них зміни та доповнення. Варто зазначити, що Угодою 1926 року вперше закріплено поняття «біженець» щодо певної групи осіб. Це не було визначення поняття в сучасному розуміння, а лише об'єднання під цим терміном двох груп біженців.

Угодою 1926 року передбачалося створення оборотного фонду покриття витрат на переїзд і розселення біженців, і навіть державам рекомендувалося зробити спеціальні внески для покриття витрат на переїзд і розселення біженців. Більша частина документу була присвячена питанням упорядкування посвідчень особи біженців, схвалювалося вклеювання зворотних віз у ці посвідчення, а діти до п'ятнадцяти років включалися до

посвідчення особи їх батьків. Слід зазначити, що Угода 1926 року мала рекомендаційний характер.

Таким чином, вищезазначені угоди були першими спробами регламентації міжнародним співтовариством проблем біженців шляхом закріплення їх особливого статусу. Водночас залишалося нерегульованими дуже багато питань. З метою їх часткового вирішення в 1928 року було укладено кілька угод, зокрема, Угода про правовий статус російських та вірменських біженців від 30 червня 1928 року, Угода про поширення на інші категорії деяких заходів, вжитих на користь російських і вірменських біженців від 30 червня 1928 року, Угода про функції представників Ліги Націй, Верховного комісара у справах біженців від 30 червня 1928 року.

Наступним документом, прийнятим для захисту прав вимушених мігрантів була Конвенція про міжнародний статус біженців від 28 жовтня 1933 року, прийнята під час міжнародної конференції в Женеві та спрямована на захист прав та інтересів біженців, які мають небезпеку переслідування у своїй країні.

У конвенції було визначено, що біженці можуть претендувати на захист та правовий статус в інших країнах, де вони шукають притулку. Також було встановлено принципи зобов'язань країн-учасниць щодо надання допомоги та захисту біженцям.

Відтак, Конвенція про міжнародний статус біженців від 28 жовтня 1933 року закріплювала зобов'язання для держав-учасниць щодо низки питань, зокрема, процедуру оформлення статусу, посвідчення особи та умов праці, освіти, соціального забезпечення, податкового режиму біженців. Закріплюється необхідність створення національних комітетів у справах біженців для координації роботи органів із біженцями [144]. Конвенція 1933 року об'єднала всі категорії біженців, згадані у попередніх угодах, та зрівняла їх правовий статус.

Зазначена Конвенція також визначила поняття біженця як особу, яка через небезпеку переслідування на підставі раси, релігії, національності,

політичних переконань чи належності до певної соціальної групи змушена залишити свою державу. Такі особи визнавалися біженцями та мали право на захист та притулок в інших державах [144].

Однак, конвенція не була всеохоплюючою та ефективною, оскільки багато країн не дотримувалися її положень, і багато біженців продовжували стикатися з перешкодами при пошуку притулку та захисту.

У 1933 році було створено Управління Верховного комісара у справах біженців, які прибули з Німеччини. Наступним документом у рамках Ліги Націй був План видачі посвідчень особи біженцям із Саарської області від 30 липня 1935 року [169]. Зазначений План був ще одним документом, який закріплював видачу посвідчень особи на основі походження. Згідно з текстом документа біженцем вважається будь-яка особа, яка проживала в Саарській області, залишила цю територію в результаті плебісциту і не має жодного національного паспорта. Відмінною рисою визначення поняття «біженець» у цьому документі була відсутність ознаки того, що ця особа позбавлена захисту держави походження.

Тимчасова угода про статус біженців, які прибули з Німеччини від 04 липня 1936 року закріпила нову категорію осіб «біженці, які прибули з Німеччини», під якою згідно зі ст. 1 «мається на увазі будь-яка особа, яка оселилася в цій країні, не має будь-якого іншого громадянства, крім німецького, і щодо якого встановлено, що за законом або фактично воно не користується захистом уряду Рейху». 10 лютого 1938 року було прийнято Конвенцію про статус біженців, які прибувають із Німеччини відповідно до якої біженцями вважалися громадяни Німеччини, і навіть особи без громадянства, які залишили німецьку територію і щодо яких встановлено, що вони не користуються захистом німецького уряду. Зазначена конвенція закріпила основні права біженців, зокрема, право на працю, соціальну допомогу, освіту та професійну підготовку. Крім того, у 1938 року було створено у рамках Ліги Націй Управління Верховного комісара у справах біженців, функціями якого були контроль над набуттям чинності відповідних

конвенцій, координація діяльності щодо еміграції і розселення біженців, надання їм правової та політичної допомоги тощо.

14 вересня 1939 року було прийнято Додатковий протокол до Тимчасової угоди про статус біженців, які прибули з Німеччини від 04 липня 1936 р. та Конвенції про статус біженців з Німеччини 10 лютого 1938 р., що поширив їх дію і на австрійських біженців, під якими розумілися громадяни Австрії, які не мали іншого громадянства, крім німецького, та особи без громадянства, які залишили Австрію, які не користувалися захистом уряду Рейху. Ще однією особливістю зазначених документів було те, що вони закріплювали положення відповідно до якої не вважалися біженцями особи, які залишили Німеччину за особистими міркуваннями.

Таким чином, можемо зазначити, що перші міжнародні акти щодо закріплення статусу біженця передбачали його наступні ознаки: певне національне чи етнічне походження; перебування за межами країни свого походження чи постійного проживання; неможливість використання захисту від держави свого походження або постійного проживання; не набуття іншого громадянства.

У міру прийняття перших угод щодо біженців створювалися контрольні органи в рамках Ліги Націй, метою яких було сприяння втіленню у життя узгоджених заходів державами-учасницями. Серед них варто назвати Управління Верховного комісара у справах російських біженців (1921 р.), Міжнародне бюро Нансена для біженців (1931–1938 рр.), Управління Верховного комісара у справах біженців, які прибули з Німеччини (1933–1938 рр.), Управління Верховного комісара у справах біженців (1938–1946 рр.). За результатами проведеної в м. Евіані на пропозицію США конференції, яка була організована з метою надання допомоги біженцям з Німеччини та Австрії, було прийнято рішення про утворення ще одного органу – Міжурядового комітету у справах біженців (1938 р.). Цікавим фактом було те, що згідно з підсумками конференції під мандат вказаного Комітету потрапили так звані потенційні біженці, які ще не залишили

Німеччину. Тенденції досліджуваного періоду щодо контрольних органів полягали у розширенні їх повноважень та об'єднанні під мандатом одного органу дедалі більше груп біженців.

Новим етапом у формуванні міжнародної системи захисту можна назвати початок Другої світової війни в 1939 році, що призвело до масового напливу біженців та показало недосконалість та неефективність діючої на той час системи притулку.

Загалом, варто зазначити, що Ліга Націй мала певні обмеження та недоліки у своїй діяльності із захисту біженців та не змогла запобігти масштабним людським трагедіям, таким як порушення прав людини і переслідування, які призводили до масових потоків біженців.

Проте досвід роботи Ліги націй став важливим етапом у розвитку системи міжнародного захисту біженців. Багато з того, що було помилками та недоліками в її діяльності, було враховано та враховано під час створення наступних організацій, таких як Управління Верховного Комісара в справах біженців та інших.

Таким чином, Ліга націй відіграла важливу роль в історії захисту біженців, і її досвід був важливим для розвитку більш ефективних та сучасних механізмів захисту прав біженців у світі.

Відтак, підсумовуючи щодо діяльності Ліги Націй з проблем вимушеної міграції та реалізації прав біженців в межах першого етапу, варто виокремити наступне.

По-перше, в 1920-х роках було закладено основу процесу формування системи міжнародного захисту біженців, яка характеризувалася:

- 1) прийняттям міжнародно-правових актів, зокрема, Конвенції Нансена (1922 р.): перша міжнародну угоду, яка визначала термін «біженець» та встановлювала мінімальні стандарти захисту;

- 2) закріплення поняття «біженець», під яким розумілися особи, які «внаслідок добре обґрунтованих побоювань стати жертвами переслідувань за ознакою раси, релігії, громадянства, політичних переконань чи належності до

певної соціальної групи, перебувають за межами країни свого громадянства і не можуть або через такі побоювання, не бажають користуватися захистом цієї країни» (Конвенція Нансена (1922 р.);

3) формуванням механізму міжнародно-правового захисту біженців, зокрема, створення посади Верховного комісара у справах біженців (1921 р.), органу Ліги Націй, який контролював дотримання Конвенції Нансена та надавав допомогу біженцям.

По-друге, такий підхід дозволяв ефективніше вирішувати проблеми, пов'язані з біженцями, оскільки враховував особливості їх походження та потреби кожної конкретної групи. Крім того, це дозволяло швидше реагувати на кризові ситуації, що виникають, і забезпечувати більш ефективний захист прав біженців.

По-третє, перші міжнародні угоди лише закріплювали право на отримання посвідчення особи та права на пересування біженців, що значно обмежувало можливості реалізації основоположних прав людини. Згодом це питання було частково врегульовано та закріплено й інші права біженців, зокрема і принцип невислання з країни захисту.

По-четверте, ще однією особливістю угод, прийнятих в рамках Ліги націй, було те, що вони не набули універсальності, оскільки не було закріплено загальне визначення поняття «біженець».

Підходи до визначення біженця відрізнялися залежно від політичних інтересів країн-учасниць угод. Це призвело до того, що деякі біженці залишалися за межами міжнародного захисту через відсутність чіткого та одноманітного визначення їхнього статусу.

По-п'яте, слід також зазначити, про обмежену кількість держав, що ратифікували вищеназвані угоди. Крім того, важливо зазначити, що після Другої світової війни було створено нову міжнародну організацію – Організацію Об'єднаних Націй, яка взяла на себе функції Ліги націй, включаючи роботу в сфері захисту біженців. У 1951 році було прийнято

Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про статус біженців, яка стала основним документом у галузі захисту прав біженців.

Таким чином, можна зробити висновок, що розвиток міжнародного захисту біженців був багатостороннім і складним процесом, який вимагав постійного вдосконалення та оновлення правових актів відповідно до ситуації, що змінюється у світі. Важливим кроком було ухвалення принципу невислання, який став одним із головних компонентів міжнародного захисту біженців.

Ця конвенція встановила загальні критерії визначення статусу біженця та зобов'язання держав-учасниць із захисту та допомоги біженцям. Конвенція також передбачає механізми співробітництва між державами та міжнародними організаціями для забезпечення захисту біженців.

Таким чином, історія захисту біженців показує постійний розвиток та вдосконалення міжнародної системи захисту прав біженців, починаючи з перших спроб регулювання цього питання у міжвоєнний період і закінчуючи сучасними нормами та стандартами захисту біженців, встановленими у Конвенції ООН 1951 року.

Наслідки Другої світової війни виявили потребу у створенні більш ефективної стратегії щодо біженців та вдосконалення самого поняття «біженець». Незважаючи на те, що на той момент основним способом визначення «біженця» був категорійний підхід, зрозуміли, що необхідно дотримуватися індивідуального підходу у вирішенні проблем біженців.

Після Другої світової війни проблема біженців та переміщених осіб особливо загострилася та виникла необхідність вдосконалення системи міжнародного захисту [81, с. 63].

Вже 1946 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію під назвою «Питання про біженців», в якій вказувалося на те, що проблема біженців та переміщених осіб є міжнародною, біженці та переміщені особи не могли бути примусово вислані до країн їх походження за наявності з

їхнього боку вагомих заперечень, потрібно створити міжнародний орган, який взяв би відповідальність за захист біженців [123].

10 грудня 1948 року приймається Загальна декларація прав людини, яка закріплює у ст. 14 право кожної людини шукати притулок [44]. Зазначене правове положення у його декларативному викладі підтверджувало тенденцію, що намітилася в міжнародному праві, до переходу від «групового» або колективного підходу до більш індивідуального. Незважаючи на рекомендаційний характер вищезгаданого документа, його прийняття мало колосальне значення для розвитку всієї міжнародної системи захисту прав людини, а також для окремих галузевих вимірів міжнародного права, у тому числі правової регламентації статусу біженців та осіб, які шукають притулку.

На думку О.І. Беспалової, одним з основних документів, що визначає поняття «біженець» як міжнародно-правовий термін, є Устав Міжнародної організації у справах біженців від 20 серпня 1948 року [3, с. 10–19]. Зокрема, до біженців відносилися такі особи: 1) жертви нацистського або фашистського режимів, або режимів, що брали участь у Другій світовій війні на боці фашистських режимів, жертви квіслінгівських або подібних до них режимів; 2) іспанські республіканці та інші жертви фалангістського режиму в Іспанії; 3) особи, які розглядалися як біженці до початку Другої світової війни з причин расового, релігійного або національного характеру або внаслідок їх політичних переконань; 4) особи, які проживали в Німеччині та Австрії і, мали єврейське походження, або іноземці, які не мали підданства, виявилися жертвами нацистських переслідувань; 5) особи, які внаслідок подій, що відбулися після початку Другої світової війни, не можуть і не хочуть користуватися захистом держави свого походження; 6) біженцями вважалися і безпритульні діти, які є військовими сиротами, чи діти, батьки яких зникли безвісти [8, с. 59].

Водночас, варто звернути увагу, що в рамках Організації Об'єднаних Націй (*далі* – ООН), в резолюціях (наприклад, резолюція Генеральної

Асамблеї ООН A/RES/62 (I) від 15 грудня 1946 року) та Уставі Міжнародної організації у справах біженців 1948 р., крім визначення поняття «біженець», було закріплено поняття «переміщені особи», під якими в той час розумілися «особи, які були вислані з країни свого громадянства... або змушені були залишити її, наприклад, особи, які були примушені до примусової праці або які були вислані з расових, релігійних чи політичних міркувань» [122]. Згодом термін «переміщені особи» втратив своє первісне значення. Таким чином, закріплено використання індивідуального підходу щодо біженців та переміщених осіб шляхом встановлення загальних критеріїв.

Загальна декларація прав людини, прийнята в 1948 році, закріпила право кожної людини шукати притулок [44]. Резолюція 428 (V) Генеральна Асамблея ООН 1950 року схвалила Статут Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (*далі* – УВКБ ООН). 28 червня 1951 року було прийнято Конвенцію про статус біженців [65]. Обидва вищезазначені документи містять дуже подібні трактування поняття «біженець», ознаками якого є: перебування особи поза своєї країни чи звичайного місця проживання; неможливість чи небажання користуватися захистом цієї країни; обґрунтоване побоювання за життя, свободу та безпеку; на відміну від Статуту УВКБ ООН у Конвенції 1951 року закріплено не чотири, а п'ять ознак переслідування. Поряд із переслідуваннями за ознакою раси, віросповідання, громадянства та політичних переконань було додано ще й переслідування особи через належність до певної соціальної групи; неможливість особи з зазначених причин повернутися до своєї країни.

Конвенція про статус біженців 1951 р. поширювало свою дію лише на осіб, які стали біженцями внаслідок подій, що сталися до 01 січня 1951 року, а відтак, не було враховано нові ситуації, в результаті яких особи можуть потребувати притулку, але не підпадають під дію зазначеної конвенції. З метою вирішення цієї проблеми було підписано Протокол щодо статусу біженців, що набрав чинності 04 жовтня 1967 року У ч. 2 ст. 1 Протоколу визначено, що термін «біженець», за винятком означених у цій статті

випадків, означає будь-яку особу, яка підпадає під визначення ст. 1 Конвенції з вилученням слів «в результаті подій, які сталися до 01 січня 1951 року...» та слів «...унаслідок таких подій» у статті 1 А (2) [8, с. 62].

Неодноразово в науковій літературі зверталася увага на те, що поза дією універсальних міжнародних актів щодо отримання статусу біженця залишаються категорії осіб, які потребують міжнародного захисту, але не підпадають під дію вищезазначених актів [8, с. 63; 69, с. 39]. Відтак, крім вдосконалення нормативно-правового забезпечення отримання статусу біженця, міжнародним співтовариством відбувається формування нормативної бази щодо отримання міжнародного захисту іншими категоріями осіб, які не підпадають під категорії біженців. Серед них варто назвати Резолюцію A/RES/1167 (XII), ухвалену Генеральною Асамблеєю ООН 26 листопада 1957 року, згідно з якою УВКБ ООН було уповноважено використовувати «добрі послуги» для «заохочення внесків» китайським біженцям; Резолюцію ГА ООН A/RES/1388 (XIV) 1959 року, що закріпила за УВКБ ООН право надавати «добрі послуги» тим категоріям біженців, які не підпадають під дію міжнародного правового визначення біженця; Резолюцію A/RES/1006(ES-II) та A/RES/1039(XI) ГА ООН 1956 року, дозволили УВКБ ООН надавати допомогу за «масового результату» приблизно 200 тисячам біженців з Угорщини; Резолюції A/RES/2039 (XX) 1965 року, що об'єднала різні категорії осіб, яким УВКБ ООН надає допомогу та інші.

Міжнародні акти універсального характеру у сфері вимушеної міграції є основою створення регіональних систем захисту біженців та осіб, які шукають притулок. По-перше, регулювання на регіональному рівні є проміжною стадією між універсальним і національним регулюванням. По-друге, регламентує отримання міжнародного захисту особами, які не підпадають під категорії біженців. Як слушно зазначає Я.П. Турецька, що з появою нових обставин (наприклад, збройні конфлікти, екологічні катастрофи тощо), виникла потреба у створенні інституту субсидіарного захисту шукачів притулку для надання захисту особам, які не підпадають

критеріям статусу біженця. Відтак, країни Європи на регіональному рівні поряд із статусом біженця почали надавати особам додатковий і тимчасовий захист; протекційний, субсидіарний чи гуманітарний статус; дозвіл на тимчасове перебування й тимчасове відстрочення вислання тощо [127, с. 29–30]. Таким чином, можемо виокремити другий напрямок – формування регіональної європейської системи захисту. Найбільш ефективно правове регулювання цієї сфери в Європі здійснюється нормами європейського права, яке включає норми права ЄС та положення Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. (*далі* – Конвенція 1950 р.) [58].

Регулювання вимушеної міграції у європейському регіоні формувалося у межах кількох організацій, зокрема Ради Європи, ОБСЄ та інших. Найбільш ефективно правове регулювання цієї сфери в Європі здійснюється нормами європейського права, яке включає норми права ЄС та положення Конвенції 1950 року [58].

Право ЄС закріплює чотири форми міжнародного захисту вимушено переміщених осіб, тобто вимушених мігрантів, зокрема:

- 1) надання статусу біженця відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року;
- 2) надання статусу додаткового (субсидіарного) захисту;
- 3) надання тимчасового захисту відповідно до Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у випадках масового припливу переміщених осіб та про заходи підтримки балансу у зусиллях держав-членів у зв'язку з прийомом та наслідками такого прийому від 20 липня 2001 року [145];
- 4) надання гуманітарного захисту, тобто надання міжнародного захисту з гуманітарних міркувань на основі національного законодавства держав-членів ЄС [48].

Третій напрям стосується формування законодавства щодо співробітництва України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України. Дослідження генеза конституційно-правових основ співробітництва

України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України варто розпочати з моменту розпаду Радянського Союзу та проголошення незалежності Україною.

Конституція України проголошує Україну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою [68]. Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019 року № 2680-VIII [107] закріплено курс інтеграції нашої держави до Європейського Союзу та в Організації Північноатлантичного договору на рівні Основного Закону і розпочало новий її етап. Відповідно до ст. 49 Договору про Європейський Союз від 07 лютого 1992 року (із змінами і доповнення від 13 грудня 2007 року) «будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені в статті 2, і зобов'язується проводити їх в життя, може звернутися із заявкою з метою стати членом Союзу. «...» Враховуються критерії відповідності, схвалені Європейською Радою» [34].

Зокрема, Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019 року № 2680-VIII, абз. 5 преамбули Конституції України після слів «громадянської злагоди на землі України» доповнено словами «та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [68].

Пункт 5 частини 1 статті 85 Конституції України, яка закріплює повноваження Верховної Ради України, викладено так: «5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [68]. Статтю 102 доповнено частиною 3 такого змісту: «Президент України є гарантом реалізації

стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [68]. Статтю 116, в якій закріплені повноваження Кабінету Міністрів України, доповнено пунктом 11: «11) забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [68]. Також виключено пункт 14 розділу XV «Перехідні положення», який передбачав можливість використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань на умовах оренди відповідно до міжнародних договорів [68].

Указом Президента України «Питання європейської та євроатлантичної інтеграції» від 20 квітня 2019 року затверджено План заходів з реалізації стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в ЄС та в Організації Північноатлантичного договору «з метою забезпечення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України» [98]. Отже, зазначеним нормативно-правовим актом закріплено, по-перше, стратегічний курс держави, по-друге, завдання та обов'язки органів державної влади та місцевого самоврядування на виконання цього курсу. Розділяємо погляд дослідника М.А. Веліт, що це «надає системності та впорядкованості роботі всіх владних структур в Україні, не залишаючи простору для маніпуляцій та перекладання відповідальності» [18].

Пунктом 4 Плану ... 2019 року передбачено «забезпечити розроблення з урахуванням поточного стану співробітництва пропозицій щодо перегляду Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами – членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII, та їх обговорення зі стороною ЄС» [98]. Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої

сторони» від 16 вересня 2014 року № 1678-VII «Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, вчинену у частині політичних положень (преамбула, стаття 1, розділи I, II, VII) 21 березня 2014 року в м. Брюсселі та у частині торговельно-економічних і галузевих положень (розділи III, IV, V, VI) 27 червня 2014 року в м. Брюсселі, яка набирає чинності в перший день другого місяця, що настає після дати здачі на зберігання до Генерального секретаріату Ради Європейського Союзу останньої ратифікаційної грамоти або останнього документа про затвердження Угоди, ратифікувати (додається) з такою заявою: «Зобов'язання України, які випливають із статті 8 Угоди, щодо ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року будуть виконані після внесення відповідних змін до України» [116].

Особливості адаптації законодавства України до законодавства ЄС регламентуються законами України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 21 листопада 2002 року № 228-IV [114] та «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року № 1629-IV [110].

Для координації, передбачених заходів, в уряді України створено євроінтеграційну команду у складі: заступника Міністра внутрішніх справ України, заступника Міністра розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Торгового представника України, заступника Міністра енергетики та захисту довкілля з питань європейської інтеграції, заступника Міністра закордонних справ України, в.о. Міністра культури, молоді та спорту України, заступника Міністра у справах ветеранів України, заступника Міністра оборони України з питань європейської інтеграції, заступника Міністра освіти і науки України, заступника Міністра фінансів

України з питань європейської інтеграції, заступник Міністра цифрової трансформації України з питань європейської інтеграції, заступника Міністра юстиції України [35].

Приступаючи до аналізу зазначеного напрямку, слід коротко проаналізувати формування національного законодавства щодо вимушеної міграції.

Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Тимчасового положення про порядок визначення статусу біженців з Республіки Молдова і надання їм допомоги» від 08 липня 1992 року № 378 вперше в українському законодавстві закріпила визначення поняття «біженець», під яким розумілися особи, які вимушено залишили місця свого постійного проживання в районах бойових дій у Республіці Молдова внаслідок загрози для свого життя і здоров'я та прибули на територію України з метою тимчасового перебування [113]. У зв'язку з цим, український вчений В.П. Босий зазначає, що сфера застосування даної постанови поширювалася лише на обмежене коло осіб, а запропоноване визначення терміна не відповідало тлумаченням, встановленим у міжнародно-правових актах [8, с. 67].

24 грудня 1993 року було прийнято Закон України «Про біженців» (втратив чинність), що регламентував процедуру отримання статусу біженця, а саме поняття «біженець» майже повторює визначення закріплене в Конвенції про статус біженців 1951 року.

Відповідно до Конституції України іноземцям та особам без громадянства, в порядку, встановленому законом, може бути надано притулок. Ці категорії осіб, що перебувають в Україні на законних підставах, можуть користуватися тими самими правами й свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [68].

У 2001 року було прийнято нову редакцію Закону України «Про біженців» (втратив чинність), який вже містив більш повне визначення поняття «біженець», що повністю відповідало Конвенції про статус біженців

1951 року та створені необхідні умови для приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців [8, с. 68–69]. І в 2002 року Україна приєдналася до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців [115].

Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08 липня 2011 року встановлено, що Україна може надавати захист іноземцям та особам без громадянства шляхом визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту [106]. Відтак, було законодавчо закріплено можливість отримання в Україні додаткового або тимчасового захисту. Зокрема, під «особами, які потребують тимчасового захисту» розумілися іноземці та особи без громадянства, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження [106].

Таким чином, поділяємо думку, що українське законодавство в сфері надання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, узгоджене з основними міжнародно-правовими актами з даного питання. Як наслідок, можемо зазначити, що співпраця України з ЄС щодо статусу переміщених осіб складається з по-перше, з формування національного законодавства щодо надання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; по-друге, із законодавства, що формує і регламентує відносини України з Європейським Союзом.

Проведення політичних, соціально-економічних та правових реформ в Україні відбувається в рамках євроінтеграційного курсу України, який з декларативного зовнішньополітичного курсу поступово перетворюється на комплексну внутрішню політику реформ. У зв'язку з цим важливе значення мало прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України

(щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019 року № 2680-VIII, що свідчить про гарантування стабільності європейського напрямку розвитку нашої держави та зобов'язання дотримуватися стабільності конституційного ладу [107]. Закріплення курсу інтеграції до ЄС і НАТО на рівні Основного Закону – це сигнал західним партнерам України, оскільки фіксація в Конституції означає, що цей курс визначено і змінити його буде або складно, або практично неможливо [132, с. 106].

На новий рівень співробітництва з країнами ЄС Україна вийшла після 24 лютого 2022 року. Імплементативним рішенням Ради ЄС від 04 березня 2022 року [146] було введено в дію Директивою Ради ЄС 2001/55/ЄС [145]. Дія її норм поширюється на таку категорію осіб: 1) громадяни України, які проживали на території України і вимушено залишили Україну 24 лютого 2022 року або після цієї дати внаслідок військової агресії РФ; 2) особи без громадянства та громадяни третіх країн, крім України, які користувалися міжнародним захистом або еквівалентним національним захистом в Україні до 24 лютого 2022 року; 3) члени сімей осіб, зазначених у пункті 1 та 2, у тому числі а) чоловік/дружина (неодружений партнер у фактичних шлюбних відносинах, якщо законодавство або практика відповідної держави-члена розглядає неодружені пари таким же чином, як і подружжя); б) неповнолітні неодружені діти особи, зазначеної в пункті 1 та 2, або її дружини/чоловіка, незалежно від того, народжені вони у шлюбі чи поза шлюбом, або усиновлені; в) інші близькі родичі, які проживали разом як частина сім'ї під час обставин, пов'язаних з масовим припливом переміщених осіб, і які повністю або переважно перебували на утриманні особи, зазначеної в 1 та 2 в той час; 4) громадяни третіх країн, які на законних підставах проживали в Україні до 24 лютого 2022 року на підставі дійсного дозволу на постійне проживання відповідно до законодавства України та які не можуть повернутися в безпечних та довготривалих умовах до своєї країни або

регіону походження [145]. Вимушено переміщені особи з України отримали ряд прав, зокрема, право на проживання, працю, освіту, медичну допомогу, соціальний захист та інші. Відтак, постала проблема налагодження співпраці України з країнами ЄС щодо реалізації вимушено переміщеними особами з України зазначених прав.

23 червня 2022 року Європейська рада надала Україні статус кандидата на членство в ЄС та відзначила високий рівень секторальної інтеграції в різних сферах суспільного життя. Відтак, продовжується гармонізація українського законодавства з європейським в різних сферах суспільного життя, в тому числі і щодо правового статусу вимушено переміщених осіб з України в Європейський Союз.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення робочої групи щодо захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи» від 09 квітня 2022 року № 425 затверджено положення про склад та положення про робочу групу щодо захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи як тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, основними завданнями якої є: забезпечення прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи, та створення у найкоротший строк всіх необхідних умов для їх повернення на територію України; визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи; удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи [118].

Ще одинь вектор співробітництва України з державами - членами ЄС стосується гарантування прав вимушено переміщених неповнолітніх осіб.

Відповідно до положень статей 11 і 21 Конвенції ООН про права дитини, статті 7 Європейської конвенції про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми, статей 5, 16, 23 Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей, статей 1, 3, 4 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, статті 8 Європейської конвенції з прав людини, Керівних принципів щодо альтернативного догляду за дітьми та з метою уникнення конфліктів між правовими системами держав тимчасового перебування переміщених (евакуйованих) дітей – громадян України і забезпечення міжурядової співпраці із захисту прав та найкращих інтересів таких дітей 07 липня 2022 року було прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання повернення дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) за межі України з метою отримання тимчасового захисту під час воєнного стану в Україні» № 794 [31].

Аналізуючи проблеми співробітництва України з державами - членами ЄС, варто звернути на податкову сферу. Слід відмітити,

Варто зазначити, що найбільший резонанс в суспільстві викликав «Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки» № 8131 від 17 жовтня 2022 року [119]. Зокрема, законопроект № 8131 передбачає імплементацію в українське законодавство міжнародних стандартів обміну інформацією про фінансові рахунки. Мова йде про два міжнародних стандарти в сфері прозорості і обміну інформацією для податкової мети: Загальний стандарт звітності та перевірки інформації про фінансові рахунки (CRS), що передбачає збір інформації про рахунки фінансовими установами і щорічний обмін нею з країнами-партнерами; Стандарт про обміну інформацією по запиту (EOIR). Про запровадження цих стандартів Україна зобов'язалася ще в 2021 р. А в 2022 році Державна податкова служба приєдналася до багатосторонньої угоди CRS відповідно до

статті 6 Конвенції про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах. 20 березня 2023 року прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки» № 2970-IX [108].

Таким чином, конституційно-правові засади інтеграції України до Європейського Союзу закріплено як в Конституції України Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019 року № 2680-VIII), так й в інших нормативно-правових актах України, що має важливе значення для закріплення зовнішньополітичного курсу держави. З метою удосконалення законодавства, що регулює співробітництво України з країнами-членами ЄС щодо правового статусу осіб з тимчасовим захистом в ЄС важливе значення має дослідження особливостей генези та становлення інституту тимчасового захисту на різних історичних етапах. Історичні джерела права та нормативно-правові акти певного історичного періоду дають підстави виокремити три його основні напрями: перший – це генеза системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на універсальному (всесвітньому) рівні; другий – становлення системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на європейському рівні; третій – формування законодавства щодо співробітництва України з країнами ЄС щодо переміщених осіб з України. Підсумовуючи, варто зазначити, що історико-правовий аналіз досліджуваної проблематики, дозволяє виявити первинні спроби нормативно-правового закріплення та реалізації норм щодо прав та обов'язків вимушено переміщених осіб за межі України, що дозволить у майбутньому вдосконалити норми як національного, так і європейського законодавства [12].

Висновки до розділу 1

1. В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України перед державами-членами Європейського Союзу постала проблема прийняття та розміщення мільйонів вимушено переміщених осіб з України. Встановлено, що система законодавства Європейського Союзу, що існувала до 24 лютого 2022 року і регулювала процедуру отримання тимчасового захисту, була недосконалою та потребувала швидких змін. Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС вперше введена в дію Імплементативним рішенням Ради ЄС 2022/382 від 04 березня 2022 року як реакція-підтримка держав ЄС вимушено переміщених осіб з України.

2. Тимчасовий захист є однією з форм міжнародного захисту, яка покликана надати мінімальний рівень захисту в ситуаціях, пов'язаних з «масовим припливом» вимушених мігрантів. Конвенція про статус біженців 1951 року не містить положень, що стосуються ситуацій, пов'язаних з «масовим припливом».

3. Починаючи з 80-х років ХХ ст. у рамках Організації Об'єднаних Націй почали звертати увагу на ситуації, пов'язані з «масовим припливом» (massinflux) або «масовим результатом» (massexodus), зокрема Виконавчий комітет Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців ухвалив низку висновків, що стосуються цього питання. Однак всі прийняті на універсальному рівні міжнародно-правові акти мали рекомендаційний характер. На регіональному європейському рівні у рамках Європейського Союзу 2001 року було прийнято Директиву № 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому.

4. Нами було проаналізовано наукові праці низки вчених з конституційного, міжнародного, права Європейського Союзу, М.Р. Аракелян, Н.В. Бльок, В.П. Босий, О.В. Буткевич, О.О. Воронятніков, І.Г. Ковалішин, А.М. Колодій, О.В. Кришевич, К.О. Нестеренко, А.О. Осауленко, О.Р. Поєдинок, П.М. Синявський, І.О. Сорока та ін. Окремі аспекти реалізації Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС розкриваються у працях зарубіжних і українських вчених, зокрема, К.Б. Димова, М.В. Грушко, Йоланти Яблонської-Бонси, Б.В. Калиновського, О.А. Малиновської, В.В. Маньгори та інших.

5. Враховуючи загально-наукові підходи до розуміння і етимології поняття «методологія» обумовлюють розуміння під методологією дослідження конституційно-правової основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України – сукупність методів, способів та прийомів дослідження стану розробки наукового осмислення особливостей конституційно-правової основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України на основі наукових праць та положень законодавства України та країн Європейського Союзу та їх значення для подальшого реформування правової системи, історико-правових засад генезу законодавства щодо конституційно-правової основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України, конституційно-правової регламентації, умов, особливостей, процедури отримання тимчасового захисту вимушено переміщеними особами з України в країнах-членах ЄС, пошуку шляхів удосконалення конституційно-правової регламентації співробітництва України з Європейським Союзом щодо правового регулювання тимчасового захисту переміщених осіб з України.

6. Методологічну основу дослідження становить матеріалістична діалектика, підтримувана використанням загальнонаукових методів. Оперування логічним методом дозволило вивести дефініції понять. Активно застосовувалися методи аналізу, синтезу, порівняння, моделювання,

системного та функціонального підходу. Також були використані приватно-наукові методи (соціологічний, статистичний, формально-юридичний та ін.).

Ми виділили історико-теоретичний та порівняльному-правовий методи. Історико-теоретичний підхід був використаний під час дослідження становлення інституту тимчасового захист в ЄС та генези конституційно-правових основ співробітництва України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України, важливість якого важко переоцінити, особливо враховуючи умови прийняття імплементаційного рішення Ради ЄС 2022/382 від 04 березня 2022 року щодо введення в дію Директиви Ради ЄС 2001/5/ЄС.

Порівняльно-правовий метод дозволив виявити спільні та відмінні риси законодавства, що регламентує процедуру отримання тимчасового захисту в ЄС та проаналізувати нормативно-правові акти щодо співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо правового статусу осіб з України, які отримали тимчасовий захист в ЄС, наприклад, у сфері освіти, охорони здоров'я, оподаткування та ін. Використання цього методу вкрай необхідне при порівнянні особливостей реалізації права на житло освіту, працю, медичну допомогу та соціальний захист переміщених осіб з України до ЄС.

7. Передбачається, що система міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на універсальному рівні, яка почала формуватися у 20-х роках. ХХ ст. рамках Ліги Націй, пройшла три етапи свого розвитку та продовжує розвиватися до цього дня. На першому етапі для вирішення питань, пов'язаних з біженцями та наданням їм допомоги, застосовувався категорійний чи груповий підхід, що базується на походженні біженців. Угоди з питань біженців у рамках Ліги Націй, які були прийняті в цей період, так і не набули універсального характеру та одноманітності у застосуванні, не було розроблено загальне визначення поняття «біженець», допомога, що надається даним особам, була сильно політизованою. Однак саме в цей період було закладено основу для подальшого розвитку системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на

універсальному рівні, та була закріплена одна з основних гарантій для біженців – принцип невислання.

Другий, перехідний етап формування системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, пов'язаний з наслідками Другої світової війни. Саме в цей період проявилось усвідомлення того, що застосований категорійний підхід не відповідає обставинам, що історично склалися. Було створено ООН, яка від початку своєї діяльності поставила завдання розробити нове визначення поняття «біженець» та створити спеціалізовану установу – контрольний орган ООН з питань біженців. В результаті було створено МГБ, мандат якої поширився на ширше коло осіб, і в Статуті МГБ були закріплені загальні критерії поняття «біженець». Але ця організація не зуміла за період своєї діяльності домогтися визнання міжнародного співтовариства. А нове визначення поняття «біженець», незважаючи на свій прогресивний характер, продовжувало зберігати категорійний підхід і було політизованим.

Третій – сучасний – етап формування міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, розпочався з ухвалення Конвенції 1951 р. та Статуту УВКБ ООН. Основною характерною рисою сучасного етапу є закріплення індивідуального підходу щодо надання статусу біженця. Конвенція 1951 року та Протокол 1967 року стали обов'язковою міжнародно-правовою базою для держав, які підписали та ратифікували дані акти.

8. Нами було виокремлено основні етапи генези законодавства щодо співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України, які охоплюють здійснення цього процесу відповідно до прийняття та затвердження нормативно-правових актів, зокрема Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року: перший – це генеза системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на універсальному рівні; другий – становлення системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на європейському рівні; третій –

формування законодавства про співробітництво України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України.

РОЗДІЛ 2.
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНСТИТУЦІЙНО-
ПРАВОВИХ ОСНОВ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З
ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ ЩОДО
СТАТУСУ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

2.1. Міжнародно-правова основа інституту тимчасового захисту

Міграційні процеси з давніх часів є невід’ємною частиною людської історії. Форми міграції та властиві їй особливості за останні десятиліття зазнали значних змін, особливо починаючи з 24 лютого 2022 року. Останнім часом відбувається стрімка інтенсифікація міжнародного міграційного обміну та посилюється його розбалансованість. Поява новітніх технічних засобів і способів виробництва, засобів комунікації, зміни у соціальній сфері, деформація геополітичного простору та багато інших факторів соціально-економічного та політичного характеру зумовили зростання міграційних потоків по всій планеті. Демографічна карта світу, що історично склалася, під впливом явищ всебічної та масової глобалізації стала об’єктом безпрецедентної трансформації. Поряд із відносно позитивними передумовами міграції населення, на сучасному етапі розвитку людства все більшого значення, з точки зору причинної зумовленості міграційних процесів, набувають негативних, виключно негативних стимуляторів відповідного міграційного пересування.

Протягом абсолютно більшої частини людської історії міграційні процеси перебували у стані правової невизначеності з точки зору їх регулювання міжнародною спільнотою та окремими суб’єктами міжнародного права. Відправною точкою у становленні та розвитку універсальних, регіональних та внутрішньодержавних механізмів регламентації процесів міграції стало формування власне міжнародного

права, а також поява спеціальних правових установлень у відповідних державних системах права. Процес правового покриття міграційних процесів корелює не тільки з розвитком системи міжнародного права, але значною мірою пов'язаний і з технологічним розвитком: появою нових засобів комунікації, транспортування та логістики, засобів та способів виробництва.

Розвиток технологій сприяв збільшенню міграційних потоків, незалежно від причин, що спонукають людей до переміщення, що вимагало розробки правових норм регулювання міграційних процесів різних рівнях – від міжнародного до національного [45].

Загалом, варто зазначити, що міжнародне право грає неоціненну роль формуванні та розвитку правових систем сучасних держав. Воно встановлює основні принципи, які формують основу будь-якої правової системи, незалежно від національних традицій та особливостей.

Одним із найбільш значущих принципів, закладених у міжнародному праві, є верховенство права. Він означає, що це суб'єкти правовідносин, включаючи державні органи, посадові особи і громадян, зобов'язані неухильно дотримуватися встановлені правові норми. Жоден суб'єкт може бути поставлений вище закону, яке довільне чи неправомірне тлумачення неприпустимо.

Гуманізм також є одним із фундаментальних принципів міжнародного права. Він має на увазі повагу до людини, її прав і свобод, незалежно від її раси, статі, релігії, національності або будь-яких інших обставин. Цей принцип закріплено у різних міжнародних договорах, включаючи Загальну декларацію прав людини.

Презумпція невинності є невід'ємною частиною системи кримінального правосуддя, яка має своє коріння в міжнародному праві. Цей принцип вимагає, щоб тягар доведення провини підсудного лежав за обвинувачення. Жодна людина не може бути визнана винною у скоєнні злочину, доки її вина не буде доведена на основі об'єктивних та безперечних доказів. Поряд із згаданими вище принципами у міжнародному праві

закріплено і поняття відповідальності лише за наявності провини, тобто усвідомленої відповідальності суб'єкта за вчинення протиправних дій. Це означає, що для притягнення до відповідальності особа повинна усвідомлювати наслідки своїх дій та мати можливість ними керувати.

Сучасна правова система формується з урахуванням загально визнаних правових принципів, встановлених міжнародному праві. Ці принципи забезпечують однаковість та передбачуваність правового регулювання, сприяють захисту прав людини та запобігають свавіллю з боку державних органів. Інтеграція міжнародно-правових норм у національне законодавство дозволяє державам приводити свої правові системи у відповідність до найвищих стандартів правосуддя та справедливості. Крім того, міжнародне право істотно впливає на розвиток національних правових систем у таких галузях, як захист довкілля, інтелектуальної власності, врегулювання міжнародних суперечок та вирішення збройних конфліктів. Спільна робота держав щодо створення та імплементації міжнародних договорів сприяє формуванню єдиного правового простору, забезпечуючи мирне співіснування та співробітництво між народами [1, с. 135]. Відтак, на сьогодні особливої актуальності набуває міжнародне співробітництво в сфері національної безпеки загалом та боротьба з агресією російської федерації зокрема, а також міжнародно-правова співпраця держав щодо надання допомоги Україні, в тому числі і в сфері реалізації і захисту прав вимушено переміщених осіб з України.

Міжнародні акти універсального характеру, що регулюють питання вимушеної міграції, відіграють важливу роль у створенні регіональних систем захисту біженців та осіб, які шукають притулку. Регіональне регулювання є проміжною ланкою між універсальним та національним рівнями регулювання. Часто міжнародні акти «м'якого права» універсального рівня набувають обов'язкового характеру на регіональному рівні.

Однією з найрозвиненіших регіональних систем захисту біженців та осіб, які шукають притулок, є система, що діє у країнах Європейського Союзу. Ця система ґрунтується на різних правових актах, включаючи Директиву Європейського Союзу про надання притулку, яка встановлює загальні стандарти для захисту біженців та осіб, які шукають притулку.

Метою регіональних систем захисту є забезпечення узгодженого та ефективного підходу до питань вимушеної міграції у межах конкретного регіону. Вони забезпечують співпрацю між державами-членами, обмін досвідом та кращими практиками, а також розробку загальних стандартів та процедур.

Однак, незважаючи на значні досягнення в галузі регіонального захисту біженців, ці системи все ще стикаються з низкою викликів. Деякі країни не завжди повністю виконують міжнародні зобов'язання у сфері захисту біженців, що створює проблеми для біженців та осіб, які шукають притулку. Крім того, нерівномірність у законодавстві та практиці між різними країнами може призвести до нерівного доступу до захисту та різних рівнів правового захисту [2].

У світлі цих викликів важливо продовжувати розвивати регіональні системи захисту біженців та осіб, які шукають притулку, щоб забезпечити найкращі стандарти захисту та справедливе поводження з цими вразливими категоріями людей. Це вимагає подальшої співпраці між державами-членами та постійного оновлення та вдосконалення правових актів та механізмів захисту. Погоджуємося з думкою українського вченого Б.В. Калиновського, що тільки таким чином можна забезпечити гідні умови та захист для біженців та осіб, які шукають притулку у регіоні Європейського Союзу та в усьому світі [48].

Крім того, слід зазначити, що питання регулювання вимушеної та добровільної міграції традиційно розглядаються державами з різними пріоритетами. У першому випадку основний акцент робиться на гуманітарні міркування, тоді як у другому випадку акцент зміщується на захист

національного ринку праці. Проте останніми роками спостерігається зближення між цими підходами, що ґрунтується на правозахисному підході до міграції.

Ця нова тенденція у міжнародно-правовому регулюванні міграції знайшла відображення у низці міжнародних актів, таких як Нью-Йоркська декларація з біженців та мігрантів від 19 вересня 2016 року. У цій декларації міжнародне співтовариство висловило свою спільну позицію з питань захисту прав біженців та мігрантів, визнаючи їхнє вразливе становище та необхідність надання їм відповідного захисту та допомоги.

Таке зближення підходів до міграції відображає розуміння того, що міграція є невід'ємною частиною сучасного світу і потребує комплексного та гуманітарного підходу. Замість протиставлення інтересів держав і мігрантів, міжнародне співтовариство все більше визнає необхідність співпраці та справедливого поводження з мігрантами з огляду на їхні права та потреби.

Цей правозахисний підхід до міграції ґрунтується на принципах універсальних прав людини та прагне забезпечити гідні умови та захист для всіх мігрантів, незалежно від їхнього статусу чи обставин міграції. Він визнає не лише права держав на регулювання міграції, а й права мігрантів на захист, безпеку та можливість здійснення своїх прав. Таким чином, зближення підходів до міграції, засноване на правозахисному підході, є важливим кроком у розвитку міжнародного права і дозволяє досягти більш справедливого та гуманного регулювання міграції [48].

Глобальний характер міграційних процесів передбачає імперативне значення належного міжнародно-правового регулювання, що включає узгоджені між собою ланки наднаціонального та національного рівнів. Механізми управління міграцією, у тому числі вимушеною міграцією, повинні виходити за внутрішньодержавні та інтеграційні рамки, бути міжнародними для забезпечення ефективності такого управління.

Вимушена міграція є різновидом міграції, що виділяється дослідниками міграційних процесів з погляду причин чи факторів, а також ступеня

добровільності прийнятого суб'єктами міграції рішення про переміщення зі звичного місця проживання до нової локації. При цьому визначення вимушеного характеру міграції є досить умовним і багато в чому має штучний характер, що визначає наявність певних складнощів у тлумаченні даного терміна. Так, відсутність добровільного характеру міграції може виявлятися при міграції з медичних чи інших гуманітарних причин, які мають нічого спільного з традиційним розумінням вимушеного характеру такого переміщення.

Рішення про міграцію приймається суб'єктами міграції під перманентним впливом певних обставин чи зовнішніх факторів, що апріорі надає будь-якому переміщенню населення вимушеного характеру. Чинники міжнародної міграції можуть бути соціально-економічними, політичними та історичними.

У міжнародному праві склалося вужче трактування поняття вимушеної міграції, про що свідчать основні норми та принципи, викладені в основних джерелах міжнародного права у сфері притулку [4]. Вимушена міграція ототожнюється, насамперед, із біженцями, особами, які шукають притулок, вимушеними переселенцями, внутрішньо переміщеними особами. При цьому саме поняття вимушеної міграції не має чіткої документально встановленої дефініції, яка може використовуватися як базовий стандарт при теоретичному та практичному застосуванні даного терміна. Більшість спроб наукового визначення вимушеної міграції зводяться до перерахування ознак, які позначені щодо суб'єктів вимушеної міграції в основних міжнародно-правових актах, а саме в Конвенції про статус біженців 1951 року та Протоколі до неї від 1967 року. Зокрема, прийнято виділяти такі ознаки вимушеної міграції, як переслідування мігранта на території його постійного перебування (проживання) за ознаками раси, віросповідання, громадянства (або національності), наявності політичних переконань, належності до певної соціальної групи, за відсутності належного захисту життєво важливих інтересів мігранта з боку держави постійного перебування проживання).

Варто зазначити, що вимушена міграція також визначається як територіальне переміщення людей, спровоковане насильством або переслідуваннями, що здійснюються щодо мігрантів або членів їхньої сім'ї, або є безпосереднім результатом надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру. Ще одне визначення вимушеної міграції полягає в тому, що причини подібних індивідуальних чи колективних пересувань не залежать від суб'єктів міграції.

На офіційному сайті Європейської Комісії вимушена міграція визначається як міграційне переміщення, яке має на увазі елемент примусу, включаючи загрози життю та звичний життєвий уклад мігрантів, що виникають з причин природного або техногенного характеру (наприклад, переміщення біженців і внутрішньо переміщених осіб та осіб, переміщених в результаті катастроф, голоду чи проектів розвитку, і навіть хімічних чи ядерних катастроф) [36]. У словнику Міжнародної організації з міграції (далі – МОМ) вимушена міграція представлена як міграційне переміщення, яке є безпосереднім результатом застосування сили, примусу чи насильства. Водночас визнається, що зазначений термін не є офіційною концепцією міжнародного права, хоча він використовується для позначення переміщень біженців, переміщених осіб, а також, у деяких випадках, жертв работоргівлі [158].

У контексті вимушеної міграції ще одним релевантним терміном є вимушене переселення. Його застосування викликає певні складнощі у зв'язку з наявністю в юридичній науці та практиці кількох точок зору щодо його змісту. Згідно з раніше наведеним словником МОМ, вимушене переселення включає як внутрішнє, так і транскордонне переміщення осіб, які були змушені або змушені залишити місце свого постійного проживання, зокрема в результаті збройних конфліктів, ситуацій загального насильства, порушень прав людини, природних або техногенних катастроф. У деяких міжнародних документах у середині 1950-х років зустрічається термін «переміщені особи». Під цією категорією мали на увазі особи, які були

насилно вивезені під час Другої світової війни зі своїх країн на примусові роботи. У 1975 році термін було вжито у резолюції Генеральної Асамблеї ООН щодо колишніх жителів Індокитаю [121].

Таким чином, використання поняття «переміщені особи» мало на увазі факт зовнішнього (транскордонного) переміщення. Трохи пізніше різницю між термінами «біженець» і «переміщена особа» стали проводити за ознакою перетину міжнародно-визнаного кордону (у разі переміщених осіб вважалося, що вони такий кордон не перетинали).

Сьогодні усталеним є застосування терміна «переміщені особи» стосовно осіб, переміщених в межах країни (Internally Displaced Persons – IDPs), у свою чергу варто уточнити факт такого переміщення у країні у зв'язку з наявністю аналогічних концепцій у міжнародних документах. Особи, переміщені всередині країни, не перетинають міжнародно-визнаний кордон. У той самий час термін «вимушене переселення» (forced displacement) вживається як загальний чи родовий щодо вищевказаних різновидів міграційного переміщення. Наприклад внутрішньо переміщені особи, які переїхали в інші регіони України і вимушено переміщені особи, які залишили територію України.

Погоджуємося з думкою українських вчених, що формування єдиної міжнародної міграційної політики та розвиток національних законодавчих масивів у сфері захисту прав біженців у сучасному світі є одним із першочергових завдань приймаючих держав на міжнародному просторі [46, с. 419–421].

Нормативно-правові акти міжнародного рівня та рівня ЄС розроблені протягом багатьох років, зокрема, це велика кількість конвенцій, директив тощо. Окрім Загальної декларації прав людини 1948 року, Конвенції про статус біженця 1951 року, Нью-Йоркського протоколу про статус біженців 1967 року, серед міжнародних договорів, які регламентують права біженців, можна назвати Європейську угоду про передачу відповідальності за біженців 1980 року, Женевську конвенцію 1949 року, Додатковий протокол до

Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) 1977 року, Шенгенську угоду 1995 року, Дублінську конвенцію 1990 року [120, с. 256].

У сучасних умовах в суспільстві відбувається переосмислення раніше сформованих правових явищ та процесів, а також формування нових та вдосконалення діючих правових відносин. У зв'язку з цим важливе значення має співробітництва України з Європейського Союзу загалом, та щодо переміщених осіб, зокрема. Директивою Ради ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року передбачено мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у випадку масового припливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та вирішення наслідків щодо цього [145]. Як бачимо, зазначена директива прийнята в 2001 року, але вперше введена в дію Імплементативним рішенням Ради ЄС 2022/382 від 04 березня 2022 року [146] як реакція-підтримка країн ЄС вимушено переміщених осіб з України.

Формування законодавства щодо співробітництва України з країнами-членами ЄС з питань переміщених осіб з України відбувається на основі міжнародних нормативно-правових актів. Для об'єктивного розкриття та розуміння інституту тимчасового захисту в сучасних умовах важливе значення має вивчення особливості розмежування нормативно-правового закріплення статусу «біженця» і статусу «особи з тимчасовим захистом».

Аналіз юридичної наукової літератури та міжнародних нормативно-правових актів дозволяє виокремити три основні напрями формування інституту тимчасового захисту. Перший – це формування системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на універсальному рівні. Другий – становлення системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на європейському рівні. Третій – формування законодавства щодо співробітництва України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України.

У більш широкому значенні міжнародно-правова система захисту прав біженців та осіб, які шукають притулок, представлена такими актами, як Загальна декларація прав людини 1948 року [44], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року [87], Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурних правах 1966 року [88], Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року [84], Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього 1973 року [62], Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за них 1948 року [57], Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації щодо жінок 1979 року [59], Конвенція про права дитини 1989 року [60], Міжнародна конвенція проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижують гідність видів поводження і покарання 1984 року [86], Конвенція про статус апатридів 1954 року [64], Конвенція про скорочення безгромадянства 1961 року [63], Конвенція про права осіб з інвалідністю 2006 року [61] та Конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень 2006 року [55].

Отже, у рамках ЄС формується власна система захисту біженців та осіб, які шукають притулку. Крім двох вищезазначених основних європейських актів щодо регламентації процедури надання тимчасового захисту (Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року [145] та Імплементативне рішення Ради ЄС 2022/382 від 04 березня 2022 року [146]) або статусу біженця, ще варто назвати Рішення Ради 2000/596/ЄС від 28 вересня 2000 року про заснування Європейського фонду біженців [147], Регламент (ЄС) 2018/1806 Європейського Парламенту та Ради від 14 листопада 2018 року про перелік третіх країн, громадяни яких повинні мати візи під час перетину зовнішніх кордонів, і тих, громадяни яких звільнені від цієї вимоги [174], Рекомендація Комісії (ЄС) 2020/1366 від 23 вересня 2020 року щодо механізму ЄС для підготовки та управління кризами, пов'язаними з міграцією [142], Регламент (ЄС) 2021/836 Європейського парламенту та Ради від 20 травня 2021 року про внесення

змін до Рішення № 1313/2013/ЄС щодо механізму цивільного захисту Союзу [176]; Регламент (ЄС) 2021/1147 Європейського Парламенту та Ради від 7 липня 2021 року про створення Фонду надання притулку, міграції та інтеграції [175] та інші.

Відповідно до Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС тимчасовий захист – це процедура виключного характеру із забезпечення в разі масового притоку або очікуваного масового притоку переміщених осіб з третіх країн, які не можуть повернутися в країну свого походження, невідкладного та тимчасового захисту цих осіб, особливо за наявності ризику, що система притулку не зможе впоратися з припливом без збитку для ефективності свого функціонування в інтересах зацікавлених осіб, а також інших осіб, які звертаються за наданням їм захисту [145].

Директива Ради ЄС стосовно мінімальних стандартів для кваліфікації та статусу громадян третьої країни й осіб без громадянства як біженців або як осіб, що потребують міжнародного захисту з інших причин, а також суті захисту, що надається від 29 квітня 2004 року закріпила положення, що норми щодо статусу біженця варто доповнити заходами додаткових форм захисту, пропонуючи відповідний захист кожному, хто потребує його [33].

Пізніше ще було ухвалено ряд директив, що стосувалися правового статусу біженців.

Визначення понять «біженец» і «додатковий захист» були закріплені в Кваліфікаційній директиві (Директива 2011/95/ЄС за стандартами для кваліфікації громадян третьої країни або осіб без громадянства в якості бенефіціарів міжнародного захисту, за єдинообразним статусом для біженцев або для осіб, які мають право на додатковий захист, і за змістом забезпечуваного захисту 2011 р.). Вона є другою Кваліфікаційною директивою, прийнятою в рамках ЄС. Дана директива закріплює основи отримання міжнародного захисту в ЄС і правовий статус осіб, які отримали такий захист. Директива закріплює «міжнародну концепцію захисту» в

вужькому сенсі, включаючи лише статус біженця та статус додаткового захисту (ст. 2 (a)).

Відповідно до Кваліфікаційної директиви під «біженцем» слід розуміти громадянина третьої країни, яка внаслідок обґрунтованих загроз переслідувань на підставі своєї расової, релігійної чи національної приналежності, політичних поглядів чи приналежностей до окремої соціальної групи знаходиться за межами держави свого громадянства і не може бути в силі таких загроз або не бажає користуватися захистом такої країни, або ж особа без громадянства, яка знаходиться за межами держави свого останнього постійного проживання, у силу таких же причин, як зазначено вище, не може або не бажає повернутися в таку країну (ст. 2 (d)).

Як випливає з аналізу тексту статті, поняття «біженец» може застосовуватися лише до громадян третіх держав і до осіб без громадянства, що виключаються при цьому громадянами ЄС. Дане визначення є обмеженим у порівнянні з визначенням поняття «біженец» згідно з Конвенцією 1951 р. Незважаючи на критику такого підходу, законодавець ЄС продовжує надавати дані визначення. Можна припустити, що таке формулювання пов'язано з кінцевою метою побудови Загальноєвропейської системи обмеження. У довгостроковій перспективі можна прийняти підхід законодавця ЄС, але фактично використовуване визначення обмежує право на обмеження для громадян держав-членів ЄС.

Крім того, Кваліфікаційна директива встановлює також поняття «особа, яка має право на додатковий захист», під яким слід розуміти «громадянина третьої країни або особи без громадянства, що не кваліфікується в якості біженця, але у відношенні якого показано наявність суттєвих підстав, щоб припускати, що в разі повернення у державу свого походження або, у разі особи без громадянства, у державу свого останнього постійного проживання така особа зіштовхнеться з реальним ризиком серйозної шкоди (серйозна шкода)¹⁵¹, і яка не може або, у зв'язку з таким ризиком, не бажає скористатися захистом такої країни » (ст. 2 (f)).

Закріплення додаткового захисту в актах, що володіють обов'язковою юридичною силою, є позитивним кроком і забезпечує більш високий рівень захисту в рамках ЄС порівняно з універсальними актами. Слід зазначити, що додаткові форми мають відзначити своє відображення і в міжнародних актах захисту універсального характеру, але всі вони мають лише рекомендаційний характер

Таким чином, на регіональному європейському рівні виокремлюють три форми захисту: надання притулку (під яким мають на увазі статус біженця), додатковий захист та тимчасовий захист.

Інститут тимчасового захисту ґрунтується на міжнародно-правових нормах, що забезпечують захист прав переміщених осіб, які вимушені залишити територію України.

2.2. Теоретико-правова характеристика інституту тимчасового захисту в національному законодавстві країн-членів ЄС

З розвитком суспільних відносин відбувалися спроби унормування процесів вимушеного переселення. Найбільшої гостроти і актуальності вони набували під час Першої та Другої світових війн. У XXI столітті серед заявників про отримання міжнародного захисту були, як правило, вихідці з Сирії, Афганістану, Іраку, Пакистану та Нігерії. Кардинально ситуація змінилася 24 лютого 2022 року після повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію незалежної, демократичної, соціальної, правової України. З того моменту міжнародна спільнота зіштовхнулася з рядом проблем, що потребували негайного вирішення, однією з яких був прийом та розміщення великої кількості вимушено переміщених осіб з України. Якщо з 2014 року і до 24 лютого 2022 року ця проблема вирішувалася в межах України шляхом переміщення осіб із зони бойових дій у більш безпечні регіони держави, то з 24 лютого 2022 року значна частина

населення, рятуючись від повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, вирушило за кордон, зокрема до країн-членів Європейського Союзу.

Тимчасовий захист є однією з форм міжнародного захисту вимушених мігрантів, яка спрямована на регулювання ситуацій, пов'язаних з «масовим припливом» вимушених мігрантів. Необхідність застосування цієї форми обумовлена тим, що Конвенція про статус біженців 1951 року не підходить для регулювання ситуацій «масового припливу» [187]. На універсальному рівні питання правового регулювання ситуацій, пов'язаних з «масовим припливом» вимушених мігрантів, знайшли своє відображення лише в актах рекомендаційного характеру, в першу чергу у висновках Виконавчого комітету УВКБ ООН [9].

Тимчасовий захист як одна з форм міжнародного захисту передбачений Директивою Ради ЄС 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у випадках масового припливу переміщених осіб та про заходи підтримки балансу у зусиллях держав-членів у зв'язку з прийомом та наслідками такого прийому від 20 липня 2001 року [145]. Вперше положення зазначеної директиви були введені в дію рішенням Ради ЄС 04 березня 2022 року [146].

Варто зазначити, що тимчасовий захист використовується в результаті масового напливу вимушено переміщених осіб та має забезпечити негайний та колективний захист таких осіб, які не мають змоги повернутися до країни їх походження, тобто без необхідності розгляду індивідуальних заяв. Відтак, вперше положення Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС були втілені в життя в 2022 році по відношенню до українців. Основна його мета полягала в послабленні тиску на національні системи надання притулку, а також забезпечення права вимушено переміщеним особам користуватися гармонізованими правами в ЄС, зокрема, правом на проживання, працю, медичну допомогу, освіту, соціальну допомогу та іншими. Правовий статус осіб, які отримали тимчасовий захист, не тотожний статусу біженця, і в

майбутньому вони мають право звернутися за отриманням останнього. Наприклад, за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців станом на 28 лютого 2023 року в усій Європі зареєстровано 8104606 (станом на 04 квітня 2023 року – 8163268; станом на 14 березня 2024 року – 5982900) осіб з України, з них 4881590 (станом на 04 квітня 2023 року – 5027182; станом на 14 березня 2024 року – 5982900) вимушено переміщених осіб, зареєстрованих на умовах тимчасового захисту або аналогічних національних схемах захисту в Європі [181].

Станом на 14 березня 2024 року 6486000 біженців з України зареєстровано по всьому світу, з них 5982900 – зафіксовано в Європі. За статистичними даними УВКБ ООН станом на 27 лютого 2024 року 503100 особи зареєстровані за межами Європи. Варто зазначити, що статистика складається в основному на основі даних, наданих владою. Для статистичних цілей УВКБ ООН використовує термін «біженці» в загальному сенсі, маючи на увазі всіх осіб, які покинули Україну в наслідку збройної агресії російської федерації на територію України. Засоби перевірки УВКБ ООН і рівень доступу до біженців з України різняться залежно від країни. Хоча були прикладені всі зусилля для забезпечення перевірки всієї статистичної інформації, цифри являють собою приблизну оцінку, і в даний час неможливо врахувати можливі подальші зміни для всіх країн. Тріангуляція інформації і джерел виконується на постійній основі. Отже, цифри можуть вноситися поправки, в тому числі заднім числом [180]. Отже, слушно сказав Комісар з управління кризовими ситуаціями Янез Ленарчич: «Найбільшою жертвою цієї жорстокої військової агресії є невинні люди, які живуть в Україні» [182].

Відповідно до ст. 1 метою Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС є встановлення мінімальних стандартів для надання тимчасового захисту у випадках масового припливу осіб із третіх країн, а також реалізація заходів для забезпечення балансу між зусиллями держав-членів ЄС у питаннях прийому та несення наслідків даного прийому.

У Директиві окремо закріплюється, що тимчасовий захист повинен включати в себе дотримання принципу невисилки та не повинна обмежувати надання статусу біженця. Тим самим ще раз зазначається тимчасовий характер зазначеної форми міжнародного захисту в порівнянні з довготривалими рішеннями для вимушених мігрантів [184].

Крім того, передбачено особливий порядок застосування тимчасового захисту. Відповідно до ст. 4 Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС рішення про застосування тимчасового захисту з кожного конкретного випадку «масового припливу» приймається Радою ЄС. Рішення Ради ЄС передбачає надання тимчасового захисту конкретній групі осіб на один рік на території всіх держав-членів ЄС, але при необхідності цей термін може бути продовжено до трьох років.

Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС закріплює наступні зобов'язання держав - членів ЄС щодо осіб, які отримали тимчасовий захист:

- видачу документів, що підтверджують дозвіл на проживання;
- створення умов для отримання віз, включаючи транзитні;
- забезпечення інформацією про положення тимчасового захисту на зрозумілій мові;
- видачу дозволів на працевлаштування;
- забезпечення доступу до відповідного житла або, при необхідності, забезпечення засобами для оренди житла;
- забезпечення необхідною допомогою у формі соціального забезпечення та коштів до існування, а також надання медичного забезпечення за умови недостатності власних коштів у зазначених осіб;
- надання необхідної медичної або іншої допомоги особам з особливими потребами (persons who have special needs). До цих осіб відносяться неповнолітні без супроводу, жертви катувань, зґвалтування або інших серйозних форм психічного, фізичного або сексуального насильства;
- забезпечення доступу до системи освіти для неповнолітніх нарівні з громадянами держав - членів ЄС;

- встановлення гарантій згідно принципом воз'єднання (єдності) сім'ї, а також принципом забезпечення найкращих інтересів дитини;
- призначення представників для неповнолітніх без супроводу;
- забезпечення можливості подати клопотання про надання міжнародного захисту, а також надання тимчасового захисту як у період розгляду клопотання про надання міжнародного захисту, так і після отримання відмови в надання цього захисту.

Відповідно до ст. 1 Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС вимушені мігранти, які прибули на територію держав - членів ЄС внаслідок «масового припливу», називаються «переміщеними особами».

Також Директива закріплює необхідність дії держав - членів ЄС у «духу солідарності» у ситуаціях «масового припливу». Держави-члени ЄС повинні надавати інформацію про можливості прийому, за необхідності збільшувати підтримку у співпраці з Радою ЄС, Комісією, міжнародними організаціями та з іншими державами – членами [145]. Згодом дане положення знайшло своє відображення у тексті Лісабонського договору 2007 року, котрий закріпив його у формі принципу «солідарності та справедливого розподілу відповідальності між державами - членами ЄС, у тому числі у фінансовому плані» (ст. 80 Договору про функціонування Європейського Союзу).

Слід зазначити, що на теперішній час держави-члени ЄС мають серйозні розбіжності у питанні реалізації цього принципу, що відповідно знайшло своє відображення в різних умовах та процедурі надання тимчасового захисту вимушено переміщеним особам з України в країнах-членах ЄС.

Тривалий час Рада ЄС не приймала рішення про застосування Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС. Крім того, Директива також не була змінена в період прийняття другого пакету актів ЄС з питань притулку у 2010–2013 роках [10, с. 28]. Це було пов'язано з тим, що держави - члени ЄС не могли погодити загальні заходи реагування на «масовий приплив»

переміщених осіб, а також загальні заходи щодо дотримання принципу солідарності та справедливого розподілу відповідальності між державами - членами ЄС, закріпленого у ст. 80 ДФЄС [164].

Слід зазначити, що рішення про застосування тимчасового захисту держави-члени ЄС не могли погодити рішення про застосування тимчасового захисту не в період міграційної кризи 2015–2016 рр., ані під час інших криз [159].

У Новому пакті про міграцію та притулок 2020 року [143] було заявлено про відміну Директиви про тимчасовий захист 2001 року. Відповідно до пакту питання реагування на «масовий приплив» повинно було розробитися на національному рівні кожною державою - членом ЄС окремо, але повинно відповідати загальним критеріям, а прийняття рішення про наявність «масового припливу» пропонувалося передати Комісії від Ради ЄС. Проте 02 березня 2022 року Комісія згідно з встановленою процедурою прийняла рішення про наявність «масового припливу» запропонувала Раді ЄС проєкт Імплементативного рішення, уставляючого наявність масового припливу переміщених осіб з України за змістом ст. 5 Директиви № 2001/55/ЄС Ради ЄС від 20 липня 2001 року та має наслідком введення тимчасового захисту [145]. Через два дні, 04 березня 2022 року, цей проєкт було прийнято (Імплементативне рішення Ради (ЄС) 2022/382) [146]. Таким чином, вперше на рівні ЄС було прийнято рішення застосувати цю форму міжнародного захисту вимушених мігрантів.

На основі аналізу юридичної наукової літератури, законодавства ЄС та відповідних норм національного законодавства країн-членів ЄС щодо досліджуваного питання, можемо виокремити кілька дискусійних питань, що потребують свого роз'яснення, а в деякій частині і нормативного закріплення. По-перше, відповідно до статті 2 Рішення Ради (ЄС) 2022/382 від 04 березня 2022 року до осіб, на яких поширюється можливість тимчасового захисту належать:

1) громадяни України, які проживали на території України і вимушено залишили Україну 24 лютого 2022 року або після цієї дати внаслідок військової агресії РФ;

2) особи без громадянства та громадяни третіх країн, крім України, які користувалися міжнародним захистом або еквівалентним національним захистом в Україні до 24 лютого 2022 року;

3) члени сімей осіб, зазначених у пункті 1 та 2, у тому числі а) чоловік/дружина (неодружений партнер у фактичних шлюбних відносинах, якщо законодавство або практика відповідної держави-члена розглядає неодружені пари таким же чином, як і подружжя); б) неповнолітні неодружені діти особи, зазначеної в пункті 1 та 2, або її дружини/чоловіка, незалежно від того, народжені вони у шлюбі чи поза шлюбом, або усиновлені; в) інші близькі родичі, які проживали разом як частина сім'ї під час обставин, пов'язаних з масовим припливом переміщених осіб, і які повністю або переважно перебували на утриманні особи, зазначеної в пункті 1 та 2 в той час;

4) громадяни третіх країн, які на законних підставах проживали в Україні до 24 лютого 2022 року на підставі дійсного дозволу на постійне проживання відповідно до законодавства України та які не можуть повернутися в безпечних та довготривалих умовах до своєї країни або регіону походження [47].

Водночас умови тимчасового захисту ЄС не поширюються на громадян України, зокрема, сезонних працівників, студентів по обміну, які до 24 лютого 2022 року перебували в одній із європейських країн, а також на осіб без громадянства або громадян третіх країн, які не мали дозволу на постійне проживання в Україні, якщо держава їх громадянства є безпечною для їх проживання [15, с. 35–37]. Варто зазначити, що Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС носить рекомендаційний характер. Ісландія, Норвегія та Швейцарія ввели подібні положення в своє національне законодавство. Відтак, відповідно кожна держава-член ЄС самостійно визначає тривалість та

умови надання тимчасового захисту. Наприклад, відповідно до Закону Республіки Польща «Про допомогу громадянам України у зв'язку із збройним конфліктом на території цієї держави» від 12 березня 2022 року (*далі* – Закон Республіка Польща від 12 березня 2022 року) визначаються особливі правила щодо легалізації перебування громадян України, які прибули до Республіки Польща безпосередньо з території України; громадян України, які мають Карту поляка, і які разом із найближчими родичами – з приводу бойових дій – прибули на територію Республіки Польща. Крім того, правила щодо громадян України поширюються також на чоловіка/дружину громадянина України (без українського громадянства), якщо він/вона прибули до Польщі безпосередньо з території України у зв'язку із бойовими діями [163]. Як наслідок, це викликало проблеми при отриманні тимчасового захисту осіб, які прибули до Республіки Польща через територію інших держав. Наприклад, значна частина яких виїхала з окупованих територій України через територію російської федерації. Пізніше, змінами до вищезазначеного закону Республіки Польща, його дію було поширено і на осіб, які прибули до Республіки Польща через територію інших держав. Крім того, дія Закону Республіки Польща від 12 березня 2022 року не поширюється на іноземців, які прибули з України, рятуючись від повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Варто зазначити, що дана норма піддається критиці експертами та науковцями [137, с. 21].

Відповідно до § 2 Закону Чеської Республіки «Про деякі заходи у зв'язку з озброєним конфліктом на території України, викликаним вторгненням військ Російської Федерації» № 65/2022 від 17 березня 2022 року (*далі* – Закон 65/2022), що являє собою низку законів, які отримали назву «Lex Ukraine», тимчасовий захист мають право отримати такі категорії осіб:

- 1) громадяни України, які проживали в Україні до 24 лютого 2022 року та залишили країну через агресію з боку Росії;

2) громадяни третіх країн, особи без громадянства та іноземці, яким було надано будь-яку з форм міжнародного захисту в Україні, які проживали там до 24 лютого 2022 року, а потім залишили територію країни через агресію з боку Росії;

3) близькі родичі осіб, зазначених у п.п. 1, 2 (чоловік/дружина, зареєстрований партнер, неодружена неповнолітня дитина та дорослий родич на утриманні родини), які проживали разом з ними в Україні до 24 лютого 2022 року, а потім разом з ними залишили країну;

4) особи без громадянства та власники посвідки на постійне проживання в Україні станом на 24 лютого 2022 року, які не можуть поїхати до країни походження через існування реальної загрози, відповідно до Закону Чеської Республіки «Про проживання іноземців» [194].

Таким чином, можемо констатувати, що законодавець Чеської Республіки, закріпивши в законі, що право на тимчасовий захист мають «громадяни України, які проживали в Україні до 24 лютого 2022 року» надає можливість в його отриманні і громадянам України, які на момент повномасштабного вторгнення РФ, знаходилися за кордоном, наприклад, на відпочинку або на стажуванні [16, с. 38–41].

Подібні положення містять і в законодавстві Федеративної Республіки Німеччина. Крім переліку осіб, зазначених в Директиві Ради ЄС 2001/55/ЄС, законодавство Федеративної Республіки Німеччини передбачає можливість отримання тимчасового захисту і в інших випадках. Так, якщо громадяни України, виїхали з території України незадовго до 24 лютого 2022 року або перебували в країні ЄС незадовго до цієї дати, наприклад, у відпустці або інших справах. Водночас тимчасовий захист не надається особам, які не можуть довести, що легально проживали в Україні станом на 24 лютого 2022 року, або довести «центр свого життя».

Правники В.В. Маньгора та С.Р. Тельнюк, аналізуючи особливості реалізації права на притулок громадян України в умовах воєнного стану, виокремлюють категорії громадян України, які перетнули кордон з України у

пошуках захисту, зокрема: 1) жінки та діти (переважна частина загальної кількості); 2) особи, що перетнули кордон до початку повномасштабної війни в Україні; 3) літні люди; 4) інші громадяни України, що мають право виїзду за кордон України [80, с. 134].

Постановою Кабінету Міністрів України від 27 листопада 1995 року № 57 затверджені правила перетину державного кордону громадянами України. Зазначеною постановою визначено порядок та умови виїзду в умовах воєнного стану чоловіків віком з 18 до 60 років [112]. Постановою Кабінету Міністрів від 30 грудня 2022 року закріплено механізм організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів у тому числі і закордонними дипломатичними установами України [111]. Таким чином, відповідно до законодавства ЄС право на тимчасовий захист мають ті чоловіки, які на законних підставах перетнули кордон України.

Варто зазначити, як і ст. 3 Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС встановлює, що держави-члени ЄС можуть передбачити на національному рівні більш сприятливі умови для переміщених осіб. Директива як акт ЄС на відміну від регламенту є інструментом гармонізації, тобто зближення законодавств держав - членів ЄС, та зазвичай містить такого роду формулювання. У зв'язку з цим при наданні тимчасового захисту держави - члени ЄС зобов'язані дотримуватися положень Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС, але вони не обмежуються в праві розширеного тлумачення даних положень. На практиці це призводить до того, що процедура надання тимчасового захисту, відрізняється по змісту і процедурі в державах - членах ЄС. Незважаючи на це, відповідно до позиції Ради ЄС, тимчасовий захист є найбільш ефективною формою захисту, яка звільнить держави - члени ЄС з-під надмірного тиску на національні системи притулку. Рішення, прийняті Радою ЄС, зокрема Рішення про застосування Директиви про тимчасовий захист 2001 року, слід віднести до політично вмотивованих і нагальних, особливо в умовах на початку збройної агресії як реакція підтримки нашої держави.

Крім того, це підтверджується і практичною Суду ЄС, який при розгляді об'єднаних справ «Словаччина та Угорщина проти Ради ЄС» [160] на звернення Словаччини про можливість застосування Директиви про тимчасовий захист 2001 року з боку Ради ЄС у період «міграційної кризи» 2015-2016 рр. відповів, що розгляд рішення Ради ЄС з цього питання знаходиться за рамками юрисдикції Суду ЄС, так як це рішення носить політичний характер [124].

Серед відмінних ознак переміщених осіб з України можна відзначити те, що на них не поширюється ст. 11 Директиви про тимчасовий захист 2001 року, згідно з якою держава - член ЄС, що надала тимчасовий захист, зобов'язується приймати назад переміщених осіб, які намагаються в'їхати або прибувають без відповідного дозволу на території інших держав - членів.

Громадяни України, яким не потрібно отримувати Шенгенську візу, мають право на вільне пересування територією держав-членів ЄС протягом 90 днів після прибуття, що дозволяє їм вибрати державу - члена, в якому вони хочуть отримати тимчасовий захист.

В Імплементативному рішенні Ради ЄС також закріплено, що Європейське агентство з охорони зовнішніх кордонів країн-членів Європейського Союзу (Frontex), Агентство Європейського Союзу з питань притулку (EUAА) і Європол повинні надавати оперативну підтримку державам-членам ЄС на підставі відповідного запиту.

Комісія у своєму Повідомленні від 21 березня 2022 року зазначила, що на виконання положень Імплементативного рішення Ради ЄС засновано «Платформу солідарності» (Solidarity Platform) з метою координації дій держав - членів ЄС.

За даними Євростату, на кінець травня 2023 року 4 019 815 осіб отримали тимчасовий захист у державах - членах ЄС [126]. Слід зазначити, що до Загальної європейської системи притулку ЄС приєдналися Ісландія, Норвегія, Ліхтенштейн та Швейцарія. Особи, які отримали тимчасовий захист у цих державах не відображені у цій статистиці. Більше половини з

них були прийняті у Німеччині та Польщі. За даними ООН на кінець липня 2023 року 6 231 000 осіб з України стали вимушеними мігрантами [94]. Для порівняння станом на 19 квітня 2024 року по всьому світу зареєстровано 6 471 600 вимушено переміщених осіб з України, з них 5 930 400 осіб в державах - членах ЄС.

Міжнародна організація з міграції наприкінці 2022 року опублікувала доповідь про тих вимушено переміщених особах, які повернулися, згідно з якою 5 562 000 осіб повернулися до свого місця постійного проживання, 20% з яких повернулися з-за кордону [185].

За оцінками МОМ, станом на 15 березня 2024 року близько 3 689 000 осіб залишалися внутрішньо переміщеними особами в Україні, в той час як УВКБ ООН вказує, що ще 5 930 400 осіб були переміщені через кордон. За оцінками МОМ, станом на 15 березня 2024 року приблизно 4 455 000 осіб спонтанно повернулися до місця свого постійного проживання в Україні після періоду переміщення тривалістю не менше двох тижнів (внутрішнє переміщення або транскордонне). З них 26 відсотків повернулися з-за кордону [185].

Аналізуючи ситуацію з вимушено переміщеними особами в державах - членах ЄС, УВКБ ООН проводить постійні анкетування зазначених осіб. Наприклад, в інтерв'ю, проведених в період з січня по лютий 2024 року взяли участь близько 4000 сімей вимушено переміщених осіб з України по всій Європі, 4800 домогосподарств внутрішньо переміщених осіб в Україні та близько 1100 домогосподарств осіб, які повернулися в Україну (загальна вибірка склала понад 9900 домогосподарств) [94].

Результати даного дослідження показали, що частка вимушених переселенців, які планують або сподіваються повернутися в Україну в майбутньому, зменшилася порівняно з попереднім роком (з 77 % до 65 %), а частка тих, хто не визначився щодо повернення, зросла (з 18 % до 24 %), а також тих, хто повідомляє про відсутність надії повернутися (з 5 % до 11 %). Варто зазначити, що подібна тенденція спостерігається серед внутрішньо

переміщених осіб, де частка тих, хто планує або сподівається повернутися в майбутньому, також зменшилася порівняно з попередній роком (з 84 % до 72 %), а збільшився відсоток тих, хто не визначився щодо повернення (з 9 % до 12 %), а також тих, хто повідомляє, що не має надії на повернення (з 7 % до 15 %) [94].

У свою чергу, наміри щодо повернення відрізняються залежно від кількох факторів, зокрема: близькість приймаючих країн (для вимушено переміщених осіб); ситуація в місцях походження (наприклад, родичі та/або майно, що залишилося в Україні), демографічні характеристики/вразливості (зокрема коефіцієнт залежності) і перспективи соціально-економічної інклюзії у приймаючих країнах або районах переміщення (наприклад, участь у ринку праці).

Наступне питання, що потребує свого розкриття, це тривалість тимчасового захисту. Директивою...2001 року передбачалося, що тимчасовий захист встановлюється на один рік з можливістю його продовження. Одним з факторів, які вплинули на функціонування системи тимчасового захисту, було те, що скасовувалась система, згідно з якою людина могла залишатись на території країн Євросоюзу протягом 90 днів кожні 180 днів [29, с. 31–35].

Кожна країна-член ЄС видає різні документи, що підтверджують отримання особою тимчасового захисту. Наприклад, в Республіці Польща особам, які отримали тимчасовий захист, з 16 березня 2022 року за спрощеною процедурою присвоюється номер PESEL. PESEL (Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności) – це універсальна електронна система реєстрації населення на території Республіки Польща [137, с. 22]. Отримання номера PESEL необхідне для того, щоб користуватися різноманітною державною допомогою та послугами, що надаються у Польщі. У зв'язку з цим, слушно зазначають М.В. Грушко та К.Б. Димов, головною проблемою було те, що PESEL не був підтвердженням надання статусу особи з тимчасовим захистом і, відповідно, українці не були внесені у всі необхідні

бази даних та не визнавалися як ті, хто отримав тимчасовий захист, наприклад, у Нідерландах чи Французькій Республіці. Жодних інших документів про підтвердження вищезазначеного статусу Республіка Польща не надавала, що не відповідало вимогам спільних правил ЄС, які були встановлені Директивою...2001 р. та Рішенням від 04 березня 2022 року. Ця проблема набула своєї гостроти, коли громадяни України перебували на території Республіки Польща більш ніж 90 днів, що було законним, а потім намагалися поїхати на територію будь-якої іншої країни ЄС та ставали нелегалами, адже не мали там жодних документів про тимчасовий захист та вважалися особами, які порушили міграційні правила ЄС і, відповідно до внутрішнього законодавства ЄС, мали ризик бути депортованими в Україну [29, с. 32]. Виїзд громадянина України з території Республіки Польща на період, що перевищуватиме один місяць, позбавить його права на легальне перебування у Республіці Польща відповідно до Закону від 12 березня 2022 року. Для можливості осіб, що отримали тимчасовий захист в Республіці Польща, переміщатися територією ЄС запроваджено цифрову посвідку на тимчасове проживання, що називається «diia.pl» [128].

В Чеській Республіці відповідно до Закону 65/2022 особа, яка отримала тимчасовий захист, вважається власником візи D/DO для перебування понад 90 днів з метою продовження перебування на території Чеської Республіки відповідно до положень законодавства, що регламентує перебування іноземців на території Чеської Республіки [194]. Надання тимчасового захисту зазначається в документі, за яким особа перетнула кордон України (як правило, це закордонний паспорт громадянина України) візовою наклейкою з терміном дії. Із 24 лютого 2022 року візи видавалися терміном до 31 березня 2023 р. Відповідно до змін до Закону 65/2022 від 21 січня 2023 року особи, які отримали тимчасовий захист в Чеській Республіці до 31 грудня 2022 року, з 01 січня 2023 року до 31 березня 2023 року повинні були зареєструватися для продовження тимчасового захисту в електронній системі з підтвердженням місця своєї реєстрації та проживання на території Чеської

Республіки. Особам, яким видана віза з кодом D/VS/91 з 01 січня 2023 року, тимчасовий захист з 31 березня продовжиться автоматично. Всім вищезазначеним категорія осіб тимчасовий захист продовжено до 31 березня 2024 року [194].

Варто зазначити, що рішення про надання тимчасового захисту приймається негайно. Але у випадках, якщо клопотання про отримання тимчасового захисту потребує з'ясування додаткових обставин, рішення приймається протягом 60 днів з дати подання заяви про отримання тимчасового захисту. Крім того, кожен іноземець, який перебуває на території Чеської Республіки, зобов'язаний протягом трьох робочих днів від дня прибуття зареєструватися у Службі поліції з питань іноземців. Цей же обов'язок мають виконувати громадяни України, які отримали тимчасовий захист, а також у випадку зміни їх адреси проживання [194].

У Федеративній Республіці Німеччина тимчасовий захист, а відповідно і права, що ним надаються, дійсний до 04 березня 2024 року. Особам, які отримали тимчасовий захист у Федеративній Республіці Німеччина видається посвідка на проживання відповідно до параграфу 24 [173].

Отже, у даному підрозділі досліджено найбільш гострі проблеми, що виникають у зв'язку з оформленням тимчасового захисту у країнах-членах Європейського Союзу для українців, які вимушені залишити територію України у зв'язку з бойовими діями, зокрема категорії осіб, які мають право на отримання тимчасового захисту та терміни його дії. Загалом їх значно більше, що потребує свого наукового осмислення, вдосконалення як загальноєвропейського, так і національного законодавства кожної з держав ЄС. Враховуючи вищезазначене, варто констатувати, що держави ЄС в стислі терміни зреагували на трагічні події 24 лютого 2022 року і надали неоціненну допомогу і підтримку народу України [9, с. 190–194].

2.3. Співробітництво України з Європейським Союзом у сфері тимчасового захисту: національна конституційно-правова основа

Однією з ключових засад зовнішньої політики України є забезпечення інтеграції нашої держави в європейський політичний, економічний, правовий простір задля набуття членства в Європейському Союзі. З цією метою влада ратифіковано міжнародні договори й прийнято низку законів, які як і у довоєнний період, так і під час правового режиму воєнного стану, суттєво знижують рівень правопорушень у сфері захисту прав людини. В цих умовах важливого значення набуває дослідження проблематики співробітництва України з Європейським Союзом у сфері тимчасового захисту, законодавчого забезпечення прав і свобод людини і громадянина, серед яких особливе місце займає право на свободу пересування.

Як слушно зазначають автори підручника з права Європейського Союзу Р. А. Петров, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та інші, ЄС – один з найбільших зовнішньоекономічних та політичних партнерів України, правову основу відносин з яким з 2014 року становить Угода про асоціацію, яка передбачає функціонування глибокої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між ЄС та Україною. Як наслідок цього – очікується поживлення політичного та економічного співробітництва, а також транспозиція значного об'єма *acquis* ЄС в правову систему України [103, с. 7]. Саме країни-члени ЄС продемонстрували єдність і підтримку Україні в мовах збройної агресії російської федерації на територію України, а політика реалізації Директиви Ради ЄС 2001/5/ЄС, починаючи з 2022 року, незамінну допомогу українському народові.

Українська вчена О.В. Кришевич зазначає, що Європейський Союз, насамперед, унікальний правовий порядок, а право ЄС є невід'ємною частиною правових систем держав-членів, яке включає первинне право, яке міститься в договорах, а також у Хартії основних прав ЄС; вторинне право, а

саме: регламенти, директиви та постанови; а також незобов'язуючі юридичні акти, такі як висновки та рекомендації [71].

Відтак, імплементація та виконання актів права ЄС відбуваються на національному рівні, оскільки пункт 3 статті 4 Договору про Європейський Союз вимагає від держав – членів ЄС вживати належних заходів для забезпечення виконання зобов'язань, що виникають відповідно до права ЄС (принцип лояльного співробітництва). Крім того, згідно статті 19 Договору про Європейський Союз державам-членам необхідно надавали достатні засоби захисту, які забезпечують ефективний правовий захист у сферах, що охоплюються правом ЄС [71]. Таким чином, на сучасному етапі проблеми міграції загалом, і вимушеної зокрема, є важливим аспектом правового регулювання і забезпечення національної безпеки держав Європейського Союзу [26; 27].

Дослідників процесу інтеграції України до ЄС багато, кожен з них висловлює власну точку зору щодо напрямків, перспектив співробітництва України з ЄС.

Зовнішньополітична орієнтація України у напрямку інтеграції до європейської спільноти викристалізувалася вже на початку 1990-х років. Постановою Верховної Ради УРСР від 25 грудня 1990 року «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері зовнішніх зносин» Уряду було доручено «спрямувати зусилля на забезпечення безпосередньої участі Української РСР у загальноєвропейському процесі та європейських структурах».

Визнання України Європейськими Співтовариствами відбулося на наступний день після референдуму, 2 грудня 1991 року. В їх Декларації вітався демократичний характер проведення всеукраїнського референдуму та містився заклик до України підтримувати з Європейськими Співтовариствами відкритий і конструктивний діалог, спрямований на забезпечення виконання всіх діючих міжнародних зобов'язань.

І вже у 1993 році Верховна Рада України прийняла постанову «Про основні напрями зовнішньої політики України», де вперше була сформульована позиція України щодо ЄС на законодавчому рівні: «...перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейському Союзі, а також інших західноєвропейських або загальноєвропейських структурах за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам [129, с. 620]. З метою підтримання стабільних відносин з ЄС Україна укладе з ними Угоду про партнерство та співробітництво, здійснення якої стане першим етапом просування до асоційованого, а згодом – до повного її членства у цій організації» [41].

Конституція України проголошує Україну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою [68]. Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019 року № 2680-VIII [107] закріплено курс інтеграції нашої держави до Європейського Союзу та в Організації Північноатлантичного договору на рівні Основного Закону і розпочало новий її етап. Відповідно до ст. 49 Договору про Європейський Союз від 07 лютого 1992 року (із змінами і доповнення від 13 грудня 2007 рік) «будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені в статті 2, і зобов'язується проводити їх в життя, може звернутися із заявкою з метою стати членом Союзу. «...» Враховуються критерії відповідності, схвалені Європейською Радою» [34].

Зокрема, Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019 року № 2680-VIII, абз. 5 преамбули Конституції України після слів «громадянської злагоди на землі України» доповнено словами «та підтверджуючи європейську ідентичність

Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [68].

Пункт 5 частини 1 статті 85 Конституції України, яка закріплює повноваження Верховної Ради України, викладено так: «5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [68]. Статтю 102 доповнено частиною 3 такого змісту: «Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [68]. Статтю 116, в якій закріплені повноваження Кабінету Міністрів України, доповнено пунктом 11: «11) забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [68]. Також виключено пункт 14 розділу XV «Перехідні положення», який передбачав можливість використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань на умовах оренди відповідно до міжнародних договорів [68].

Указом Президента України «Питання європейської та євроатлантичної інтеграції» від 20 квітня 2019 року затверджено План заходів з реалізації стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в ЄС та в Організації Північноатлантичного договору «з метою забезпечення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України» [98]. Отже, зазначеним нормативно-правовим актом закріплено, по-перше, стратегічний курс держави, по-друге, завдання та обов'язки органів державної влади та місцевого самоврядування на виконання цього курсу. Розділяємо погляд дослідника М.А. Веліт, що це «надає системності та впорядкованості роботі всіх владних структур в Україні, не залишаючи простору для маніпуляцій та перекладання відповідальності» [18].

Пунктом 4 Плану ... 2019 р. передбачено «забезпечити розроблення з урахуванням поточного стану співробітництва пропозицій щодо перегляду Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами – членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII, та їх обговорення зі стороною ЄС» [98]. Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 року № 1678-VII «Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, вчинену у частині політичних положень (преамбула, стаття 1, розділи I, II, VII) 21 березня 2014 р. в м. Брюсселі та у частині торговельно-економічних і галузевих положень (розділи III, IV, V, VI) 27 червня 2014 року в м. Брюсселі, яка набирає чинності в перший день другого місяця, що настає після дати здачі на зберігання до Генерального секретаріату Ради Європейського Союзу останньої ратифікаційної грамоти або останнього документа про затвердження Угоди, ратифікувати (додається) з такою заявою: «Зобов'язання України, які випливають із статті 8 Угоди, щодо ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року будуть виконані після внесення відповідних змін до України» [116].

Особливості адаптації законодавства України до законодавства ЄС регламентуються законами України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 21 листопада 2002 року № 228-IV [114] та «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року № 1629-IV [110].

Для координації, передбачених заходів, в уряді України створено євроінтеграційну команду у складі: заступника Міністра внутрішніх справ України, заступника Міністра розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Торгового представника України, заступника Міністра енергетики та захисту довкілля з питань європейської інтеграції, заступника Міністра закордонних справ України, в.о. Міністра культури, молоді та спорту України, заступника Міністра у справах ветеранів України, заступника Міністра оборони України з питань європейської інтеграції, заступника Міністра освіти і науки України, заступника Міністра фінансів України з питань європейської інтеграції, заступник Міністра цифрової трансформації України з питань європейської інтеграції, заступника Міністра юстиції України [35].

Приступаючи до аналізу зазначеного напрямку, слід коротко проаналізувати формування національного законодавства щодо вимушеної міграції.

Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Тимчасового положення про порядок визначення статусу біженців з Республіки Молдова і надання їм допомоги» від 08 липня 1992 року № 378 вперше в українському законодавстві закріпила визначення поняття «біженець», під яким розумілися особи, які вимушено залишили місця свого постійного проживання в районах бойових дій у Республіці Молдова внаслідок загрози для свого життя і здоров'я та прибули на територію України з метою тимчасового перебування [113]. У зв'язку з цим, український вчений В.П. Босий зазначає, що сфера застосування даної постанови поширювалася лише на обмежене коло осіб, а запропоноване визначення терміна не відповідало тлумаченням, встановленим у міжнародно-правових актах [8, с. 67].

24 грудня 1993 р. було прийнято Закон України «Про біженців» (втратив чинність), що регламентував процедуру отримання статусу біженця, а саме поняття «біженець» майже повторює визначення закріплене в Конвенції про статус біженців 1951 року.

Відповідно до Конституції України іноземцям та особам без громадянства, в порядку, встановленому законом, може бути надано притулок. Ці категорії осіб, що перебувають в Україні на законних підставах, можуть користуватися тими самими правами й свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [68].

У 2001 році було прийнято нову редакцію Закону України «Про біженців» (втратив чинність), який вже містив більш повне визначення поняття «біженець», що повністю відповідало Конвенції про статус біженців 1951 року. та створені необхідні умови для приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців [8, с. 68–69]. І в 2002 році Україна приєдналася до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців [115].

Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08 липня 2011 року встановлено, що Україна може надавати захист іноземцям та особам без громадянства шляхом визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту [106]. Відтак, було законодавчо закріплено можливість отримання в Україні додаткового або тимчасового захисту. Зокрема, під «особами, які потребують тимчасового захисту» розумілися іноземці та особи без громадянства, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження [106].

24 липня 2019 року прийнято Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року» № 687-р. [117].

Проведення політичних, соціально-економічних та правових реформ в Україні відбувається в рамках євроінтеграційного курсу України, який з

декларативного зовнішньополітичного курсу поступово перетворюється на комплексну внутрішню політику реформ. У зв'язку з цим важливе значення мало прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019 року № 2680-VIII, що свідчить про гарантування стабільності європейського напрямку розвитку нашої держави та зобов'язання дотримуватися стабільності конституційного ладу [107]. Закріплення курсу інтеграції до ЄС і НАТО на рівні Основного Закону України – це сигнал західним партнерам України, оскільки фіксація в Конституції означає, що цей курс визначено і змінити його буде або складно, або практично неможливо [132, с. 106].

Таким чином, поділяємо думку, що українське законодавство в сфері надання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, узгоджене з основними міжнародно-правовими актами з даного питання. Як наслідок, можемо зазначити, що співпраця України з ЄС щодо статусу переміщених осіб складається з по-перше, з формування національного законодавства щодо надання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; по-друге, із законодавства, що формує і регламентує відносини України з Європейським Союзом.

Висновки до розділу 2

1. З'ясовано, що українське законодавство у сфері надання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, узгоджене з основними міжнародно-правовими актами з даного питання. Як наслідок, можемо зазначити, що співпраця України з ЄС щодо статусу переміщених осіб складається з, по-перше, формування національного

законодавства щодо надання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; по-друге, із законодавства, що формує і регламентує відносини України з Європейським Союзом.

2. Тимчасовий захист – це процедура виключного характеру із забезпечення в разі масового притоку або очікуваного масового притоку переміщених осіб з третіх країн, які не можуть повернутися в країну свого походження, невідкладного та тимчасового захисту цих осіб, особливо за наявності ризику, що система притулку не зможе впоратися з припливом без збитку для ефективності свого функціонування в інтересах зацікавлених осіб, а також інших осіб, які звертаються за наданням їм захисту.

Країни Європи на регіональному рівні поряд із статусом біженця почали надавати особам додатковий і тимчасовий захист; протекційний, субсидіарний чи гуманітарний статус; дозвіл на тимчасове перебування й тимчасове відстрочення вислання тощо.

3. На регіональному європейському рівні виокремлюють три форми захисту: надання притулку (під яким мають на увазі статус біженця), додатковий захист та тимчасовий захист. Інститут тимчасового захисту ґрунтується на міжнародно-правових нормах, що забезпечують захист прав переміщених осіб, які були вимушені залишити територію України.

Найбільш ефективно правове регулювання цієї сфери в Європі здійснюється нормами європейського права, яке включає норми права ЄС та положення Конвенції 1950 р.

4. Визначено категорії осіб, на яких поширюється можливість отримання тимчасового захисту в країнах-членах ЄС, як-от: громадяни України, які проживали на території України і вимушено залишили Україну 24 лютого 2022 року або після цієї дати внаслідок військової агресії РФ; особи без громадянства та громадяни третіх країн, крім України, які користувалися міжнародним захистом або еквівалентним національним захистом в Україні до 24 лютого 2022 року; члени сімей осіб, зазначених у пункті 1 та 2, у тому числі: а) чоловік/дружина (неодружений партнер у

фактичних шлюбних відносинах, якщо законодавство або практика відповідної держави-члена розглядає неодружені пари таким же чином, як і подружжя); б) неповнолітні неодружені діти особи, зазначеної в пункті 1 та 2, або її дружини/чоловіка, незалежно від того, народжені вони у шлюбі чи поза шлюбом, або усиновлені; в) інші близькі родичі, які проживали разом як частина сім'ї під час обставин, пов'язаних з масовим припливом переміщених осіб, і які повністю або переважно перебували на утриманні вищеназваних осіб; громадяни третіх країн, які на законних підставах проживали в Україні до 24 лютого 2022 року на підставі дозволу на постійне проживання відповідно до законодавства України та які не можуть повернутися в безпечних та довготривалих умовах до своєї країни або регіону походження. При цьому зазначено, що приймаюча держава має права збільшити цей перелік.

5. Доведено, що рішення про застосування тимчасового захисту є політично мотивованим рішенням Ради ЄС, що підтверджується практикою Суду ЄС, зокрема, Рішення Суду ЄС (Великої палати) п. 257 по об'єднаним справам Словаччини і Угорщини проти Ради ЄС С-643/15 и С-647/15 від 06 вересня 2017 р.

РОЗДІЛ 3.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ, ЯКІ ОТРИМАЛИ ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

3.1. Поняття, види та зміст прав переміщених осіб з України

Останнім часом міграція у світі набула найширших масштабів, причому сутність її не зводиться нині виключно до економічних чи природно-техногенних підстав – причинами великомасштабного переміщення людських мас стали політичні обставини, такі як війна, геноцид, ідеологічні переслідування. На базі інформації, що повідомляється різними засобами масової інформації, стає очевидним, що вже не стільки країни, скільки цілі частини світу тонуть у нескінченних міграційних хвилях, як це відбувається в Європі. На фоні політичної реформації, що відбувається на світовій арені, внутрішньодержавне становище соціальних мас нестабільне, і через зазначених вище причин, вони, через обставини утисків, можуть міняти своє місце проживання не через виїзд за кордон, але через переїзд в інші області та райони держави громадянської приналежності особи. Дані соціальні групи, зважаючи на особливості свого пригніченого і в певною мірою невизначеного стану потребують закріплення за ними особливого правового статусу, здатного забезпечити задоволення їхніх потреб. Саме ефективна правова регламентація щодо питань вимушених переселенців як в середині країни, та і за кордон, стійкі та безвідмовні механізми регулювання суспільних відносин, у яких приймають участь ці особи – саме це в сьогоднішній день має бути пріоритетним для українського законодавця та правозастосовника. Особливо поглибилися процеси вимушеного переселення осіб повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України та подій на Близькому Сході. Усе вищесказане визначає необхідність дослідження цієї сфери правового

регулювання і розкриття поняття, видів та змісту прав переміщених осіб загалом, та з України зокрема. У свою чергу ефективність правового регулювання вищезазначеного питання та рівень забезпечення прав цих суб'єктів є показником ефективності роботи юридичної системи нашої держави в секторі захисту правових можливостей людини загалом.

Аналіз прав осіб, які потребують тимчасового захисту, передбачає, по-перше, визначення поняття цих прав, а по-друге – встановлення їх видів. Причому проблеми біженців та вимушено переміщених осіб – це такі самі, з позиції права, люди, як і громадяни будь-якої країни, у зв'язку з чим проблема розуміння їх прав прямо пов'язана із системою, особливостями розвитку та сутністю прав людини загалом.

Український вчений А.А. Босий тлумачить права біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, через призму загальних прав людини, то вони усвідомлюються як закріплені в положеннях нормативно-правових актів юридичні можливості людини на отримання та користування відповідними матеріальними та духовними благами [8, с. 130].

І, оскільки, в межах представленої проблематики особа (біженець чи особа, яка потребує додаткового або тимчасового захисту) набуває відповідних прав лише за умови набуття такого статусу, то доцільно, на думку вченого, говорити про права суб'єктивні. У зв'язку з цим, поняття суб'єктивного права неможливо визначити юридично-догматичним методом, оскільки як особа, так і її суб'єктивні права є юридичним буттям. Відтак суб'єктивне право є частиною соціальної реальності. Як об'єктивне, так і суб'єктивне право є первинними фактами правового буття. Тому суб'єктивне право, необхідно пізнавати за допомогою пояснювальних методів загальної теорії права [8, с. 131]. Щоб науково пізнати суб'єктивні права, він пропонує дослідити причинові й теологічні співвідношення, що діють у ньому й зумовлюють його природу [21, с. 19]. У найбільш загальному розумінні суб'єктивні права – це ті юридичні можливості конкретної людини, що

безпосередньо впливають із загальних правил поведінки, встановлених законодавством [17, с. 163; 221].

Висвітлення проблем правової регламентації поняття, видів та змісту прав переміщених осіб з України варто розпочати з аналізу норм міжнародного права щодо статусу переміщених осіб та його юридичного закріплення.

Як зазначалося вище міжнародні нормативно-правові акти у своїй більшості, як правило, розкривають визначення поняття «біженець», інколи навіть ототожнюючи його з поняттям «переміщеної особи».

У контексті вимушеної міграції ще одним релевантним терміном є вимушене переселення. Його застосування викликає певні складнощі у зв'язку з наявністю в науці та практиці міжнародного права кількох точок зору щодо його змісту. Згідно з раніше наведеним словником МОМ, вимушене переселення включає як внутрішнє, так і транскордонне переміщення осіб, які були змушені або змушені залишити місце свого постійного проживання, зокрема в результаті збройних конфліктів, ситуацій загального насильства, порушень прав людини, природних або техногенних катастроф. У деяких міжнародних документах у середині 1950-х років став зустрічатися термін «переміщені особи» [54]. Під цією категорією мали на увазі особи, які були насильно вивезені під час Другої світової війни зі своїх країн на примусові роботи. У 1975 році термін було вжито у резолюції Генеральної Асамблеї ООН щодо колишніх жителів Індокитаю [121].

Конвенція про статус біженців 1951 році закріпила нормативне визначення поняття «біженець», під яким розуміють «особу, яка через цілком обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи знаходиться поза країною свого громадянства і не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися ним унаслідок таких побоювань» [65]. Проте, на практиці розуміння вимушеної міграції і поняття «біженець» вийшли за межі даного визначення, що знайшло своє

відображення в діяльності Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (*далі* – УВКБ ООН) [48].

Поняття «біженець» за часовою ознакою було конкретизовано в Протоколі щодо статусу біженців від 16 грудня 1966 року [80, с. 131], що на думку української дослідниці О.І. Беспалової зумовлено тим, що у Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року існувало два обмеження до визначення поняття «біженець», по-перше, тимчасове (право вважатися біженцем не поширювалось на осіб, що стали такими в результаті подій, що виникли після 01 січня 1951 року); по-друге, географічне (зазначені події означають або події, які відбулися в Європі до 01 січня 1951 року або події, які відбулися в Європі або в інших місцях до 01 січня 1951 року) [3].

Відтак, поділяємо думку вчених, що необхідність застосування тимчасового захисту як однієї з форм міжнародного захисту вимушених мігрантів, що спрямована на регулювання ситуацій, пов'язаних з «масовим припливом» вимушених переселенців, обумовлена тим, що норми Конвенції про статус біженців 1951 року не регламентують ситуацій «масового припливу» вимушено переміщених осіб. Таким чином, на універсальному рівні питання правового регулювання ситуацій, пов'язаних з «масовим припливом» вимушених мігрантів, знайшли своє відображення лише актах рекомендаційного характеру, зокрема, в Директиві Ради ЄС 2001/55/ЄС та актах Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (*далі* – УВКБ ООН) [48].

Починаючи з 1980-х років Виконавчий комітет УВКБ ООН робив непоодинокі спроби у своїх актах вирішити питання масового припливу вимушених переселенців [134, с. 18]. Зокрема, висновки Виконкому УВКБ ООН «З питання про біженців, які не мають країни притулку» № 15 (XXX), 1979 року; «З питань захисту осіб, які шукають притулку, в умовах їх масового припливу» № 22 (XXXII), 1981 р.; «З питання про міжнародну солідарність і захист біженців» № 52 (XXXIX), 1988 року; «З питання про всеосяжний та регіональні підходи всередині системи захисту» № 80

(XLVII), 1996 року; «Реєстрація біженців та осіб, які шукають притулку» № 91 (LII), 2001 року; «З питання про цивільний та гуманітарний характер притулку» № 94 (LIII), 2002 року; «Загальний висновок з міжнародного захисту» № 77 (XLVI), 1995 року; «Висновок з міжнародного захисту» № 85 (XLIX), 1998 року; «Загальний висновок з міжнародного захисту» № 89 (LI), 2000 року та ін. [48].

Аналіз вищезазначених актів, дозволяє констатувати, що вони містять загальні рекомендації державам, що зіштовхнулися з проблемами масового припливу вимушено переміщених осіб [100, с. 46]. Зокрема, передбачалося, забезпечити для таких осіб доступ на свою територію і не розглядати їх як незаконних мігрантів; забезпечити дотримання принципу невислання та мінімальні стандарти прийому; дотримуватися принципу справедливого розподілу тягара між державами. Крім того, розглядати цю форму міжнародного захисту як тимчасову, щоб надалі забезпечити довгострокові рішення для вимушених мігрантів та ін.

У резолюціях Генеральної Асамблеї ООН (*далі* – ГА ООН) також робилися спроби врегулювання проблем, пов'язаних з масовим припливом вимушено переміщених осіб. Зокрема, варто назвати, резолюції ГА ООН A/RES/35/196, 1980 р.; A/RES/37/186, 1982 р.; A/RES/38/103, 1983 року та ін. [69].

Погоджуємося з думкою, що таким чином Генеральна Асамблея ООН, УВКБ ООН та інші органи, що входять до системи ООН, у своїх актах рекомендаційного характеру закликали держави у ситуаціях «масового припливу» забезпечити мінімальний рівень захисту для вимушених мігрантів шляхом надання їм так званого «тимчасового захисту» [188]. У зв'язку з цим, зарубіжний дослідник Дж. МакАдам зазначає, що практика застосування державами «тимчасового притулку» виглядає як відступ від взятих зобов'язань за Конвенцією про статус біженців 1951 року [153].

Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС вперше була введена в дію рішенням Ради ЄС 04 березня 2022 року як реакція-підтримка Європейським Союзом України в умовах повномасштабного вторгнення РФ [146].

За даними Статистичної служби Європейського Союзу (Євростату), на кінець листопада 2023 року 4 275 485 осіб отримали тимчасовий захист у державах-членах ЄС [126]. Варто зазначити, що до Загальної європейської системи притулку приєдналися Ісландія, Норвегія, Ліхтенштейн і Швеція. Проте, особи, які отримали тимчасовий захист в цих країнах, не враховані в вищезазначеній статистиці, що, у свою чергу, свідчить про ще більшу кількість осіб, які отримали тимчасовий захист у результаті воєнних дій на території України. З аналізу даних Євростату, можемо констатувати, що на кінець 2023 року, найбільше вимушено переміщених осіб з України прийняли Федеративна Республіка Німеччина, Республіка Польща та Чеська Республіка [48].

Таким чином, використання поняття «переміщені особи» мало на увазі факт зовнішнього (транскордонного) переміщення. Трохи пізніше різницю між термінами «біженець» і «переміщена особа» стали проводити за ознакою перетину міжнародно-визнаного кордону (у разі переміщених осіб вважалося, що вони такий кордон не перетинали).

Нині усталеним є застосування терміна «переміщені особи» стосовно особам, переміщеним у країні (Internally Displaced Persons – IDPs), у свою чергу слід уточнювати факт такого переміщення у країні у зв'язку з наявністю аналогічних концепцій у міжнародних документах. Особи, переміщені всередині країни, не перетинають міжнародно-визнаний кордон. У той самий час термін «вимушене переселення» (forced displacement) вживається як загального чи родового стосовно вищевказаних різновидів міграційного переміщення [133, с. 6].

У міжнародному гуманітарному праві примусове переміщення цивільних осіб заборонено та утворює військовий злочин під час міжнародних чи регіональних збройних конфліктів, крім випадків, коли це

необхідно для забезпечення безпеки таких осіб чи продиктовано військово-стратегічною необхідністю [158].

Якщо говорити в загальному, то основними інструментами гуманітарного права є чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 року Женевські конвенції надають захист наступним особам: пораненим, хворим та потерпілим корабельна аварія військовослужбовцям (I та II Конвенції), військовополоненим (III Конвенція), цивільному населенню зокрема, що знаходиться на території противника та на окупованих територіях (IV Конвенція). Додаткові протоколи насамперед посилили захист цивільного населення від наслідків збройних дій, а також наклали обмеження на кошти та методи ведення війни. В даний час до Женевських конвенцій 1949 року приєдналися практично всі держави. Щодо Додаткових протоколів, то на сьогодні все більше і більше підтверджується тенденція до прийняття цього документа всіма країнами світу.

Захист, яким користуються переміщені особи, коли причиною переміщень є міжнародний збройний конфлікт, надається відповідно до ретельно розроблених положень. Протокол I присвячує цій проблемі цілий розділ (ст. 48). Цивільне населення має також право отримувати продукти та інші предмети, необхідні для виживання (стаття 23 IV Конвенції; стаття 70 Протоколу I).

Аналогічним правом користується і населення окупованих територій (стаття 55, стаття 59 і надалі IV Конвенції; стаття 69 Протоколу I). Крім того, населення не може бути депортовано за межі окупованих територій. Варто зазначити, що Стаття 49 IV Конвенції. Держава-окупант може зробити евакуацію будь-якого району лише у тому випадку, «якщо цього вимагає безпека населення або особливо вагомим міркуванням військового характеру. Евакуйоване в такому порядку населення буде повернуто назад до своїх будинків негайно після того, як бойові операції у цьому районі буде

закінчено». В загальному основні гарантії, що надаються цивільному населенню, викладені у статті 75 Протоколу I.

Щодо цивільних осіб, які рятуються втечею від не міжнародного збройного конфлікту, то вони користуються захистом, дуже подібним до того, котрий надається під час міжнародних збройних конфліктів. Хоча основоположні принципи надання захисту таким переміщеним особам сформульовані дуже чітко, слід визнати, що конкретні правила розроблені не так ретельно. Оскільки в наш час все частіше спалахують саме внутрішні збройні конфлікти, в науковій літературі відповідні правила досить детально проаналізовані [151, с. 567–580].

Наріжним каменем захисту переміщених осіб є стаття 3, загальна для чотирьох Женевських конвенцій. Незважаючи на свою стислість, вона містить найважливіші принципи. Вказавши, що особи, які не приймають безпосередньої участі у військових діях, повинні за будь-яких обставин користуватися гуманним способом, ця стаття забороняє наступні дії: посягання на життя і фізичну недоторканність (зокрема, всі види вбивства, нанесення каліцтв, жорстоке поводження та катування), взяття заручників, посягання на людську гідність (зокрема, принизливе відношення), а також осуд і виконання покарання без попереднього судового рішення, винесеного належним чином судом, який надає всі (основні) судові гарантії. Крім того, стаття 3 говорить про те, що поранених та хворих слід підбирати та надавати їм допомогу.

Ці основні гарантії повторені в Протоколі II, який – в доповнення до гарантій, що надаються загальною статтею 3, – забороняє, зокрема, колективні покарання, акти тероризму та пограбування (стаття 4, пункти 1 та 2). Крім того, забороняючи посягати на людську гідність, Протокол недвозначно говорить про неприпустимість таких видів знущань, як зґвалтування, примус до проституції та будь-які форми непристойного посягання. Особам, позбавленим волі, також надаються додаткові гарантії (стаття 5). У статті 6 сформульовані судові гарантії, а статті 7–12

передбачають, що поранені та хворі, а також особи, які їх доглядають, повинні користуватися повагою та захистом. Нарешті, Протокол II наказує забезпечувати особливий захист жінкам і дітям (зокрема, стаття 4, пункт 3).

Далі Протокол II надає захист цивільному населенню від наслідків бойових дій (частина IV). Зокрема, стаття 13 говорить, що цивільне населення користується «загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з військовими операціями», – воно, зокрема, не повинно бути об'єктом нападу. Крім цього, забороняються акти насильства або загрози насильства, що мають за мету тероризувати цивільне населення. Забороняється також використовувати голод серед цивільного населення в якості методу ведення військових дій (стаття 14). Тому забороняється у цих цілях піддавати нападу, знищувати, вивозити чи приводити в непридатність об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення (такі, як запаси продуктів харчування; продовольство, що виробляють сільськогосподарські райони; посіви; худобу; споруди для постачання питної води та запаси останньої, а також іригаційні споруди). Установки та споруди, що містять небезпечні елементи, а саме: греблі, дамби та атомні електростанції, не повинні стати об'єктом нападу, якщо такий напад може спричинити тяжкі втрати серед цивільного населення (стаття 15). Культурні цінності та місця відправлення культу також підлягають захисту (стаття 16). Як бачимо, нехтуючи нормами права країна-агресор своїми діями (наприклад, бойові дії на території Чорнобильської АЕС, підриг Каховської ГЕС та ін.) завдала непоправної шкоди навколишньому середовищу і тим самим збільшила кількість вимушено переміщених осіб із зазначених районів в інші області України, так і за кордон.

Протокол II забороняє примусові переміщення цивільного населення. Вони можуть здійснюватися лише у виняткових випадках, коли необхідність цього викликається вимогами забезпечення безпеки цивільних осіб чи вагомими причинами військового характеру. У разі потреби здійснення таких переміщень повинні вживати всіх можливих заходів для прийому цивільного

населення в умовах, задовільних з погляду забезпечення житлом, засобами гігієни, здоров'я, безпеки та харчування (стаття 17). Хоча у цьому положенні немає відповідного формулювання, мається на увазі, що такі заходи можуть мати лише тимчасовий характер.

Нарешті, якщо цивільне населення зазнає надмірних поневірянь через недостатнє забезпечення запасами, істотно важливими для його виживання (такими, як продовольство та медичні матеріали), то за згодою зацікавленої держави проводяться операції з надання допомоги, «котрі носять виключно гуманітарний і неупереджений характер і здійснюються без будь-якої несприятливої відмінності» [151].

Щодо правил ведення воєнних дій Міжнародний інститут гуманітарного права в Сан-Ремо ухвалив у 1990 році Декларацію про положення міжнародного гуманітарного права, що регулюють ведення бойових дій під час неміжнародних збройних конфліктів. Декларація містить загальні принципи ведення бойових дій, а також правила використання деяких видів зброї. Таким чином, можна сказати, що в міжнародному гуманітарному праві прийнято глобальний підхід, спрямований на захист всього цивільного населення в цілому. Той факт, що це право лише зрідка згадує про переміщення населення, зовсім не означає, що достатній правовий захист відсутній. Навпаки, дотримання права має сприяти запобіганню подібним переміщенням.

Звичайно, правовий захист ніколи не може бути абсолютним, і навіть у випадку дотримання всіх положень гуманітарного права не можна повністю виключити переміщення населення. І все ж таки дотримання відповідних правил дозволило б уникнути більшості переміщень, викликаних повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України, яка в наш час є їхньою основною причиною.

Тому вкрай важливо, щоб ті держави, які досі не є учасниками Женевських конвенцій та Додаткових протоколів, приєдналися до цих інструментів міжнародного права і щоб воюючі сторони виконували свої

зобов'язання та скрупульозно застосовували ті положення, шанувати які вони урочисто обіцяли.

Не можна переоцінити значення зобов'язання поширювати знання про гуманітарне право, особливо у збройних силах, але також і серед населення в цілому. Поширення знань про положення міжнародного гуманітарного права є найважливішою запобіжною мірою.

У міжнародному гуманітарному праві примусове переміщення цивільних осіб заборонено та утворює військовий злочин під час міжнародних чи регіональних збройних конфліктів, крім випадків, коли це необхідно для забезпечення безпеки таких осіб чи продиктовано військово-стратегічною необхідністю [158].

Процеси міграції населення в умовах військового стану охоплюють внутрішнє переміщення осіб у межах підконтрольної Україні території, а також виїзд громадян до іноземних країн, зокрема з метою тимчасового захисту та/або статусу біженця. Суттєве переміщення трудових ресурсів, їх хаотичний розподіл регіонами та/або втрата працездатного населення через виїзд за межі країни значно ускладнюють процеси відновлення та розвитку економіки. За даними Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), понад 8 млн. українських біженців проживають у 34 країнах світу, включаючи Європу, з них 4,8 млн. зареєстровано за тимчасовими національними схемами захисту [126].

«Переміщені особи», згідно з Директивою Ради ЄС 2001/55/ЄС, – це громадяни третіх країн або особи без громадянства, які вимушені залишити країну або регіон свого походження або евакуйовані, зокрема, у відповідь на заклик міжнародних організацій, і які не можуть повернутися в безпечні та стабільні умови з цієї причини, превалюючої в країні ситуації, які відповідають критеріям жінок відповідно до Конвенції 1951 р. або підпадають під дію інших міжнародних або національних документів, що забезпечують міжнародний захист. Так, до переміщених осіб відносяться:

- 1) особи, які врятувалися втечею із зони збройного конфлікту або спалахів

насилля; 2) особи, яким загрожує серйозний ризик або які стали жертвами систематичних порушень прав людини. «Масовий потік» означає прибуття в ЄС великої кількості переміщених осіб із певної країни або географічної зони, незалежно від того, чи є вони прибуття спонтанним або вимушеним, наприклад, за програмою евакуації [145].

Рішення Ради (ЄС) 2022/382 від 04 березня 2022 року закріпило перелік осіб, які можуть претендувати на отримання тимчасового захисту в країнах ЄС, зокрема, до них належать:

1) громадяни України, які проживали на території України і вимушено залишили Україну 24 лютого 2022 року або після цієї дати внаслідок військової агресії РФ;

2) особи без громадянства та громадяни третіх країн, крім України, які користувалися міжнародним захистом або еквівалентним національним захистом в Україні до 24 лютого 2022 р.;

3) члени сімей осіб, зазначених у пункті 1 та 2, у тому числі а) чоловік/дружина (неодружений партнер у фактичних шлюбних відносинах, якщо законодавство або практика відповідної держави-члена розглядає неодружені пари таким же чином, як і подружжя); б) неповнолітні неодружені діти особи, зазначеної в пункті 1 та 2, або її дружини/чоловіка, незалежно від того, народжені вони у шлюбі чи поза шлюбом, або усиновлені; в) інші близькі родичі, які проживали разом як частина сім'ї під час обставин, пов'язаних з масовим припливом переміщених осіб, і які повністю або переважно перебували на утриманні особи, зазначеної в 1 та 2 в той час;

4) громадяни третіх країн, які на законних підставах проживали в Україні до 24 лютого 2022 року на підставі дійсного дозволу на постійне проживання відповідно до законодавства України та які не можуть повернутися в безпечних та довготривалих умовах до своєї країни або регіону походження [146].

Разом з тим, дія тимчасового захисту не може поширюватися на такі категорії громадян України, які до 24 лютого 2022 року перебували в одній із європейських країн, наприклад, сезонні працівники, студенти по обміну, а також на осіб без громадянства або громадян третіх країн, які не мали дозволу на постійне проживання в Україні, якщо держава їх громадянства є безпечною для їх проживання [13].

Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС передбачає, що особи, які отримали тимчасовий захист в країнах ЄС, мають право на житло, освіту, працю, медичну допомогу та соціальний захист. Відповідно до Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС країни ЄС розробляють національне законодавство щодо реалізації її положень. Закон Республіки Польща «Про допомогу громадянам України у зв'язку із збройним конфліктом на території цієї держави» від 12 березня 2022 року регламентує правила щодо легалізації перебування громадян України, які прибули до Польщі безпосередньо з території України; громадян України, які мають Карту поляка, і які разом із найближчими родичами – з приводу бойових дій – прибули на територію Республіки Польща. Крім того, правила щодо громадян України поширюються також на чоловіка/дружину громадянина України (без українського громадянства), якщо він/вона прибули до Польщі безпосередньо з території України у зв'язку із бойовими діями [163]. Слушно зазначає польська дослідниця Й. Яблонська-Бонса про проблеми, з якими зіштовхнулися українські біженці, які виїздили з окупованих територій України через територію рф і їх неможливістю отримати тимчасовий захист в деяких країнах ЄС [137, с. 21].

У Чеській Республіці, на виконання Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС, прийнято комплекс нормативно-правових актів під назвою «Lex Ukraine». Відповідно до Закону Чеської Республіки «Про деякі заходи у зв'язку з озброєним конфліктом на території України, викликаним вторгненням військ Російської Федерації» № 65/2022 від 17 березня 2022 року тимчасовий захист в Чехії передбачає дозвіл на перебування на території держави згідно з рішенням Ради ЄС 04 березня 2022 року [194]. Вищезазначене законодавство

Чеської Республіки конкретизує категорії переміщених осіб з України, які мають право на отримання тимчасового захисту в Чехії, зокрема:

1. громадяни України, які проживали в Україні до 24 лютого 2022 року та залишили країну через агресію з боку Росії;

2. громадяни третіх країн, особи без громадянства та іноземці, яким було надано будь-яку з форм міжнародного захисту в Україні, які проживали там до 24 лютого 2022 року, а потім залишили територію країни через агресію з боку Росії;

3. близькі родичі осіб, зазначених у п.п. 1, 2 (чоловік/дружина, зареєстрований партнер, неодружена неповнолітня дитина та дорослий родич на утриманні родини), які проживали разом з ними в Україні до 24 лютого 2022 року, а потім разом з ними залишили країну;

4. особи без громадянства та власники посвідки на постійне проживання в Україні станом на 24 лютого 2022 року, які не можуть поїхати до країни походження через існування реальної загрози, відповідно до Закону Чеської Республіки «Про проживання іноземців» [194].

Крім того, тимчасовий захист в Чеській Республіці також може бути надано в разі возз'єднання родини з отримувачем тимчасового захисту, зокрема, це стосується близьких родичів.

Тимчасовий захист не надається громадянам України, які станом на 24 лютого 2022 року мали чинний дозвіл на проживання (довгострокову візу або посвідку про довгострокове / постійне проживання), наданий іншою країною, термін дії якого минув або який було відкликано після 24 лютого 2022 року. Це правило також стосується іноземців, які мають дозвіл на довгострокове проживання у Чехії, який було скасовано або який не було подовжено після 24 лютого 2022 року. Ці іноземці не вважаються особами, які проживали / були резидентами України до 24 лютого 2022 року. Якщо такі особи мають бажання залишитися в Чехії, вони можуть подати заявку на отримання «візи на перебування понад 90 днів для дозволу на проживання на території» (т. зв. «спеціальні довгострокові візи»). Така віза є чинною лише

на території Чехії, а термін її дії спливає після виїзду з країни. Власники візи такого типу зазвичай не отримують державного медичного страхування. Через це їм потрібно подбати про своє медичне страхування самостійно. Водночас власники такої візи не можуть подати заявку на отримання гуманітарної допомоги чи подальшої підтримки, яка надається отримувачам тимчасового захисту. Крім того, зазначена віза не дає її власникам права вільного доступу до ринку праці. Через це потрібно подавати заявку на отримання дозволу на роботу у відповідному відділі Управління з питань праці Чеської Республіки [194].

§ 24 Закону «Про правовий статус іноземних громадян» Федеративної Республіки Німеччина регламентуються умови та процедура отримання тимчасового захисту вимушено переміщеними особами з України.

В Австрійській Республіці отримання тимчасового захисту регулюється Директивою Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року, Імплементативним рішенням Ради 2022/382 від 04 березня 2022 року, § 62 Закону про притулок 2005 року (Asylgesetz (AsylG 2005)), Постановою Федерального уряду Австрії «Про тимчасове право на проживання переселенців з України» від 11 березня 2022 року. Серед категорій осіб, які мають право на тимчасовий захист в Австрійській Республіці можемо назвати наступні:

1) громадяни України, які до 24 лютого 2022 року проживали в Україні та вимушено виїхали з України через повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України;

2) особи без громадянства та громадяни інших крім України третіх країн, які до 24 лютого 2022 року перебували в Україні в рамках міжнародної захисту або рівноцінного національного захисту;

3) члени сім'ї двох перших названих груп осіб (тобто подружжя, партнерів у цивільному шлюбу, неповнолітніх неодружених дітей та близьких родичів з урахуванням додаткових умов), навіть якщо вони не є громадянами України;

4) до членів сім'ї належать чоловік/ дружина чи зареєстровані партнери, неповнолітні діти, які не перебувають у шлюбі (також чоловіка/дружини або зареєстрованого партнера), а також інші близькі родичі, які проживали з особою в одній сім'ї до виїзду та перебували на її утриманні;

5) громадяни України, які вже перебували в Австрії на 24 лютого 2022 року і не можуть повернутися в Україну через військові дії (право залишається і за умови, що дозвіл на проживання не було продовжено або, якщо закінчилася віза).

У Федеративній Республіці Німеччина право отримати тимчасовий захист маю всі громадяни України та члени їх сімей. Відтак, цією можливістю скористалося багато громадян України, які до початку повномасштабного вторгнення проживали в інших державах. Для цього достатньо підтвердити наявність громадянства України.

Аналіз нормативно-правових актів держав - членів ЄС, що регламентують особливості отримання тимчасового захисту, дозволяє стверджувати, що більшість держав взяли за основу перелік категорій осіб, передбачений Директивою Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року та Імплементативним рішенням Ради 2022/382 від 04 березня 2022 року. Проте, кожна з держав додала свої умови. В подальшому це вплинуло на можливість отримання тимчасового захисту в державах - членах ЄС тими громадянами України, які, наприклад, залишили територію України до початку повномасштабного вторгнення (наприклад, відпустка, відрядження і т.п), або ж залишали території України через кордон з російською федерацією і республікою білорусь.

Дозвіл на перебування для цих груп осіб документується ID «Посвідчення переміщеної особи», неофіційна назва отриманого документа – «Голуба картка».

Проте, на громадян третіх країн, які не мають статусу біженця або порівнянного статусу захисту в Україні, це регулювання не поширюється.

Вони можуть в'їхати до Австрії з гуманітарних міркувань або проїхати через Австрію, щоб продовжити поїздку до країни походження. Особа легально перебуває в Австрії до тих пір, поки докладаеться серйозні зусилля для повернення додому. В такому разі законне перебування особи триває доти, доки вона не зможе виїхати до країни походження. Якщо потрібна допомога в поверненні додому, можна звернутися до консульської служби з повернення Федерального агентства з догляду та підтримки.

У свою чергу, тимчасовий захист повинен включати дотримання принципу невидворення особи, яка його отримала, та не передбачає автоматичного статусу біженця. Крім того, така особа у майбутньому, за її бажанням, має право отримати статус біженця в порядку, встановленому законодавством держави її перебування.

Тимчасовий захист надається на один рік і може бути за потреби продовжено на строки по шість місяців протягом ще одного року. За рішенням Ради ЄС на основі пропозиції Європейська Комісія у випадках, коли причини тимчасового захисту існують, термін може бути продовжений ще на один рік (стаття 4 Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС) [145]. Відтак, першопочатково, як правило, країни ЄС надавали тимчасовий захист переміщеним особам з України на один рік. Насьогодні, кожна країна нормами національного законодавства продовжила термін та умови його дії [14].

Варто зазначити, що окрім продовження терміну дії, кожна країна має право водночас і змінювати внутрішні умови такого продовження, що і спостерігаємо в багатьох державах - членах ЄС. Особливо ці зміни стосуються умов забезпечення житлом та соціальної допомоги особам, які отримали тимчасовий захист в державах - членах ЄС. Наприклад, в Республіці Польща уряд продовжив дію тимчасового захисту до 30 вересня 2025 року, але зі змінами. Відтак, низку виплат прив'язали до навчання дітей осіб з тимчасовим захистом в польській школі, зокрема, допомоги 800+ і допомоги «Добрий старт». Також передбачається скасування грошових пільг,

пов'язаних із компенсацією витрат на проживання і харчування осіб із тимчасовим захистом [163].

Тимчасовий захист може бути припинений після закінчення максимального терміну його тривалості або за рішенням Ради ЄС. Дане рішення приймається за пропозицією Європейської Комісії після встановлення того, що ситуація в країні походження дозволяє безпечно та надійне повернення до неї з дотриманням прав та основних свобод людини, а також принципу невидворення.

Серед гарантій, закріплених Директивою для осіб, яким надано тимчасовий захист, можна виокремити наступні:

- видача документів, що підтверджують дозвіл на проживання;
- створення умов отримання віз, включаючи транзитні. При цьому візи надаються безкоштовно або витрати на них мають бути максимально знижені;
- забезпечення інформацією про положення тимчасового захисту зрозумілою даним особам мовою (наприклад, створення центрів допомоги для українців з україномовними перекладачами);
- дозвіл на працевлаштування на термін, що не перевищує термін тимчасового захисту, а також можливість здобуття освіти для дорослих, професійної підготовки та практичного навчання за місцем роботи;
- забезпечення доступом до відповідного житла або, при необхідності, забезпечення засобами для оренди житла;
- забезпечення необхідною допомогою у формі соціального забезпечення та засобів для існування, а також надання медичного забезпечення за умови недостатності коштів у цих осіб;
- надання необхідної медичної чи іншої допомоги особам із особливими потребами [145].

Таким чином, Директивою Ради ЄС 2001/55/ЄС закріплено умови та порядок отримання тимчасового захисту у випадку масового напливу вимушено переміщених осіб. Як реакція ЄС на повномасштабне вторгнення

рф на територію України рішенням Ради ЄС 04 березня 2022 року дану директиву було введено в дію. У свою чергу, країни-члени ЄС, на виконання положень Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС, розробили національне законодавство щодо регламентації тимчасового захисту. У прийнятті рішень з приводу визначення категорій осіб, які можуть розраховувати на тимчасовий захист, застосовується груповий підхід, і у відношенні даних осіб використовується термін «переміщені особи» [49].

Станом на кінець листопада 2022 року найбільшу кількість осіб із статусом тимчасового захисту зареєстровано в Польщі, Німеччині й Чехії. Основні напрями міграційної політики ЄС включають, але не обмежуються, забезпеченням можливостей для легальної міграції, заохоченням інтеграції громадян третіх країн, наданням допомоги мігрантам у пошуку житла, працевлаштуванні, здобутті освіти, отриманні доступу до медичної допомоги [72]. Слід зазначити, що 70% дорослих переселенців мають вищу освіту й значна їх частина вже отримали роботу в країнах, що їх прийняли. При цьому тільки 12% планують повернутися в Україну в наступні три місяці, 65% хочуть повернутися, але не вирішили коли. Збройна агресія російської федерації на територію України принесла реальну загрозу втрати частини найбільш талановитої української молоді, яка отримує стипендіальні програми для навчання за кордоном і може стати потенційно втраченим для країни ресурсом [72].

Станом на 27 грудня 2023 року, за оцінками УВКБ ООН, 5 974 800 осіб (станом на 15 березня 2024 року – 5 930 400 осіб) були переміщені за кордон. За оцінками МОМ, станом на 27 грудня 2023 р. приблизно 4 455 000 осіб (станом на 15 березня 2024 року – 4 455 000 особи) самовільно повернулися на свої місця постійного проживання в Україні після періоду переміщення близько двох тижнів (внутрішнє переміщення або транскордонне). З них, 26 відсотків повернулися з-за кордону [94].

Іншу значущу категорію вимушеної міграції становлять внутрішньо переміщені особи. Згідно із Законом України «Про забезпечення прав і

свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою (*дали* – ВПО) є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах і має право на постійне проживання в Україні [109]. Це особи, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини й надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Так, за два місяці повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України кількість ВПО перевищила 8 млн людей. Станом на жовтень 2022 року приблизно мільйон переселенців знайшли прихисток у понад 5,5 тис. облаштованих місць компактного проживання. Більше всього ВПО налічував східний регіон: у Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій областях перебували 1,9 млн ВПО. За оцінками Міжнародної організації з міграції (МОМ) [185], станом на 05 грудня 2022 року 5,9 млн переселенців переміщені по всій Україні (станом на 15 березня 2024 року - 3 689 000 особи). Найбільша їх кількість у макрорегіонах сходу (1,8 млн), центру й заходу (по 1,1 млн). Планують інтегруватися за поточним місцезнаходженням 785 тис. переселенців, більшість з яких проживають у східному й західному регіонах. Майже дві третини ВПО не планують змінювати місце теперішнього проживання протягом наступних 6 місяців. При цьому 44% потребують підтримки в їх інтеграції. Серед найбільш актуальних потреб ВПО називають фінансову допомогу, а також медичні послуги. Данна ситуація притаманна загалом по Україні: 43% всіх домогосподарств повністю вичерпали свої заощадження, при цьому 42% переселенців вичерпали свої заощадження вже понад 30 днів тому. Серед біженців більша частина (56%) не мали заощаджень і до переміщення. Слід зазначити, що 40% населення України, що становить приблизно 17,6 млн людей, потребує гуманітарної допомоги, з яких 45% – жінки, 23% – діти, 15%

– люди з інвалідністю. Загалом по Україні 63% домогосподарств обмежують (нормують) використання газу, електрики й твердого палива.

Нині до нормативної бази, що регулює правовідносини у сфері внутрішнього переміщення осіб, установлення правової, фінансової та іншої допомоги ВПО, належить:

- Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»;
- Закон України «Про безоплатну правову допомогу»;
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 року № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 08 червня 2016 року № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам».

За останній рік Уряд вжив системних заходів для соціальної підтримки населення. Також запровадив допомогу на проживання ВПО, на виплату якої з Державного бюджету виділено 52,8 млрд грн, і яку отримали понад 2,3 млн переселенців.

Масштаби міграції українського населення є катастрофічними. Розв'язання проблематики реструктуризації ринку праці виступає базисом антикризового регулювання економіки. За приблизними підрахунками загальна кількість вимушених переселенців усередині країни й біженців за кордон може сягати 30–40% населення України.

Слід зазначити, що закордонна міграція, як правило, має тимчасовий характер і за загальною статистикою не більше 10% тимчасових мігрантів залишаються в країні перебування на постійній основі. Однак, стосовно українських мігрантів ситуація інша: тільки 12% громадян, які отримали захист у країнах – членах ЄС, мають намір повернутися додому в найближчі три місяці. Об'єктивна невизначеність щодо тривалості повномасштабного

вторгнення російської федерації на територію України й загроза можливого зупинення конфлікту може призвести до того, що більшість мігрантів не повернуться в Україну, що підвищує ризики значного людського відтоку, зокрема, інтелектуального капіталу. З іншого боку, хаотичний розподіл внутрішньо переміщених осіб регіонами України поряд із руйнацією більшості підприємств і бізнесів призводить до дисбалансу трудових ресурсів, зокрема, збільшуючи кількість безробітних. За прогнозними оцінками, у 2023 р. рівень безробіття залишатиметься на рівні щонайменше 26%.

Таким чином, можемо констатувати, що права вимушено переміщених осіб – це сукупність прав, що належать людям, які змушені залишити свої місця проживання внаслідок збройних конфліктів, природних катастроф, гонінь та інших причин. Види прав вимушено переміщених осіб включають право на безпеку, право на захист від насильства та дискримінації, право на пошук притулку, право на доступ до охорони здоров'я, освіти, працевлаштування та інших соціальних послуг, а також право на возз'єднання з сім'єю. Зміст прав вимушено переміщених осіб може включати захист від насильства та експлуатації, забезпечення житла, харчування та медичної допомоги, забезпечення доступу до освіти та працевлаштування, а також захист від дискримінації та порушень прав. Ці права мають бути гарантовані державою, міжнародними організаціями та громадськими організаціями для забезпечення захисту та підтримки вимушено переміщених осіб.

3.2. Реалізація прав переміщених осіб з України (право на житло, працю, освіту, медичну допомогу та ін.): організаційно-правовий аспект

Імплементативним рішенням Рада ЄС 04 березня 2022 року ввели в дію Директиву Ради ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року про мінімальні

стандарти для надання тимчасового захисту у випадку масового припливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та вирішення наслідків щодо цього. Особливої актуальності набувають проблеми реалізації особами, які отримали тимчасовий захист в ЄС, права на освіту як природного права людини.

Доступ до освіти осіб, які отримали тимчасовий захист в Європейському Союзі, передбачено Директивою Ради ЄС 2001/5/ЄС, згідно з якою держави-члени Європейського Союзу надають повний доступ до системи освіти для всіх неповнолітніх осіб, які набули статусу тимчасового захисту, на рівних підставах зі своїми громадянами. Держави-члени ЄС можуть передбачити обмеження такого доступу державною системою освіти. Особливості реалізації права на освіту зазначеними особами окремо закріплюються національним законодавством держави-члена ЄС. Держави-члени ЄС можуть передбачити обмеження такого доступу до державної системи освіти. Також зазначені держави здійснюють процедури визнання іноземних дипломів, сертифікатів та інших документів, що підтверджують офіційну кваліфікацію осіб, які отримали тимчасовий захист. На сьогодні освітнє законодавство держав-членів ЄС і України щодо права на освіту вимушено переміщених осіб з України потребує свого удосконалення та усунення протиріч та прогалин, що існують. Практична цінність результатів полягає в тому, що їх може бути використано для вдосконалення законодавства, що регулює підстави та процедуру отримання вимушено переміщеними особами з України тимчасового захисту в країнах-членах Європейського Союзу, а також особливості реалізації особами з тимчасовим захистом своїх прав та обов'язків.

Повномасштабне вторгнення військ російської федерації на територію України призвело до появи великої кількості вимушено переміщених осіб до європейських країн. З метою їх адаптації в короткі терміни в державах Європейського Союзу було введено в реалізацію механізм тимчасового

захисту в рамках якого вимушено переміщені особи з України отримали ряд прав, зокрема, право на проживання, працю, освіту, медичну допомогу, соціальний захист та інші.

Окремі аспекти правового статусу біженців та осіб, що потребують захисту висвітлили в своїх працях В.П. Босий [8], О.І. Мельничук [81] та Я.П. Турецька [127]. Водночас, варто наголосити, що в зазначених працях досліджувалися проблеми вимушеної міграції та реалізації прав біженцями та особами, які отримали міжнародний захист, актуальні до 2022 року. Вчені Л.В. Заболотна та Д.В. Барчук [43] аналізують правове регулювання запровадження воєнного стану в Україні та, викликані ним, проблеми у сфері освіти.

Зарубіжний вчений А. Ослер, аналізуючи зміни в моделях міграції в Європі, розкриває їх вплив на освіту та зростання кількості мігрантів і біженців, які шукають притулку в Європі внаслідок регіональних конфліктів і глобальної нерівності. Автор розглядає європейські стандарти та політичні рамки щодо освіти та міграції, а також особливості їх втілення в політику та практику на національному та субнаціональному рівнях. Він визначає суперечності між встановленням європейських стандартів у сфері прав людини та демократії та обов'язками національних урядів у сфері міграції та освіти, зокрема освіти для громадянства [166].

Вчені М. Дей, Т. Кортукова, К. Ісмаїлов (та інші вчені) дослідили універсальні та регіональні інструменти захисту права біженців на освіту та проаналізували перешкоди для реалізації біженцями права на освіту, зокрема, такі як мовні труднощі, відсутність документів, відсутність кваліфікованих вчителів, відсутність класів, дитяча праця, молоді шлюби, небажання батьків давати освіту своїм дітям тощо та запропонували шляхи покращення його практичної реалізації [149].

У 2023 року вчений З. Ердоган аналізував проблеми доступу біженців до вищої освіти під час сирійської кризи, що не втратили актуальності щодо української кризи. Автори погоджуються з думкою вченого щодо

необхідності підтримки країн і донорів для забезпечення рівних можливостей доступу біженців до вищої освіти [154].

Дослідник Г.М. Хен звертає увагу на проблеми захисту прав дітей під час збройних конфліктів, та особливості забезпечення реалізації ними права на освіту. Аналізуючи емпіричні дані про порушення права на освіту, вчений пропонує рекомендації щодо вдосконалення діяльності міжнародного співтовариства у сфері освіти та запропонував механізм створення трастового фонду для компенсації державам, які постраждали від збройного конфлікту, і її використання для відновлення права на освіту [162].

Дослідженню проблематики реалізації права на освіту присвячені праці Т. Блащук та Х.А. Мурунова [141], П. Джурс та І. Неймейн [161].

Окремі аспекти здійснення доступу до освіти біженцями та особами, які отримали захист в країнах ЄС, розкрито в дослідженнях зарубіжних вчених, в яких аналізуються перешкоди для отримання освіти дітьми-біженцями та мігрантами (Yeo & Yoo, 2022; Van Esveld, 2023) [192]. Особливості реалізації права на освіту як одного із фундаментальних прав людини, передбаченого міжнародними актами, аналізуються в працях К. Віллемс, Дж. Верніммен та А.Н. Естебан [156].

Дж. Зайда та С. Оздовський [193], аналізуючи причини міграції, розглядають проблеми права на освіту дітей шкільного віку біженців та шукачів притулку з африканських країн, які проживають в Республіці Ізраїль та пропонують шляхи вдосконалення.

Вчені О. Микитів, Х. Микитів, Т. Коленіченко, А. Головач та О. Сосніна [183] досліджують міжнародні аспекти захисту прав жертв збройного конфлікту на сході України.

Дослідник М.А. Ессомба розкриває окремі аспекти реалізації права на освіту дітей та молоді з сімей біженців у Європі. Автор зазначає, що реальна реалізація права на освіту для шукачів притулку та біженців є результатом складної комбінації факторів, пов'язаних із процесом пошуку притулку:

демографічних, психологічних, економічних, правових та соціологічних [155].

Варто зазначити, що станом на 2023 року вчені лише розпочинають напрацьовувати наукові доробки щодо особливостей та механізму реалізації Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у випадках масового припливу переміщених осіб та про заходи підтримки балансу у зусиллях держав-членів у зв'язку з прийомом та наслідками такого прийому від 20 липня 2001 року [145]. Українські вчені Л.О. Булко, К.М. Мартинюк та А.О. Покрасьон проаналізували проблеми правового регулювання тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу [99]. Український вчений Б.В. Калиновський розкриває правові засади отримання тимчасового захисту вимушено переміщеними особами з України в країнах-членах ЄС та особливості реалізації ними основних прав людини [48; 49].

Положення Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС передбачено повний доступ до системи освіти для всіх неповнолітніх осіб, які набули статусу тимчасового захисту, на рівних підставах зі громадянами країн ЄС. Право на освіту як одне з конституційних прав людини та його порівняльно-правовий аналіз в зарубіжних країнах досліджували О. Мельничук та М. Мельничук [81] та О.М. Пижов [97].

Право на освіту, як одне з природних прав людини, закріплено міжнародними нормативними актами, зокрема, Загальною декларацією прав людини, прийнятою резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року [44]; Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права, прийнятим Генеральною Асамблеєю ООН від 16 грудня 1966 року [88]; Конвенцією про права дитини, ухваленою резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року [60]; Всесвітньою декларацією про вищу освіту для XXI століття, прийнятою ЮНЕСКО в 1988 року; Рекомендаціями, прийнятими ЮНЕСКО (Рекомендація про положення вчителів 1966 року, Рекомендація про статус науково-дослідних працівників

1974 року, Конвенція про боротьбу з дискримінацією в області освіти 1960 року і т.д.) та іншими.

Загальна декларація прав людини 1948 року передбачає право кожної людини на освіту [44]. Статтею 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. закріплено, що «... освіта повинна спрямовуватись на повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності і повинна зміцнювати повагу до прав людини і основних свобод «...» освіта повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства, сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма націями і всіма расовими, етнічними та релігійними групами і сприяти Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру» [88]. У Протоколі № 1 до Європейської конвенції про захист прав людини [58] виокремлено право на освіту як єдине соціальне право щодо якого створюються заходи правового захисту та підтверджує його виключно важливе місце та роль у системі сучасних демократичних цінностей. Відтак, нікому не може бути відмовлено у праві на освіту.

Оскільки права людини належать кожному індивіду без винятку, слід пам'ятати, що володіння правами людини виключає будь-яку дискримінацію [32]. Так, згідно з положеннями Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, прийнятою 14 грудня 1960 року Генеральною конференцією Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури на її одинадцятій сесії, поняття «дискримінація» охоплює «різницю, виняток, обмеження чи перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, економічного становища чи народження, яке має на меті чи наслідком знищення чи порушення рівності відносини у сфері освіти» [56].

Держави, що входять до складу Європейського Союзу, на виконання положень вищезазначених міжнародних актів щодо права особи на освіту, закріпили аналогічні статті у Директиві Ради ЄС 2001/55/ЄС [145]. Доступ до

освіти регламентований статтею 14 вказаної Директиви, згідно з якою держави-члени Європейського Союзу надають повний доступ до системи освіти для всіх неповнолітніх осіб, які набули статусу тимчасового захисту, на рівних підставах зі своїми громадянами. Держави-члени Європейського Союзу можуть передбачити обмеження такого доступу державною системою освіти. Крім того, ч. 2 ст. 14 зазначеної директиви передбачає, що держави-члени Європейського Союзу можуть надавати дорослим, що користуються тимчасовою захистом, доступ до системи загальної освіти [145]. Також зазначені держави здійснюють процедури визнання іноземних дипломів, сертифікатів та інших документів, що підтверджують офіційну кваліфікацію осіб, які отримали тимчасовий захист.

Незважаючи на міждержавне регулювання зазначених питань кожна держава, що входить до Європейського Союзу, визначає самостійно особливості здобуття освіти особами, які отримали тимчасовий захист.

Так, наприклад, у Республіці Польща, що прийняла у себе найбільшу кількість вимушено переміщених осіб з України, діти, які отримали тимчасовий захист, здобувають право на безкоштовну освіту на рівні початкової школи та гімназії. Діти віком від 7 років до закінчення гімназії, але не старше 18 років, повинні здобувати освіту. Наприклад, станом на 17 березня 2022 року за даними Міністерства освіти і науки Республіки Польща в Польщі перебувало 700 тисяч дітей, з яких 65 тисяч – в польських школах [148]. Станом на 14 лютого 2023 року за даними Системи освітньої інформації (SIO) в закладах дошкільної освіти Республіки Польща перебувало 43,8 тисячі дітей з України, які прибули після 24 лютого 2022 року, у закладах середньої освіти – 116,8 тисяч, в ліцеях, технікумах і професійних училищах – 27,2 тисяч осіб, а також 1792 педагога з України, з яких 1120 приїхали до Республіки Польща після 24 лютого 2022 року [125].

В Республіці Польща існує дві моделі навчання на вибір, зокрема: а) модель включення учнів з України до польської системи освіти; б) модель

продовження дистанційного навчання в Україні за можливості. Відтак, батьки або опікуни вирішують, яку форму навчання обрати [137].

У випадку, якщо обрано першу модель освіти для дітей, які отримали тимчасовий захист в Республіці Польща, для полегшення умов адаптації школярів з України в польській шкільній системі було створено посаду «помічника вчителя». Її, як правило, займають педагоги з України, які отримали тимчасовий захист та знають польську мову на достатньому для спілкування рівні і можуть допомагати учням, які недостатньо або зовсім не знають польську мову.

У другому випадку, діти, які отримали тимчасовий захист в Республіці Польща і не бажають навчатися в польських закладах освіти, мають право продовжити навчання в українських закладах освіти з використанням дистанційних технологій навчання. Один із батьків або особи, які їх замінюють, зобов'язані подати до органу комунальної власності Республіки Польща декларацію про те, що дитина продовжує навчання в Україні [170].

Варто зазначити, що обидві моделі мають свої переваги і недоліки, зокрема, частина українських дітей приєдналися до закладів освіти Республіки Польща в середині навчального року; суттєві відмінності у навчальних програмах Республіки Польща і України; мовний бар'єр, з яким зіштовхнулися українські діти; дітям психологічно важко сприйняти нову реальність, пережити жахіття збройної агресії російської федерації на територію України та сприйняти нове оточення.

Ще одна проблема у сфері освіти осіб з тимчасовим захистом в Республіці Польща, пов'язана із продовженням навчання учнями 8, 9 та 11 класів українських закладів освіти. 21 березня 2022 року прийнято Закон Республіки Польща «Про організацію навчання, виховання та догляду за дітьми та молоддю, які є громадянами України», яким внесені зміни до Закону Республіки Польща «Про освіту» від 14 грудня 2016 року та врегульовано умови складання іспитів у восьмий клас та екзамену на атестат зрілості для учнів з України [137]. Крім того, в закладах освіти Республіки

Польща, як і в інших державах ЄС, для дітей та дорослих осіб з тимчасовим захистом проводяться мовні курси. Варто зазначити, що названі вище проблеми характерні і для осіб, які отримали тимчасовий захист в інших державах-членах ЄС.

Так, у Бельгії шкільна освіта для осіб від шести років до вісімнадцяти років є обов'язковою та безкоштовною, незалежно від статусу, включаючи осіб, які отримали тимчасовий захист. Для осіб, які досягли 18 років, регіональні центри зайнятості організовують спеціальні тренінги та мовні курси, що проводяться безкоштовно. Відтак неповнолітні громадяни України, які приїхали до Бельгії, зобов'язані зареєструватися в закладі освіти протягом 60 днів. У випадку відсутності місць в школі, її адміністрація зобов'язана надати особі, яка супроводжує дитину, свідоцтво про реєстрацію. Крім того, у деяких школах є спеціальна система під назвою «DASPA» для прийому, навчання та інтеграції новоприбулих дітей. У рамках цієї програми дитина на період від одного тижня до 12 місяців (максимум 18 місяців) буде користуватися спеціальним наглядом в школі, що дозволить їй адаптуватися та інтегруватися в бельгійську освітню систему.

У Законі Французької Республіки «Про освіту» відсутні положення, що регулюють порядок отримання освіти біженцями та особами з тимчасовим захистом. У той же час, законодавство передбачає обов'язкову шкільну освіту для біженців та осіб з тимчасовим захистом віком від шести до шістнадцяти років. У початкову школу приймають заявки на навчання через муніципалітет, до старшої – безпосередньо у школі, яка знаходиться найближче до місця проживання дитини. У випадку, якщо дитина володіє французькою мовою на достатньому для навчання рівні, оцінка його знань контролюватиметься Центром професійної орієнтації. У випадку якщо дитина не має достатніх навичок володіння французькою мовою, її контролює Центр для дітей новоприбулих осіб – «CASNAV». Для таких дітей організуються спеціальні курси французької мови, щоб сприяти їх інтеграції у мовне середовище.

Процес навчання дітей віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років є більш складним, оскільки їх зобов'язані приймати до шкіл. Вони можуть відвідувати курси французької мови, організовані благодійними фондами, але ситуація залежить від муніципалітету, в якому проживає дитина.

У Республіці Австрія право на тимчасовий захист передбачено § 62 Закону «Про притулок» 2005 р. та Постановою Федерального уряду Австрії «Про тимчасове право на проживання переселенців з України» від 11 березня 2022 року. Відповідно до зазначених нормативно-правових актів неповнолітні, які прибули до Австрії з України, мають право на безкоштовну освіту та всі права що й діти приймаючої держави. У свою чергу, всі діти, які проживають на території Австрії та яким виповнилися шість років до 01 вересня або 01 вересня, зобов'язані отримувати загальну середню освіту. Крім того, в Австрії відвідування школи обов'язкове до 16 років, тому вимушено переміщеним неповнолітнім особам дозволено навчання в закладах освіти за місцем проживання або в іншому визначеному законом місці [191].

У Федеративній Республіці Німеччина § 24 Закону «Про правовий статус іноземних громадян» закріплено умови та процедура отримання тимчасового захисту вимушено переміщеними особами з України у зв'язку з військовою агресією РФ. Загальна німецька шкільна освіта є обов'язковою й безоплатною та передбачає повну інтеграцію прибулих іноземців. На початковому етапі діти-іноземці, які не володіють німецькою мовою, можуть бути зараховані до так званих інтеграційних класів, навчання в яких зосереджується на опануванні здобувачами освіти німецької мови, що в подальшому передбачає переведення до звичайних німецькомовних класів. Для оформлення в школу неповнолітню особу потрібно зареєструвати в координаційному офісі в районі, в якому вона проживає. Крім того, діти дошкільного віку мають право відвідувати заклади дошкільної освіти за умови наявності в них щеплення від COVID-19 та при наявності вакантних місць.

Загалом, варто зазначити, що з метою пришвидшення адаптації українських дітей до навчання в школах країн-членів ЄС, було розроблено практичний посібник із піктограмами, щоб подолати мовні бар'єри та перші труднощі в спілкуванні [172], а також країни-держави ЄС розробляють ряд заходів для полегшення адаптації та інтеграції неповнолітніх вимушено переміщених осіб в європейську систему освіти.

Розділяємо погляди вченого Г.М. Хен (2023 р.) щодо створення трастового фонду для компенсації державам, які постраждали від збройного конфлікту, і її використання для відновлення права на освіту. Також, на нашу думку, варто розробити спільну систему заходів з країнами-членами ЄС щодо повернення до України після завершення військових дій, осіб, які здобули освіту в країнах-державих ЄС з метою відбудови та розвитку нашої держави.

На сьогодні, у сфері освіти осіб з тимчасовим захистом залишається багато проблем, які потребують свого вирішення та нормативного закріплення. Серед яких можемо виокремити, по-перше, вдосконалення механізму визнання документів про освіту, виданих в Україні, в країнах ЄС; по-друге, врегулювання механізму здобуття освіти дітьми з тимчасовим захистом одночасно в Україні та країнах ЄС (особливо здобувачів 9-х та 11-х класів); по-третє, вдосконалення реалізації права на освіту дітей дошкільного віку та молодшого шкільного, які перебувають в країні ЄС з одним із батьків; по-четверте, поглиблення мовних інтеграційних курсів для здобувачів освіти та інші. Все вищезазначене потребує вдосконалення співробітництва України з країнами ЄС та вдосконалення законодавства країн ЄС.

Таким чином, освіта є необхідною складовою людського життя, вона сприяє його розвитку та суспільному прогресу. Право на освіту є одним із основних прав і свобод людини та громадянина. З одного боку, освіта є цінною для людини, яка її здобуває, з іншого боку, зміст та якість освіти мають суспільно значущий характер (процес виховання та навчання здійснюється на користь не тільки конкретного індивіда, а й сім'ї,

суспільства та держави в цілому). В умовах сьогодення особливо цінною є можливість продовжити навчання дітям, які вимушені залишити територію Української держави. Отримання вимушено переміщеним особам з України тимчасового захисту в країнах ЄС та прав, пов'язаних з ним, має важливе значення, оскільки це надало не тільки можливість врятуватися від небезпеки, а й повноцінно продовжити здобуття освіти, що є важливим для повоєнної відбудови України. Відтак, право на освіту є однією з головних соціальних категорій у системі прав людини і не може бути реалізовано без участі держави, без створення публічною владою необхідних умов. Особливості реалізації права на освіту вимушено переміщеними особами з України потребують подальших наукових досліджень з метою усунення прогалин та вдосконалення освітнього законодавства [11, с. 75].

Як слушно зазначає українська дослідниця Олена Малиновська, Директива 2001/55/ЄС є обов'язковим для виконання документом, усі держави-члени були зобов'язані ввести до національного законодавства відповідні норми. Тобто, якщо у 1990-х роках тимчасовий захист надавався і припинявся кожною окремою державою відповідно до національних процедур, Директива вимагає єдиних правил, а також спільного надання-припинення тимчасового захисту [78; 79]. Вона визначає мінімум зобов'язань країн-членів щодо користувачів тимчасового захисту, проте передбачає можливість їх розширення. Мінімальний стандарт включає видачу дозволу на проживання на весь період дії тимчасового захисту, а також, у разі потреби, різних віз, зокрема транзитних; інформування зрозумілою для біженців мовою про особливості їхнього правового становища. Користувачеві тимчасового захисту має бути дозволено працювати як найманий працівник або самозайнята особа, отримувати професійну освіту, навчається на робочому місці, користуватися без дискримінації трудовими правами. Однак держави-члени залишають за собою право надавати переваги при працевлаштуванні громадянам ЄС, а також громадянам третіх країн, які законно проживають на їх території і отримують допомогу по безробіттю.

Держави-члени зобов'язані також забезпечити користувачам тимчасового захисту доступ до придатного житла, або надати засоби для отримання житла. У разі відсутності власних ресурсів, біженці можуть отримувати соціальну допомогу, їм забезпечується доступ до медичних послуг, щонайменше до невідкладної медичної допомоги та лікування у разі захворювання. Okремо наголошено на необхідності надання медичної або іншої необхідної допомоги особам з особливими потребами, дітям без супроводу, жертвам насильства. Неповнолітні особи, яким надано тимчасовий захист, мають право на освіту на тих самих умовах, що й громадяни країни-реципієнта [79, с. 8].

Директива 2001/55/ЄС також визначає права користувачів тимчасового захисту на охорону свого здоров'я та психічного благополуччя. Таким чином, держави-члени зобов'язані забезпечувати доступ до медичної допомоги, психосоціальної підтримки і психологічної допомоги, а також до послуг з протидії торгівлі людьми та відновлення сімейних зв'язків. Ефективне виконання цієї директиви в кожній країні-члені ЄС є важливим для забезпечення гідного та гуманного статусу для людей, які потребують тимчасового захисту.

Реалізація права на медичну допомогу вимушено переміщеними особами з України до країн-членів ЄС є однією з найважливіших гарантій їхнього здоров'я та благополуччя. Право на медичну допомогу є невід'ємним правом кожної людини, включаючи вимушено переміщених осіб.

Відповідно до чинного законодавства Чеської Республіки, після надання візи D на підставі тимчасового захисту отримувачі беруть участь у державній системі охорони здоров'я та мають повний безоплатний доступ до медичних послуг. За допомогою своєї візи отримувачі тимчасового захисту можуть звертатися до одного з відділів обслуговування клієнтів компаній медичного страхування. Такі відділення також розміщені в центрах КАСРУ. Там отримувачам тимчасового захисту буде видано форму, призначену для заміни внутрішньої картки з повним обслуговуванням у Чехії. Власникам

такої картки надаються медичні послуги в Чехії у повному обсязі, передбаченому державною системою медичного страхування [194].

Крім того, отримувачі тимчасового захисту мають доступ до екстреної медичної допомоги (за потреби) навіть до завершення описаного процесу. Міністерство охорони здоров'я Чеської Республіки запустило так звані «пункти для українців» (UA-пункти), що розміщуються в університетських лікарнях та є місцями надання первинної медичної допомоги українським біженцям (як дітям, так і дорослим). Мета цих клінік – забезпечити безперервне надання медичних послуг громадянам України, при цьому не перевантажуючи працівників, які надають первинну медичну допомогу [194].

Для того, щоб забезпечити доступ вимушено переміщених осіб до медичної допомоги, приймаюча держава повинна вживати відповідних заходів, що передбачено Директивою 2001/55/ЄС. Важливими аспектами цього права є:

1. Забезпечення доступності медичних послуг та медикаментів для вимушено переміщених осіб з України. Відтак приймаюча держава повинна створювати необхідні умови для того, щоб вони могли отримати кваліфіковану медичну допомогу у зручному для них місці та у потрібний час.

2. Надання інформації про доступні медичні послуги та організації, де вони можуть отримати допомогу. Важливо, щоб вимушено переміщені особи знали, як і де звернутися у разі проблем зі здоров'ям. Зокрема, країни-члени ЄС, під час надання тимчасового захисту вимушено переміщеним особам з України, одночасно оформлюють і договір обов'язкового медичного страхування. Проте, в кожній державі ця процедура і умови різняться, але основним результатом якого є закріплення можливості отримання медичної допомоги особами з тимчасовим захистом в ЄС.

3. Навчання медичного персоналу роботі з вимушено переміщеними особами. Лікарі та медсестри повинні бути готові надавати допомогу та підтримку цієї категорії населення, враховуючи їх специфічні потреби та

умови життя. Зокрема, однією з проблем в наданні і отриманні кваліфікованої медичної допомоги були проблеми, пов'язані із знанням мови. Частково ця проблема вирішувалася, якщо сторони медичних послуг володіли англійською мовою або ж шляхом залучення перекладачів.

Реалізація права на медичну допомогу вимушено переміщеними особами з України потребує спільних зусиль держав-членів ЄС і України, громадських та медичних організацій, міжнародних організацій та спільноти загалом. Вона має базуватися на повазі прав та гідності кожної людини, незалежно від її статусу та обставин, та на прагненні забезпечити всім рівний доступ до якісної медичної допомоги.

Право на житло для вимушено переміщених осіб є невід'ємним і не може бути позбавлене в жодних обставинах. Це право гарантується міжнародними документами, такими як Конвенція про захист прав людини та основних свобод, Конвенція про правовий статус біженців та Директивою 2001/55/ЄС. Загалом, варто зазначити, що органи влади повинні підтримувати житлові умови для вимушено переміщених осіб, забезпечуючи їм доступ до безпечного та належного житла. Це може включати надання тимчасового чи постійного житла, фінансову підтримку для здійснення оплати житла, а також надання інших соціальних послуг для полегшення життя вимушено переміщених осіб з України.

Наприклад, в Чеській Республіці житло надається у приміщеннях для прийому біженців, що перебувають у власності або під управлінням держави, органів місцевої влади або приватних структур. Водночас, варто зазначити, що обсяг державного житла обмежений. Надане житло може включати перебування в санаторно-курортних закладах, спортзалах та хостелах, які використовуватимуться для тимчасового прихистку.

Ще одним способом забезпечення житлом вимушено переміщених осіб з України в ЧР є надання житла чеськими сім'ями та відшкодування державою вартості такого прийому приймаючій стороні, що особливо актуально було в 2022 році.

В Австрійській Республіці Координаційний пункт Федерального агентства з питань догляду та підтримки (ВВU) може скерувати особу або до організованого місця розміщення федерального уряду, або до центрів прибуття федеральних земель. Організоване (за державною програмою) місце розміщення означає надання житла та харчування.

Таким чином, переміщені з України особи мають право на безкоштовне житло, яке оплачується урядом Австрії, проте на даний момент житлової площі не достатньо для усіх переміщених осіб. Як наслідок відбувається переобладнання стадіонів, спортивних залів в школах та інших приміщень, умови яких відповідають для довготривалого перебування людей. Під час проживання в таких приміщеннях спецпризначення громадяни України очікують на доступне житло.

Аналогічну ситуацію щодо забезпечення житлом вимушено переміщених осіб з України, які отримали тимчасовий захист, можемо спостерігати і в інших державах – членах ЄС.

Крім того, важливо враховувати потреби та побажання вимушено переміщених осіб з України при вирішенні питань житла. Держави мають співпрацювати з цими особами, дотримуючись принципів інклюзивності та участі, щоб забезпечити їм належні умови проживання.

Загалом, реалізація права на житло для вимушено переміщених осіб є важливим аспектом їх захисту та підтримки і має бути проведена з дотриманням усіх міжнародних стандартів та норм.

У державах - членах ЄС розроблено механізм збору та обробки персональних даних переміщених осіб. Наприклад, в Австрійській Республіці на цей обов'язок покладено на Федеральне управління зі справ іноземців та біженців. Дані бази персональних записів використовуються урядовими організаціями та поліцією країни з метою організації проживання громадян України в Австрії.

Реєстрація в Австрії дозволяє отримати ідентифікаційний номер та свідчення про місце реєстрації (Meldezettel). Ідентифікаційний номер та

свідчення про місце реєстрації використовуються при укладенні контракту на роботу, відкритті рахунку в банківських установах, отриманні медичної страховки, реєстрації дитини в садочку чи в школі тощо. Таким чином, реєстрація означає, що особа передає свої дані поліції та місцевому муніципалітету чи магістрату.

Крім вищезазначених прав, вимушено переміщені особи з України з тимчасовим захистом в ЄС мають право взяти з собою та тримати в домашніх тварин. Кожна держава - член ЄС розробила свій механізм та умови реалізації цього права. Зокрема, громадяни України, які рятуються від повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України до ЧР, мають право взяти з собою до п'яти домашніх тварин (собак, кішок або тхорів). Для захисту Чехії від сказу власники тварин повинні дотримуватися таких правил:

1) тримати котів, собак або тхорів в умовах карантину протягом 10 днів після в'їзду до Чехії. Під карантинном мається на увазі утримування тварини під постійним наглядом у місці проживання;

2) забезпечити медичний огляд тварини приватним ветеринарним лікарем протягом 72 годин після в'їзду до Чехії [194].

Право на працю є одним із основних соціальних прав людини, гарантованих міжнародними стандартами прав людини. Право на працю осіб із тимчасовим захистом у Європейському Союзі є однією з ключових проблем, що стосуються мігрантів у Європі. Однак переміщені особи, такі як біженці, особи з тимчасовим захистом, внутрішньо переміщені особи та особи без громадянства часто зіштовхуються з перешкодами при здійсненні цього права.

У деяких державах - членах Європейського Союзу особи з тимчасовим захистом мають заборону на роботу або можуть отримати дозвіл на роботу лише у певних галузях або за певних умов. Такі обмеження можуть створювати перешкоди для доступу до гідної та стабільної роботи, а також для інтеграції в суспільство.

Вимушено переміщені особи можуть зіткнутися з дискримінацією на ринку праці, поганими умовами праці (інколи і важкими умовами праці), низькими заробітними платами та відсутністю соціального захисту. Вони також можуть зіткнутися з труднощами в отриманні дозволу на роботу або доступу до кваліфікаційних курсів та навчання.

Останнім часом Європейський Союз робить кроки для покращення доступу до праці для осіб із тимчасовим захистом. Деякі країни почали надавати біженцям та мігрантам більше можливостей для працевлаштування, навчання та професійної інтеграції. Однак, необхідно продовжувати роботу над усуненням обмежень та стимулювати участь осіб із тимчасовим захистом у економічному житті країни.

Для забезпечення реалізації права на працю вимушено переміщеними особами необхідно вживати заходів щодо захисту їх прав на рівні можливості та рівність у галузі праці. Це включає створення робочих місць, забезпечення рівного доступу до освіти і професійної підготовки, а також боротьбу з дискримінацією на робочому місці.

Для успішної інтеграції переміщених осіб на ринок праці також необхідне сприяння з боку уряду держав-членів ЄС, міжнародних та неурядових організацій, роботодавців та громадськості загалом. Підтримка у формі юридичної допомоги, психосоціальної підтримки, навчання мов та професійної підготовки може значно допомогти переміщеним особам у здійсненні своїх прав на працю.

Право на працю для осіб з тимчасовим захистом у Європейському Союзі є важливим елементом інтеграційної політики та сприяє створенню більш відкритого суспільства. Розробка механізмів підтримки та адаптації для мігрантів, які забезпечують їм рівні можливості на ринку праці, сприятиме їхній успішній інтеграції та покращенню їхнього життя в новій країні.

3.3. Напрями вдосконалення співробітництва України з Європейським Союзом щодо правового регулювання тимчасового захисту переміщених осіб з України

Україна і Європейський Союз підтримують важливі та стратегічні відносини, спрямовані на спільний розвиток, зміцнення міжнародної безпеки та підтримку демократії. Існують ряд напрямів, які можуть допомогти вдосконалити це співробітництво та зміцнити партнерство між Україною і Європейським Союзом.

Аналіз юридичної літератури та законодавства як України, так і Європейський Союз дозволяють умовно виокремити основні напрями їх співробітництва в різних сферах суспільного життя, зокрема, економічне співробітництво; політичний діалог і реформи; безпека та оборона; інтеграція в європейські структури.

Звісно, удосконалення торговельних відносин і збільшення інвестицій може сприяти економічному зростанню та стабільності як в Україні, так і в Європейському Союзі. Підписання нових та оновлення існуючих торговельних угод, спрямованих на полегшення торгівлі та інвестицій, може стати ключовим напрямком в удосконаленні економічного співробітництва.

Підтримка політичних реформ в Україні, спрямованих на зміцнення демократії, правової державності та боротьби з корупцією, є ключовою умовою для подальшого зближення з Європейським Союзом. Посилення політичного діалогу і співпраці в цих сферах може допомогти підтримати розвиток України в європейському контексті.

Співробітництво в сфері безпеки та оборони є важливим аспектом партнерства між Україною і Європейським Союзом, особливо в контексті повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Зміцнення військово-технічного співробітництва, обмін досвідом та

підтримка реформ в секторі оборони можуть сприяти збільшенню безпеки та стабільності в регіоні.

Продовження процесу європейської інтеграції України, включаючи можливість отримання членства в Європейському Союзі у майбутньому, може стати стратегічним напрямком для зміцнення співробітництва. Удосконалення управління, правової системи та дотримання європейських стандартів може допомогти Україні поглибити свої відносини з Європейським Союзом та забезпечити сталий розвиток країни.

Узагальнюючи, вдосконалення співробітництва між Україною і Європейським Союзом вимагає комплексного підходу та заходів з різних напрямків. Шлях до подальшого зміцнення партнерства полягає в реалізації конкретних заходів з економічного, політичного, безпекового та інтеграційного співробітництва.

Відтак, співпраця в зазначених сферах вимагає комплексного підходу до вирішення наявних проблем з метою пришвидшення євроінтеграційного процесу. У зв'язку з цим, важливим і актуальним на сьогодні є поглиблення взаємодії України з державами-членами ЄС в сфері забезпечення та реалізації прав вимушено переміщених осіб з України до держав-членів ЄС.

Натомість спільна політична воля європейських держав була яскраво виявлена після початку повномасштабної війни росії проти України, що викликала масове прибуття до Європи біженців з України [78, с. 21]. Про що свідчить те, що Директива 2001/55/ЄС вперше після її ухвалення була одноголосно активована Європейською радою уже за тиждень після вторгнення, 04 березня 2022 року [131]. Розділяємо думку українських вчених, що такий вияв солідарності з українським народом передусім є наслідком усвідомлення небезпеки, яку несе для Європи агресія росії, успішної інтеграції України до Європи в рамках угоди про асоціацію з ЄС (2014 р.) та набуття безвізового режиму (2017 р.), культурної близькості, численних родинних, ділових зв'язків, досвіду спілкування з українцями

завдяки їх багаторічній присутності в Європі, набутого ними позитивного іміджу, що склався за роки трудової міграції [78, с. 21].

У зв'язку з цим, важливе значення має аналіз напрямів вдосконалення співробітництва України і Європейського Союзу щодо статусу переміщених осіб з України.

Проблеми правового регулювання прав та обов'язків вимушено переміщених осіб є одними з найбільш актуальних і складних аспектів співробітництва між Україною та Європейським Союзом. З врахуванням воєнних дій та потоку біженців, удосконалення співпраці у цій сфері є критично важливим. Нижче розглянуті ключові напрями вдосконалення співробітництва.

Зокрема, можемо виокремити основні аспекти, що потребують першочергового вирішення та вдосконалення:

1. Вдосконалення правового захисту та посилення інтеграції вимушено переміщених осіб з України до країн-членів ЄС.

Відтак, необхідно зміцнити механізми правового захисту для переміщених осіб з України, які шукають притулок у країнах Європейського Союзу. Це включає спрощення процедур отримання статусу біженця, надання доступу до освіти, медичних послуг та інших соціальних пільг для забезпечення їхньої інтеграції в нових умовах. Як показала більш ніж дворічна практика, ряд питань потребують свого вирішення та унормування, зокрема, врегулювання питання припинення тимчасового захисту в одній з країн-членів ЄС і його отримання в іншій країні. В перші місяці повномасштабного вторгнення вимушено переміщені особи, в умовах стресу та невизначеності, переміщуючись з країни в країну, одночасно отримували тимчасовий захист в двох країнах. Лише з часом це питання було частково унормовано. Але і на сьогодні в цьому питанні виникають певні труднощі, зокрема, не всі держави-члени ЄС надають тимчасовий захист вимушено переміщеним особам, якщо вони його вже мали в іншій державі.

2. Гуманітарна допомога та підтримка.

Україна потребує підтримки з боку Європейського Союзу у наданні гуманітарної допомоги для внутрішньо переміщених осіб, а також тих, хто шукає притулок за кордоном. Це включає надання житла, харчів, медичної допомоги та психологічної підтримки.

3. Міжнародне співробітництво та координація.

Необхідно посилити міжнародне співробітництво між Україною, країнами Європейського союзу та міжнародними організаціями для координації зусиль у справі забезпечення прав та потреб переміщених осіб. Це може включати обмін досвідом, фінансову підтримку та спільне розроблення стратегій і програм.

4. Підтримка регіональних ініціатив.

Варто зазначити, що в даному напрямі існує ряд першочергових для вирішення проблем, зокрема, 1) нестача координації між регіонами (державами - членами ЄС): часто виникають проблеми через відсутність ефективного механізму взаємодії між різними управлінськими структурами різних держав щодо регулювання умов отримання тимчасового захисту; 2) нерівномірність підходів до надання допомоги, оскільки в різних регіонах (державами - членами ЄС) розрізняються стандарти та умови надання підтримки вимушено переміщеним особам з України, що може створювати плутанину та складнощі для самих людей; 3) нестача ресурсів: багато регіонів (держав - членів ЄС) стикаються з нестачею фінансових та матеріальних ресурсів для надання ефективної підтримки переміщеним особам, що призводить до зменшення допомоги; 4) культурні відмінності, оскільки відмінності в культурних та соціальних звичаях між регіонами (державами - членами ЄС) можуть створювати труднощі у забезпеченні адаптації та інтеграції переміщених осіб.

Розвиток регіональних ініціатив у сфері переміщених осіб може сприяти більш ефективному управлінню кризами та забезпечити комплексний підхід до розв'язання проблем. Це може включати створення

механізмів для обміну інформацією та координації дій між різними регіонами.

Підтримка та співпраця між регіонами дозволяють більш оперативно та ефективно реагувати на кризові ситуації, а також розробляти та впроваджувати комплексні програми та заходи підтримки для переміщених осіб.

5. Вдосконалення правового захисту державного кордону та протидії його незаконному перетину.

Розділяємо думку вчених, що нелегальна міграція розглядається як загроза національній безпеці у зв'язку із збільшенням кількості нелегальних мігрантів й їх криміногенним впливом на встановлений правопорядок в Україні [84]. Водночас ще більшої гостроти зазначена проблема набуває в умовах збройної агресії російської федерації на територію України. Як результат зазначену проблему можемо розглядати з кількох сторін.

По-перше, Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII визначив статус території України, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії росії проти України, встановив особливий правовий режим на цій території, визначив особливості діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах цього режиму з метою дотримання і захисту прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Цим же законом встановлено покарання за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України і виїзду з неї з метою заподіяння шкоди інтересам держави (стаття 332¹ Кримінального кодексу України). До того ж Законом України від 18 жовтня 2018 року № 2599-VIII до Кримінального кодексу України додана стаття 332² щодо незаконного перетинання державного кордону України з метою заподіяння шкоди інтересам держави або особою, якій заборонено в'їзд на територію України, або представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств

держави-агресора у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості [84].

Тобто потребує свого вдосконалення механізм перетину державного кордону з боку тимчасово окупованих територій, в тому числі й вимушено переміщеними особами, які в подальшому мають намір отримати тимчасовий захист в країнах-членах ЄС. Варто зазначити, що значна частина таких осіб змушена залишати окуповану територію України та виїжджати через територію російської федерації. Відтак, зазначені особи фактично по-перше, порушують законодавство України, що регламентує правила перетину державного кордону; по-друге, національне законодавство більшості країн-членів ЄС щодо отримання тимчасового захисту вимагає наявність у вимушено переміщених осіб з України підтвердження факту перетину державного кордону України після 22 лютого 2022 року, що, як наслідок, унеможлиблює отримання такими особами тимчасового захисту в окремих країнах-членах ЄС.

По-друге, це нелегальна міграція до України. Нелегальна міграція становить серйозну загрозу національній безпеці з кількох причин. Це створює потенційні ризики для суспільної безпеки, економіки та державних ресурсів. У сучасному світі, де терористичні групи та організовані злочинні мережі використовують міграційні потоки для своєї мети, контроль нелегальної міграції стає важливим аспектом національної безпеки. Причому переважна більшість іноземців і осіб без громадянства використовують Україну для транзиту в інші країни (переважно держав ЄС) [84]. За даними ООН, в Україну з 28 лютого 2022 року до 28 березня 2023 року загалом в'їхало 11,200 млн осіб (без урахування даних Угорщини, російської федерації і республіки білорусь). Однак, станом на 31 березня 2023 року на обліку Державної міграційної служби України перебуває лише 170 144. Це призвело до кількісного збільшення вчинених ними кримінальних

правопорушень та потреби у відповідному реагуванні на їх вчинення з боку органів державної влади й управління. Разом з тим актуалізувалися проблеми механізму реалізації кримінальної відповідальності за незаконне переправляння осіб через державний кордон України через формулювання тексту диспозиції статті 332 КК України [84]. Відтак, вищезазначене констатує наявність ще однієї проблеми, що потребує свого вирішення та розділяємо думку українського вченого І. Митрофанова щодо редакції статті 332 КК України. Зокрема, чинна редакція статті 332 КК України (незаконне переправлення осіб через державний кордон України) не дозволяє в повному обсязі протидіяти нелегальній міграції, тому пропонується викласти її в такій редакції:

«Стаття 332. Організація незаконної міграції

1. Організація незаконного в'їзду в Україну, перебування на території України, транзитного проїзду (транзиту) через територію України або виїзду з України іноземця (особи без громадянства) або створення для цього умов, вчинені з корисливих мотивів (організація незаконної міграції), –

карається арештом, обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією транспортних засобів або інших засобів вчинення кримінального правопорушення.

2. Організація незаконної міграції, вчинена способом небезпечним для життя чи здоров'я іноземця (особи без громадянства), або поєднана з жорстоким чи таким, що принижує його (її) гідність, поведженням, або вчинена повторно, або групою осіб за попередньою змовою, або службовою особою з використанням своїх службових повноважень, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з конфіскацією транспортних засобів або інших засобів вчинення кримінального правопорушення та з конфіскацією майна або без такої» [84].

По-третє, окремо варто виокремити незаконну міграцію з України особами, яким в умовах воєнного стану заборонено залишати території держави.

На сьогодні особливої актуальності набуває співпраця України з державами - членами ЄС щодо отримання та продовження тимчасового захисту чоловіками, громадянами України, віком 18–60 років. Наразі вирішення цього питання потребує злагоджених, спільних дій усіх держав. Зокрема, доречним було б, розроблення та прийняття типової директиви, наприклад, подібної до Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС, яка б мала рекомендаційний характер для усіх держав - членів ЄС. Відтак її прийняття унеможливить переїзд вищезазначених чоловіків до інших держав з метою отримання тимчасового захисту.

В межах поступової побудови Загальноєвропейської системи притулку ЄС не завжди вдається підтримувати баланс між досягненням поставлених цілей і захистом прав людини. В цьому контексті особливо піддаються критиці заходи, що мають стримуючий характер, що обмежують доступ на територію ЄС. В іноземній науковій літературі ці заходи називаються створенням «замку Європи» [153].

Узагальнюючи, вдосконалення співробітництва між Україною і Європейським союзом щодо статусу переміщених осіб вимагає комплексного підходу та спільних зусиль у сфері правового захисту, гуманітарної допомоги, міжнародної координації та регіонального співробітництва. Тільки через такий підхід можна забезпечити ефективну підтримку та захист прав переміщених осіб з України.

Аналіз досвіду отримання тимчасового захисту внутрішньо переміщеними особами з України в державах-членах ЄС та особливостей реалізації ними прав, передбачених Директивою 2001/55/ЄС, дозволяє констатувати, що поряд з вдосконаленням його загального механізму, потребують унормування і особливості реалізації основних прав, зокрема, права на освіту, житло, працю та медичну допомогу.

Однією з ключових складових успішної інтеграції переміщених осіб з України в країні Європейського союзу є забезпечення їхнього права на доступ до якісної освіти. Незважаючи на складність ситуації, існують шляхи

вдосконалення правового та практичного фреймворку для забезпечення цього права.

Одним з ефективних кроків є розроблення та впровадження спеціалізованих освітніх програм для вимушено переміщених осіб. Ці програми можуть включати курси мови, адаптаційні курси, а також підтримку у визнанні кваліфікацій та документів, отриманих у країні походження.

Необхідно гарантувати доступ переміщеним особам до освітніх установ у країні прийому. Це може включати спрощені процедури вступу, фінансову підтримку на навчання та підтримку у вирішенні питань проживання.

Важливим аспектом є створення механізмів підтримки для переміщених осіб під час навчання. Це може включати психологічну підтримку, культурну адаптацію та індивідуальне консультування щодо вибору освітньої програми та кар'єрних перспектив.

Україна та країни-члени Європейського Союзу повинні співпрацювати з міжнародними організаціями, такими як ЮНЕСКО та ООН, для розроблення та впровадження програм та стандартів освіти для вимушено переміщених осіб. Це сприятиме створенню міжнародного стандарту та забезпечить більшу узгодженість у підходах до цього питання.

Важливим аспектом є розширення можливостей для отримання вищої освіти для переміщених осіб. Це може включати надання стипендій, пільгових умов для вступу та розроблення спеціалізованих освітніх програм для цільових груп.

Узагальнюючи, вдосконалення права на освіту переміщених осіб з України в Європейському союзі вимагає комплексного підходу та спільних зусиль з боку держав, міжнародних організацій та освітніх установ. Тільки через такий підхід можна забезпечити ефективний доступ до освіти та успішну інтеграцію переміщених осіб у нових умовах.

Право на працю є одним з фундаментальних прав людини, і вдосконалення цього права для переміщених осіб з України в країни Європейського союзу є ключовим аспектом їхньої соціальної та економічної інтеграції. Незважаючи на існуючі виклики, існують конкретні напрями, які можуть сприяти вдосконаленню права на працю для цієї категорії осіб.

Враховуючи масовий наплив до держав-членів ЄС працездатних осіб з України, необхідно спростити процедури отримання робочих дозволів для них. Це включає швидше розглядання заявок, зменшення бюрократичних перешкод та надання більш прозорих та доступних інформаційних ресурсів.

Важливо гарантувати переміщеним особам з України рівні права та умови праці, включаючи заробітну плату, робочий час, відпустки та соціальні пільги. Це сприятиме їхньому соціальному та економічному включенню в нове соціальне середовище.

Необхідно забезпечити переміщеним особам можливості для професійного розвитку та навчання. Це може включати доступ до курсів підвищення кваліфікації, менторську підтримку та програми стажування для полегшення їхньої адаптації на новому ринку праці. Першочергово уряди європейських держав для осіб, які прибули з України, з метою полегшення адаптації в нових умовах, організували мовні курси. Проте, і на сьогодні, існують труднощі з визнанням освіти та кваліфікації, отриманих в Україні.

Важливо проводити інформаційні кампанії для переміщених осіб з України щодо їхніх прав та можливостей на ринку праці в країнах Європейського Союзу. Це допоможе забезпечити їхнє розуміння законів та правила щодо працевлаштування та захисту прав працівників.

Відтак, необхідно створити ефективні механізми моніторингу та контролю за дотриманням прав переміщених осіб на ринку праці. Це включає регулярні перевірки умов праці, заходи протидії дискримінації та механізми розв'язання трудових спорів.

Таким чином, вдосконалення права на працю переміщених осіб з України в Європейському Союзі вимагає комплексного підходу та спільних

зусиль з боку держав, роботодавців, профспілок та громадських організацій. Тільки через такий підхід можна забезпечити ефективний захист прав та інтеграцію переміщених осіб на новому ринку праці.

Як зазначалося в попередньому розділі, право на медичну допомогу є одним із ключових аспектів забезпечення здоров'я та благополуччя громадян, включаючи і переміщених осіб у Європейському Союзі. Однак, незважаючи на існуючі закони та директиви, доступ до медичної допомоги для переміщених осіб у Європейському Союзі може бути обмежений через різні причини, такі як труднощі з отриманням документів, мовні бар'єри, а також фінансові та організаційні проблеми. У зв'язку з цим необхідно розробити механізми для забезпечення ефективного доступу до медичної допомоги всім переміщеним особам, включаючи осіб з тимчасовим захистом, біженців, осіб без громадянства та інших уразливих категорій.

Відтак, для забезпечення права на медичну допомогу переміщених осіб у Європейському Союзі необхідно зміцнювати системи охорони здоров'я, забезпечувати доступ до культурно-соціально адаптованих послуг, підвищувати поінформованість серед медичного персоналу про потреби та права вимушено переміщених осіб, а також розробляти програми з навчання та підтримки персоналу, який працює з цією категорією населення.

Відповідно до Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС [145] приймаюча держава зобов'язана забезпечити житло осіб, як отримали тимчасовий захист. У вирішенні цього питання держави підійшли по-різному, але з першого дня прибуття вимушено переміщеним особам з України забезпечили житлові умови.

Таким чином, у відповідь на повномасштабне вторгнення держави Європейського Союзу запровадили механізм тимчасового захисту для забезпечення тимчасового притулку та захисту вимушено переміщених осіб з України. Однак, цей механізм не передбачає надання постійного місця проживання або статусу біженця. Натомість особи, які отримали тимчасовий захист, можуть перебувати в країні прийому під тимчасовим статусом, який

можна переглянути після закінчення встановленого терміну. Однією з основних проблем тимчасового захисту в Європейському Союзі є неоднозначність у її застосуванні та відмінності у підходах до цього питання з боку різних держав-членів. Деякі країни надають тимчасовий захист більш лояльно та довгостроково, тоді як інші прагнуть швидкої репатріації осіб з тимчасовим без урахування їх індивідуальних ситуацій та потреб.

Іншою проблемою є відсутність єдиної загальноєвропейської системи тимчасового захисту, що може призвести до нерівномірного розподілу тягаря між державами-членами та негативних наслідків для біженців, які опинилися в країнах, де надання тимчасового захисту є неефективним або недостатнім.

В результаті аналізу особливостей реалізації основних прав вимушено переміщених осіб з України, варто вдосконалити механізми їх реалізації. Наприклад, на нашу думку, в сфері освіти варто звернути увагу на: розроблення спеціалізованих програм; забезпечення доступу до освітніх установ; створення механізмів підтримки в сфері освіти; співпраця з міжнародними організаціями; розширення можливостей для вищої освіти.

Відтак, для ефективного функціонування цієї системи необхідно розвивати європейську співпрацю, стандартизувати процедури та врегулювати відмінності у підходах між державами-членами. Тільки таким чином можна забезпечити справедливість та захист для всіх біженців, які потребують допомоги Європейського Союзу.

Висновки до розділу 3

1. Використання поняття «вимушено переміщені особи з України» передбачає факт зовнішнього (транскордонного) переміщення, тобто за характерною ознакою виступає перетин міжнародно-визнаного кордону.

2. Права вимушено переміщених осіб – це сукупність прав, що належать людям, які змушені залишити свої місця проживання внаслідок збройних конфліктів, природних катастроф, гонінь та інших причин. Види

прав вимушено переміщених осіб включають право на безпеку, право на захист від насильства та дискримінації, право на пошук притулку, право на доступ до охорони здоров'я, освіти, працевлаштування та інших соціальних послуг, а також право на возз'єднання із сім'єю. Зміст прав вимушено переміщених осіб може включати захист від насильства й експлуатації, забезпечення житла, харчування і медичної допомоги, забезпечення доступу до освіти та працевлаштування, а також захист від дискримінації та порушень прав.

3. Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС визначає мінімальний рівень зобов'язань країн-членів ЄС щодо користувачів тимчасового захисту, проте передбачає можливість їх розширення. Мінімальний стандарт передбачає надання посвідки на проживання на весь термін тимчасового захисту, а також, за потреби, різних видів віз, включаючи транзитні; інформування мовою, зрозумілою для біженців, про особливості їх правового статусу. Користувачеві тимчасового захисту слід дозволити працювати як найманому працівнику або самозайнятій особі, здобувати професійну освіту, навчатися на робочому місці, користуватися трудовими правами без дискримінації.

4. Акти ЄС з питань притулку поряд із обов'язковими положеннями містять положення рекомендаційного характеру, які можна поділити на кілька видів. По-перше, це положення, які надають можливість державам-членам встановлювати вищі стандарти захисту, ніж ті, які закріплені у директивах. По-друге, це положення, що дають змогу відступати від встановлених стандартів. Наразі діє другий пакет актів ЄС з питань притулку, який розширює коло регульованих питань на рівні ЄС порівняно з першим пакетом актів ЄС з питань притулку та є нормативно-правовою основою Спільної європейської системи притулку.

5. Для ефективного функціонування інституту тимчасового захисту необхідно розвивати європейську співпрацю, стандартизувати процедури та врегулювати відмінності у підходах до цього питання між державами-членами ЄС. Удосконалено шляхи забезпечення принципу справедливості та

захисту всіх вимушено переміщених осіб з України, які потребують допомоги Європейського Союзу.

6. Зроблено висновок, що, незважаючи на застосування тимчасового захисту у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України, держави-члени ЄС все ще не можуть узгодити спільні заходи з метою застосування принципу солідарності та справедливого розподілу відповідальності, який закріплений в установчих актах ЄС, зокрема по відношенню до чоловіків (18–60 років), які отримали тимчасовий захист в державах - членах ЄС.

7. Вдосконалення співробітництва між Україною і Європейським союзом щодо статусу переміщених осіб вимагає комплексного підходу та спільних зусиль у сфері правового захисту, гуманітарної допомоги, міжнародної координації та регіонального співробітництва. Тільки через такий підхід можна забезпечити ефективну підтримку та захист прав переміщених осіб з України.

8. Нами виокремлено основні аспекти, що потребують першочергового вирішення та вдосконалення: 1) вдосконалення правового захисту та посилення інтеграції вимушено переміщених осіб з України до країн-членів ЄС; 2) гуманітарна допомога та підтримка; 3) міжнародне співробітництво та координація; 4) підтримка регіональних ініціатив; 5) вдосконалення правового захисту державного кордону та протидії його незаконному перетину.

9. Потребує свого вдосконалення механізм перетину державного кордону з боку тимчасово окупованих територій, в тому числі й вимушено переміщеними особами, які в подальшому мають намір отримати тимчасовий захист в країнах-членах ЄС. Варто зазначити, що значна частина таких осіб змушена залишати окуповану територію України та виїжджати через територію російської федерації. Відтак, зазначені особи фактично по-перше, порушують законодавство України, що регламентує правила перетину державного кордону; по-друге, національне законодавство більшості країн-

членів ЄС щодо отримання тимчасового захисту вимагає наявність у вимушено переміщених осіб з України підтвердження факту перетину державного кордону України після 22 лютого 2022 року, що, як наслідок, унеможлиблює отримання такими особами тимчасового захисту в окремих країнах-членах ЄС.

10. Окремо варто виокремити незаконну міграцію з України особами, яким в умовах воєнного стану заборонено залишати території держави. Аналіз статистичних даних та практики отримання тимчасового захисту в країнах-членах ЄС показує, що факти звернення зазначеними особами за отриманням тимчасового захисту. Частина з них залишає територію України або через окуповані території і російську федерацію, або незаконно перетинають державний кордон України. Відтак, слушною є вимога деяких країн-членів ЄС щодо наявності відмітки про перетин державного кордону. Створення спільного реєстру України і Європейського Союзу дозволить вирішити питання, пов'язані з нелегальним виїздом з України і подальшим отриманням тимчасового захисту в країнах-членах ЄС.

11. На нашу думку необхідно зміцнити механізми правового захисту для переміщених осіб з України, які шукають притулок у країнах Європейського Союзу. Це включає спрощення процедур отримання статусу біженця, надання доступу до освіти, медичних послуг та інших соціальних пільг для забезпечення їхньої інтеграції в нових умовах.

12. Україна та країни-члени Європейського Союзу повинні співпрацювати з міжнародними організаціями, такими як ЮНЕСКО та ООН, для розроблення та впровадження програм та стандартів освіти для вимушено переміщених осіб. Це сприятиме створенню міжнародного стандарту та забезпечить більшу узгодженість у підходах до цього питання.

13. Для забезпечення права на медичну допомогу переміщених осіб у Європейському Союзі необхідно зміцнювати системи охорони здоров'я, забезпечувати доступ до культурно-соціально адаптованих послуг, підвищувати поінформованість серед медичного персоналу про потреби та

права вимушено переміщених осіб, а також розробляти програми з навчання та підтримки персоналу, який працює з цією категорією населення.

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено комплексне наукове дослідження теоретико-правових аспектів конституційно-правової основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України, розкрито специфіку правового регулювання умов отримання тимчасового захисту вимушено переміщеними особами з України в країнах-членах ЄС та особливості реалізації ними основних прав і свобод від початку повномасштабного вторгнення російської федерації. Результатом дослідження стали наступні висновки, узагальнення, пропозиції і рекомендації щодо розвитку співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України.

1. В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України перед державами-членами Європейського Союзу постала проблема прийняття та розміщення мільйонів вимушено переміщених осіб з України. Встановлено, що система законодавства Європейського Союзу, що існувала до 24 лютого 2022 року і регулювала процедуру отримання тимчасового захисту, була недосконалою та потребувала швидких змін. Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС вперше введена в дію Імплементативним рішенням Ради ЄС 2022/382 від 04 березня 2022 року як реакція-підтримка держав ЄС вимушено переміщених осіб з України.

2. Тимчасовий захист є однією з форм міжнародного захисту, яка покликана надати мінімальний рівень захисту в ситуаціях, пов'язаних з «масовим припливом» вимушених мігрантів. Конвенція про статус біженців 1951 року не містить положень, що стосуються ситуацій, пов'язаних з «масовим припливом».

3. Починаючи з 80-х років ХХ ст. у рамках Організації Об'єднаних Націй почали звертати увагу на ситуації, пов'язані з «масовим припливом» (massinflux) або «масовим результатом» (massexodus), зокрема Виконавчий комітет Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у

справах біженців ухвалив низку висновків, що стосуються цього питання. Однак всі прийняті на універсальному рівні міжнародно-правові акти мали рекомендаційний характер. На регіональному європейському рівні у рамках Європейського Союзу 2001 року було прийнято Директиву № 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому.

4. Нами було проаналізовано наукові праці низки вчених з конституційного, міжнародного, права Європейського Союзу, М.Р. Аракелян, Н.В. Бльок, В.П. Босий, О.В. Буткевич, О.О. Воронятніков, І.Г. Ковалішин, А.М. Колодій, О.В. Кришевич, К.О. Нестеренко, А.О. Осауленко, О.Р. Поєдинок, П.М. Синявський, І.О. Сорока та ін. Окремі аспекти реалізації Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС розкриваються у працях зарубіжних і українських вчених, зокрема, К.Б. Димова, М.В. Грушко, Йоланти Яблонської-Бонси, Б.В. Калиновського, О.А. Малиновської, В.В. Маньгори та інших.

5. Враховуючи загально-наукові підходи до розуміння і етимології поняття «методологія» обумовлюють розуміння під методологією дослідження конституційно-правової основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України – сукупність методів, способів та прийомів дослідження стану розробки наукового осмислення особливостей конституційно-правової основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України на основі наукових праць та положень законодавства України та країн Європейського Союзу та їх значення для подальшого реформування правової системи, історико-правових засад генезу законодавства щодо конституційно-правової основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України, конституційно-правової регламентації, умов, особливостей, процедури отримання тимчасового захисту вимушено

переміщеними особами з України в країнах-членах ЄС, пошуку шляхів удосконалення конституційно-правової регламентації співробітництва України з Європейським Союзом щодо правового регулювання тимчасового захисту переміщених осіб з України.

6. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність філософських, загальнонаукових та спеціальних наукових методів пізнання правових явищ, що забезпечила обґрунтованість і достовірність результатів наукового пошуку.

Ми виділили історико-теоретичний та порівняльному-правовий методи. Історико-теоретичний підхід був використаний під час дослідження становлення інституту тимчасового захист в ЄС та генези конституційно-правових основ співробітництва України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України, важливість якого важко переоцінити, особливо враховуючи умови прийняття імплементаційного рішення Ради ЄС 2022/382 від 04 березня 2022 року щодо введення в дію Директиви Ради ЄС 2001/5/ЄС.

Порівняльно-правовий метод дозволив виявити спільні та відмінні риси законодавства, що регламентує процедуру отримання тимчасового захисту в ЄС та проаналізувати нормативно-правові акти щодо співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо правового статусу осіб з України, які отримали тимчасовий захист в ЄС, наприклад, у сфері освіти, охорони здоров'я, оподаткування та ін. Використання цього методу вкрай необхідне при порівнянні особливостей реалізації права на житло освіту, працю, медичну допомогу та соціальний захист переміщених осіб з України до ЄС.

7. Передбачається, що система міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на універсальному рівні, яка почала формуватися у 20-х роках. ХХ ст. рамках Ліги Націй, пройшла три етапи свого розвитку та продовжує розвиватися до цього дня. На першому етапі для вирішення питань, пов'язаних з біженцями та наданням їм допомоги, застосовувався категорійний чи груповий підхід, що базується на походженні біженців.

Угоди з питань біженців у рамках Ліги Націй, які були прийняті в цей період, так і не набули універсального характеру та одноманітності у застосуванні, не було розроблено загальне визначення поняття «біженець», допомога, що надається даним особам, була сильно політизованою. Однак саме в цей період було закладено основу для подальшого розвитку системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на універсальному рівні, та була закріплена одна з основних гарантій для біженців – принцип невислання.

Другий, перехідний етап формування системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, пов'язаний з наслідками Другої світової війни. Саме в цей період виникло усвідомлення того, що застосований категорійний підхід не відповідає обставинам, що історично склалися. Було створено ООН, яка від початку своєї діяльності поставила завдання розробити нове визначення поняття «біженець» та створити спеціалізовану установу – контрольний орган ООН з питань біженців. В результаті було створено МГБ, мандат якої поширився на ширше коло осіб, і в Статуті МГБ були закріплені загальні критерії поняття «біженець». Але ця організація не зуміла за період своєї діяльності домогтися визнання міжнародного співтовариства. А нове визначення поняття «біженець», незважаючи на свій прогресивний характер, продовжувало зберігати категорійний підхід і було політизованим.

Третій – сучасний – етап формування міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, розпочався з ухвалення Конвенції 1951 р. та Статуту УВКБ ООН. Основною характерною рисою сучасного етапу є закріплення індивідуального підходу щодо надання статусу біженця. Конвенція 1951 року та Протокол 1967 року стали обов'язковою міжнародно-правовою базою для держав, які підписали та ратифікували дані акти.

8. Нами було виокремлено основні етапи генези законодавства щодо співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України, які охоплюють здійснення цього процесу відповідно до

прийняття та затвердження нормативно-правових актів, зокрема Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року: перший – це генеза системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на універсальному рівні; другий – становлення системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на європейському рівні; третій – формування законодавства про співробітництво України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України.

9. З'ясовано, що українське законодавство у сфері надання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, узгоджене з основними міжнародно-правовими актами з даного питання. Як наслідок, можемо зазначити, що співпраця України з ЄС щодо статусу переміщених осіб складається з, по-перше, формування національного законодавства щодо надання статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту; по-друге, із законодавства, що формує і регламентує відносини України з Європейським Союзом.

10. Нами виокремлено три основні напрями формування інституту тимчасового захисту. Перший – це генеза системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на універсальному рівні. Другий – становлення системи міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок, на європейському рівні. Третій – формування законодавства щодо співробітництва України з країнами ЄС щодо статусу переміщених осіб з України.

11. Тимчасовий захист – це процедура виключного характеру із забезпечення в разі масового притоку або очікуваного масового притоку переміщених осіб з третіх країн, які не можуть повернутися в країну свого походження, невідкладного та тимчасового захисту цих осіб, особливо за наявності ризику, що система притулку не зможе впоратися з припливом без збитку для ефективності свого функціонування в інтересах зацікавлених осіб, а також інших осіб, які звертаються за наданням їм захисту.

12. Міжнародні акти універсального характеру у сфері вимушеної міграції є основою створення регіональних систем захисту біженців та осіб, які шукають притулок. По-перше, регулювання на регіональному рівні є проміжною стадією між універсальним і національним регулюванням. По-друге, регламентує отримання міжнародного захисту особами, які не підпадають під категорії біженців.

Країни Європи на регіональному рівні поряд із статусом біженця почали надавати особам додатковий і тимчасовий захист; протекційний, субсидіарний чи гуманітарний статус; дозвіл на тимчасове перебування й тимчасове відстрочення вислання тощо.

13. На регіональному європейському рівні виокремлюють три форми захисту: надання притулку (під яким мають на увазі статус біженця), додатковий захист та тимчасовий захист. Інститут тимчасового захисту ґрунтується на міжнародно-правових нормах, що забезпечують захист прав переміщених осіб, які були вимушені залишити територію України.

Найбільш ефективно правове регулювання цієї сфери в Європі здійснюється нормами європейського права, яке включає норми права ЄС та положення Конвенції 1950 року.

14. З'ясовано категорії осіб, на яких поширюється можливість отримання тимчасового захисту в країнах-членах ЄС, як-от: громадяни України, які проживали на території України і вимушено залишили Україну 24 лютого 2022 року або після цієї дати внаслідок військової агресії РФ; особи без громадянства та громадяни третіх країн, крім України, які користувалися міжнародним захистом або еквівалентним національним захистом в Україні до 24 лютого 2022 року; члени сімей осіб, зазначених у пункті 1 та 2, у тому числі а) чоловік/дружина (неодружений партнер у фактичних шлюбних відносинах, якщо законодавство або практика відповідної держави-члена розглядає неодружені пари таким же чином, як і подружжя); б) неповнолітні неодружені діти особи, зазначеної в пункті 1 та 2, або її дружини/чоловіка, незалежно від того, народжені вони у шлюбі чи

поза шлюбом, або усиновлені; в) інші близькі родичі, які проживали разом як частина сім'ї під час обставин, пов'язаних з масовим припливом переміщених осіб, і які повністю або переважно перебували на утриманні вищеназваних осіб; громадяни третіх країн, які на законних підставах проживали в Україні до 24 лютого 2022 року на підставі дозволу на постійне проживання відповідно до законодавства України та які не можуть повернутися в безпечних та довготривалих умовах до своєї країни або регіону походження. При цьому зазначено, що приймаюча держава має права збільшити цей перелік.

15. Доведено, що рішення про застосування тимчасового захисту є політично мотивованим рішенням Ради ЄС, що підтверджується практикою Суду ЄС.

16. Використання поняття «вимушено переміщені особи з України» передбачає факт зовнішнього (транскордонного) переміщення, тобто за характерною ознакою виступає перетин міжнародно-визнаного кордону.

17. Права вимушено переміщених осіб – це сукупність прав, що належать людям, які змушені залишити свої місця проживання внаслідок збройних конфліктів, природних катастроф, гонінь та інших причин. Види прав вимушено переміщених осіб включають право на безпеку, право на захист від насильства та дискримінації, право на пошук притулку, право на доступ до охорони здоров'я, освіти, працевлаштування та інших соціальних послуг, а також право на возз'єднання із сім'єю. Зміст прав вимушено переміщених осіб може включати захист від насильства й експлуатації, забезпечення житла, харчування і медичної допомоги, забезпечення доступу до освіти та працевлаштування, а також захист від дискримінації та порушень прав.

18. Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС визначає мінімальний рівень зобов'язань країн-членів ЄС щодо користувачів тимчасового захисту, проте передбачає можливість їх розширення. Мінімальний стандарт передбачає надання посвідки на проживання на весь термін тимчасового захисту, а

також, за потреби, різних видів віз, включаючи транзитні; інформування мовою, зрозумілою для біженців, про особливості їх правового статусу. Користувачеві тимчасового захисту слід дозволити працювати як найманому працівнику або самозайнятій особі, здобувати професійну освіту, навчатися на робочому місці, користуватися трудовими правами без дискримінації.

19. Акти ЄС з питань притулку поряд із обов'язковими положеннями містять положення рекомендаційного характеру, які можна поділити на кілька видів. По-перше, це положення, які надають можливість державам-членам встановлювати вищі стандарти захисту, ніж ті, які закріплені у директивах. По-друге, це положення, що дають змогу відступати від встановлених стандартів. Наразі діє другий пакет актів ЄС з питань притулку, який розширює коло регульованих питань на рівні ЄС порівняно з першим пакетом актів ЄС з питань притулку та є нормативно-правовою основою Спільної європейської системи притулку.

20. Для ефективного функціонування інституту тимчасового захисту необхідно розвивати європейську співпрацю, стандартизувати процедури та врегулювати відмінності у підходах до цього питання між державами-членами ЄС. Удосконалено шляхи забезпечення принципу справедливості та захисту всіх вимушено переміщених осіб з України, які потребують допомоги Європейського Союзу.

21. Зроблено висновок, що, незважаючи на застосування тимчасового захисту у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України, держави-члени ЄС все ще не можуть узгодити спільні заходи з метою застосування принципу солідарності та справедливого розподілу відповідальності, який закріплений в установчих актах ЄС.

22. Вдосконалення співробітництва між Україною і Європейським союзом щодо статусу переміщених осіб вимагає комплексного підходу та спільних зусиль у сфері правового захисту, гуманітарної допомоги, міжнародної координації та регіонального співробітництва. Тільки через

такий підхід можна забезпечити ефективну підтримку та захист прав переміщених осіб з України.

23. Нами виокремлено основні аспекти, що потребують першочергового вирішення та вдосконалення: 1) вдосконалення правового захисту та посилення інтеграції вимушено переміщених осіб з України до країн-членів ЄС; 2) гуманітарна допомога та підтримка; 3) міжнародне співробітництво та координація; 4) підтримка регіональних ініціатив; 5) вдосконалення правового захисту державного кордону та протидії його незаконному перетину.

24. Потребує свого вдосконалення механізм перетину державного кордону з боку тимчасово окупованих територій, в тому числі й вимушено переміщеними особами, які в подальшому мають намір отримати тимчасовий захист в країнах-членах ЄС. Варто зазначити, що значна частина таких осіб змушена залишати окуповану територію України та виїжджати через територію російської федерації. Відтак, зазначені особи фактично по-перше, порушують законодавство України, що регламентує правила перетину державного кордону; по-друге, національне законодавство більшості країн-членів ЄС щодо отримання тимчасового захисту вимагає наявність у вимушено переміщених осіб з України підтвердження факту перетину державного кордону України після 22 лютого 2022 року, що, як наслідок, унеможлиблює отримання такими особами тимчасового захисту в окремих країнах-членах ЄС.

25. Окремо варто виокремити незаконну міграцію з України особами, яким в умовах воєнного стану заборонено залишати території держави. Аналіз статистичних даних та практики отримання тимчасового захисту в країнах-членах ЄС показує, що факти звернення зазначеними особами за отриманням тимчасового захисту. Частина з них залишає територію України або через окуповані території і російську федерацію, або незаконно перетинають державний кордон України. Відтак, слушною є вимога деяких країн-членів ЄС щодо наявності відмітки про перетин державного кордону.

Створення спільного реєстру України і Європейського Союзу дозволить вирішити питання, пов'язані з нелегальним виїздом з України і подальшим отримання тимчасового захисту в країнах-членах ЄС.

26. На нашу думку необхідно зміцнити механізми правового захисту для переміщених осіб з України, які шукають притулок у країнах Європейського Союзу. Це включає спрощення процедур отримання статусу біженця, надання доступу до освіти, медичних послуг та інших соціальних пільг для забезпечення їхньої інтеграції в нових умовах.

27. Україна та країни-члени Європейського Союзу повинні співпрацювати з міжнародними організаціями, такими як ЮНЕСКО та ООН, для розроблення та впровадження програм та стандартів освіти для вимушено переміщених осіб. Це сприятиме створенню міжнародного стандарту та забезпечить більшу узгодженість у підходах до цього питання.

28. Для забезпечення права на медичну допомогу переміщених осіб у Європейському Союзі необхідно зміцнювати системи охорони здоров'я, забезпечувати доступ до культурно-соціально адаптованих послуг, підвищувати поінформованість серед медичного персоналу про потреби та права вимушено переміщених осіб, а також розробляти програми з навчання та підтримки персоналу, який працює з цією категорією населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейко В. Розвиток міграційних процесів в Європі та Україна. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія»*. 2019. Вип. 2 (41). С. 134–142.
2. Баранецька О. Характеристика позитивних і деструктивних впливів міграційних процесів на безпековий простір України та наслідки міграції. *ЛОГОС. ОНЛАЙН*. 2020. № 15. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/5777>
3. Безпалова О.І. Особливості визначення прав біженців у міжнародному законодавстві: *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб* : Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 20 квітня 2017 р.). Ужгород, 2017. С. 10–19.
4. Біль М. Вимушена міграція в умовах високої соціальної вразливості населення України. *MIGRATION & LAW*. 2023. VOLUME 2, ISSUES 5-5. С. 31–43.
5. Блюк Н. В., Гатала В. В. Організація Об'єднаних Націй – як суб'єкт захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2023. Т. 10. № 4 (40). С. 364–371.
6. Блюк Н.В. Деякі питання вимушеної міграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2022. Т. 9. № 3 (35). С. 285–290.
7. Борщевський В.В., Василиця О.Б., Матвеев Є.Е. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Публічне управління і адміністрування*. 2022. № 2(76). С. 30–35.
8. Босий В.П. Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: теоретичний та праксеологічний аспект: дис. ... д.ю.н. за спеціальністю: 12.00.07 –

адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київ, Дніпро. 2021. 419 с.

9. Васечко В.О. Категорії осіб та термін дії тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу: досвід Республіки Польща, Чеської Республіки та Федеративної Республіки Німеччина. *Часопис Київського університету права*. 2022. №2-4. С. 190–194.

10. Васечко В.О. Правові засади формування європейської системи притулку. *Соціальні права. Виклики воєнного часу* : зб. тез доп. шостої Міжнар. наук.-практ. конф. «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 6 лип. 2023 р.). Харків : Право, 2023. С. 27–31.

11. Васечко В.О. Features of exercising the right to education for persons granted temporary protection in European Union member states. *Вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2023. Vol. 28. № 2. PP. 71– 80.

12. Васечко В.О. Генеза конституційно-правових основ співробітництва України з країнами ЄС щодо переміщених осіб з України. *Migration & Law*. 2023. Vol. 3 (issues 1–2). С. 54–75.

13. Васечко В.О. До питання правового регулювання тимчасового захисту переміщених осіб в Європейському Союзі. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 31 березня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 59–61.

14. Васечко В.О. Нормативно-правове забезпечення отримання тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу. Пам'яті професорів П.С. Матишевського та С.С. Яценка: 1. Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України: 1992 – 2022 роки» (18 листопада 2022 року). 2. Збірка тез доповідей учасників науково-практичної

конференції «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри» (Яценківські читання) (2 лютого 2023 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, С.Д. Шапченко, К.П. Задоя. К., 2023. С. 118–121.

15. Васечко В.О. Правові засади отримання тимчасового захисту в Республіці Польща. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи*: матеріали XXII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (28 квітня 2023 року). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 35–37.

16. Васечко В.О. Правові засади отримання тимчасового захисту в Чеській Республіці. *Scientific achievements of modern society: collection of abstracts of International scientific-practical conference, Kunovice, Czech Republic, March 17-18, 2023*. Kunovice : Akademie HUSPOL, 2023. P. 38–41.

17. Василенко В.М. Адміністративно-правовий статус працівників ветеринарної міліції: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. 184 с.

18. Веліт М.А. Європейський вибір України як конституційна цінність. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2019. № 16. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15749478875628.pdf>

19. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. 268с.

20. Виконавча влада і адміністративне право / [В.Б. Авер'янов, І.І. Голосніченко, В.К. Колпаков та ін.] ; за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ : Ін-Юре, 2002. 668 с.

21. Войтович Н. Суб'єктивні права людини та громадянина в науковій інтерпретації Б. Кістяківського. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 234 – 238.
22. Воронятников О.О. Діяльність Міжнародної організації з міграції щодо соціальної підтримки та захисту прав переміщених осіб. *the Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 120. С. 18-24.
23. Воронятников О.О. Особливості правового статусу переміщених осіб в особливий період. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 3 (21). С. 534-546.
24. Воронятников О.О. Правовий статус та соціальна підтримка переміщених осіб з України в країнах Європейського Союзу. *the Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 119. С. 5-11.
25. Гетьман О.М. Теоретико-методологічні проблеми історико-правової науки в працях українських вчених ХІХ – початку ХХ сторіччя: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2006. 177 с.
26. Гладенко О. М. Європейська політична співпраця як прообраз спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. Одеса: Юрид. л-ра, 2007. Вип. 34. С. 81–86.
27. Гладенко О. М. Перспективи інтеграції України з Європейським Союзом у сфері зовнішньої політики й політики безпеки. *Порівняльно-правові дослідження*. 2007. № 1–2. С. 312–316.
28. Грабченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. Методи наукових досліджень: навчальний посібник. Харків: НТУ «ХП», 2009. 142 с.
29. Грушко М.В., Димов К.Б. Особливості функціонування правового статусу тимчасового захисту в Республіці Польща. *Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів*: матер. круглого столу (м. Одеса,

10 лютого 2023 р.) / Одеса: НУ «ОЮА», кафедра міжнародного та європейського права, 2023. С. 31–35.

30. Гусарев С. Д., Білозьоров Є. В. Методологічні засади використання діяльнісного підходу у сучасному правознавстві. Актуальні проблеми юридичної освіти та науки в Україні : монографія / за ред. Д.С. Шеншученка. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. С. 31-41.

31. Деякі питання повернення дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) за межі України з метою отримання тимчасового захисту під час воєнного стану в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2022 р. №794. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-2022-п#Text>

32. Дзьобань О.П., Жданенко С.Б. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. Інформація і право. 2020. № 2 (33). С. 9–21.

33. Директива Ради Європи 2004/83/ЄС от 29.04.2004 р. щодо мінімальних стандартів для кваліфікації та статусу громадян третьої країни та осіб без громадянства як біженців або осіб, які потребують міжнародного захисту за інших причин, а також суті захисту, що надається. URL: http://unhcr.org.ua/img/uploads/dir_min%20stand%20qualif_29.04.2004.pdf

34. Договір про Європейський Союз від 07 лютого 1992 року (із змінами і доповнення від 13 грудня 2007 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029

35. Євроінтеграційна команда в міністерствах. Євроінтеграційний портал. URL: <https://eu-ua.org/yevrointegraciynna-komanda-u-ministerstvah>

36. Європейська Комісія. URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/pages/glossary/forced-migration_en

37. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 року, ратифікована із заявами Законом № 137-V від 14.09.2006 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_062

38. Європейське право: право Європейського союзу : підручник : у трьох кн. / за заг. ред. В.І. Муравйова. Кн. 3: Право зовнішніх зносин

Європейського союзу / В.І. Муравйов, М.М. Микієвич, І.Г. Білас та ін. Київ: Ін Юре, 2015. 408 с.

39. Єдиний європейський акт (угода від 17.02.1986 р.) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_028

40. Жаровська І.М. Щодо проблем методології теорії держави і права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2015. № 827. С. 138–141.

41. Жовква І.І. Стратегічне партнерство України. Теорія і практика. За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н. В.П. Горбуліна. Київ: ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. С. 132-135.

42. Жувака С.О. Історико-теоретичний аналіз розвитку функцій прокуратури України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018. 265 с.

43. Заболотна Л.В., Барчук Д.В. Воєнний стан як виклик сучасній освіті. In *The 9 th International scientific and practical conference “Innovations and prospects of world science”* (April 28-30, 2022). Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2022. 724 p.

44. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

45. Заставна О. Міграційна політика ЄС у контексті безпеки країн Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. № 1. С. 276–281.

46. Іванова В.С., Сіваш О.М. Регламентація статусу біженців на міжнародному, регіональному та національному рівнях. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2019. № 6. С. 419–421.

47. Імплементативне рішення Ради (ЄС) 2022/382 від 4 березня 2022 року що встановлює наявність масового напливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС та запроваджує тимчасовий захист. Офіційний вісник Європейського Союзу. URL: <https://document.vobu.ua/doc/11076>

48. Калиновський Б. Новітні підходи захисту вимушено переміщених осіб у праві Європейського Союзу. *MIGRATION & LAW*. 2024. VOLUME 4, ISSUES 1. С. 55–67. URL: <https://nam.kyiv.ua/files/publications/j4-1-web.pdf>
49. Калиновський Б. Правове регулювання тимчасового захисту переміщених осіб з України в країнах Європейського Союзу. *MIGRATION & LAW*. 2023. VOLUME 3, ISSUES 5-6. С. 13–22. URL: <https://nam.kyiv.ua/files/publications/j23056-print.pdf>
50. Калиновський Б. В., Кулик Т. О. Методологія дослідження конституційно-правових засад функціонування та розвитку місцевої демократії в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1–2. С. 45–55.
51. Кампо В. Методологія досліджень конституційної юстиції в Україні: науковий огляд. *Право України*. 2014. № 6. С. 158–170.
52. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології : монографія. Тернопіль : ТЗОВ «Тернограф», 2011. 492 с.
53. Кельман М.С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 33–46.
54. Коваль А.І., Стрельченко О.Г. Адміністративно-правовий статус біженців в Україні. *Юридичний електронний журнал*. 2024. № 1. С. 96-100.
55. Конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень від 20.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
56. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (прийнята 14 грудня 1960 р. Генеральною конференцією Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174
57. Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за них від 09.12.1948 р. URL: <https://21.helsinki.org.ua/index.php?id=1388824041>
58. Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

59. Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації щодо жінок 18.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
60. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
61. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
62. Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього 30.11.1973 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169724___169724
63. Конвенція про скорочення безгромадянства від 30.08.1961 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_240#Text
64. Конвенція про статус апатридів 28.09.1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_232#Text
65. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951 р. URL: https://www.unhcr.org/ua/wpcontent/uploads/sites/38/2021/07/UNHCR70_Key_Messaging_ukr.pdf
66. Конституційне право: підручник / за заг. ред. О.С. Бакумова, Т.І. Гудзь, М.І. Марчука; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 484 с.
67. Конституція Республіки Польща від 02.04.1997 р. URL: <http://pol-translit.com/news/pol-konst.html>.
68. Конституція України. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
69. Котляр О.І. Визначення поняття «біженець» у міжнародних документах. *Адвокат*. 2013. № 6 (153). С. 36–40.
70. Кравцова З.С. Конституційно-правові засади організації та здійснення державної влади у державах-учасницях ЄС. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 88–91.
71. Кришевич О. Шахрайство під час представництва в суді маломобільних груп мігрантів особами без повноважень (кримінально-

правові аспекти правосуддя). *MIGRATION & LAW*. 2024. VOLUME 4, ISSUES 1. С. 55–67. URL: <https://nam.kyiv.ua/files/publications/j4-1-web.pdf>

72. Курилюк Ю.Б., Родінова Н.Л., Овчар П.А. Проблеми та перспективи міграційної політики ЄС. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2047/1976>

73. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: Курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.

74. Левандовські К. М. Тимчасовий захист та статус біженця в контексті української кризи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. Вип. 55. С. 88–93.

75. Лібанова Е.М. Зовнішня трудова міграція українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2(33). С. 11–26. URL: <https://dse.org.ua/arhcive/33/1.pdf>

76. Лібанова Е.М., Позняк О.В., Цимбал О.І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2(48). С. 37–57.

77. Лук'янова Г. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 33–43.

78. Малиновська О.А. Міграція та міграційна політика в Україні: трансформації доби незалежності. *Migration & Law*. 2021. Vol. 1 (issue 1). С. 10–26.

79. Малиновська О.А. Тимчасовий захист: виникнення, еволюція, сутність. *Migration & Law*. 2022. Vol. 2 (issues 5–6). С. 5–30.

80. Маньгора В.В., Тельнюк С.Р. Особливості реалізації права на притулок громадянами України в умовах воєнного стану. *Інформація і право*. 2022. № 4(43). С. 129–138.

81. Мельничук О.І. Міжнародно-правові аспекти міграційної кризи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 1. С. 62–67.

82. Мельничук О.С. Доктрина прав людини та методологія юриспруденції: сучасні виклики. *Юридичний електронний журнал*. 2024. № 1. С. 41-45.

83. Миколіук А.В. Публічне управління в умовах військового стану: питання ефективності. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 29. С. 45–48.

84. Митрофанов І. Протидія незаконній міграції засобами кримінального права. *MIGRATION & LAW*. 2023. VOLUME 3, ISSUES 5-6. С. 37-51. URL: <https://nam.kyiv.ua/files/publications/j23056-print.pdf>

85. Михайлов Д. Скільки українців, які поїхали з країни через війну, планують повертатися – опитування. 15.02.2023 р. URL: <https://susplne.media/386273-skilki-ukrainciv-aki-poihali-z-kraini-cerez-vijnu-planuut-povertatisa-dodomu-opituvanna/>

86. Міжнародна конвенція проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижують гідність видів поводження і покарання від 10.12.1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text

87. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

88. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042

89. Мірошніченко М.І. Теоретичні та методологічні засади генезису правової системи України: монографія. Київ: Університет «Україна», 2010. 451 с.

90. Нечипорук Я. А. Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. № 1(14). С. 124–128.

91. Осадча Я. Понад третина переселенців з України планують залишитися у країнах ЄС – опитування. *Українська правда. Життя*. 16.09.2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/05/16/254309/>

92. Осауленко А.О., Осауленко О.І. Міжнародні стандарти захисту прав та свобод людини і громадянина під час здійснення правосуддя та виконання кримінальних покарань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 84–86. URL: <http://lsej.org.ua/index.php/arkhiv-pomeriv?id=152>
93. Основи методології та організації наукових досліджень : [навч. посіб. для студ., курсантів, аспірантів і ад'юнктів] за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
94. Офіційний сайт УВКБ ООН // Data.unhcr.org: [сайт]. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
95. Пак А.К. Проблеми міграційної політики європейських країн і шляхи їх вирішення. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2017. № 6. С. 54–57.
96. Петрова Я.В. (2014). Теоретичні моделі дослідження міграційних процесів. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2014. № 11. С. 56–64.
97. Пижов О.М. Конституційно-правове регулювання сфери освіти в зарубіжних країнах. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 24–30. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/1_2023/1_2023.pdf
98. Питання європейської та євроатлантичної інтеграції : Указ Президента України від 20 квітня 2019 р. № 155/2019. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1552019-26586>
99. Покрасьон А.О., Мартинюк К.М., Булко Л.О. До питання про тимчасовий захист в країнах Європейського Союзу. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35).С. 72–76.
100. Політова А.С. Міграція та торгівля людьми в умовах збройного конфлікту: взаємозв'язок і наслідки. *MIGRATION & LAW*. 2023. VOLUME 2, ISSUES 3-4. С. 46–62.

101. Політова А.С. Стан протидії торгівлі людьми у Донецькій та Луганській областях. *Державна політика щодо протидії торгівлі людьми: Україна та світ: зб. тез Міжнародної науково-практичної конференції* (Львів, 8 жовтня 2021 р.) / упор. Г.Я. Савчин, У.О. Цмоць. Львів: ЛьвДУВС.2021. С. 160-165.

102. Потапова О. Міжнародно-правові засади співробітництва України з Євросоюзом (1991-2014 рр.). *Емінак. Всесвітня історія та міжнародні відносини*. С. 80-85.

103. Право Європейського Союзу : підручник / Р.А. Петров (кер. авт. кол.), А.О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін.; за ред. Р.А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.

104. Право Європейського Союзу: підручн. / За ред. Р.А. Петрова. Київ: Істина, 2017. 384 с.

105. Право Європейського Союзу: підручник / кол. авт., за ред. В.І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.

106. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08 липня 2011 р. № 3671-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>

107. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України № 2680-VIII від 7 лютого 2019 р. *Голос України*. 20 лютого 2019. № 34.

108. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки: Закон України 20 березня 2023 р. № 2970-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2970-IX#Text>

109. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

110. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>

111. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 р. № 1487. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1487-2022-п#Text>

112. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.11.1995 р. № 57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.04.2023)

113. Про затвердження Тимчасового положення про порядок визначення статусу біженців з Республіки Молдова і надання їм допомоги : постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.1992 р. № 378. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/378-92-%D0%BF#Text>

114. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 21.11.2002 р. № 228-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-15>

115. Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2942-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2942-14#Text>

116. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>.

117. Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 липня

2019 р. № 687-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-%D1%80#Text>

118. Про утворення робочої групи щодо захисту прав і свобод громадян України, які перебувають на території держав - членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.04.2022 р. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-2022-п#Text>

119. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки № 8131 від 17.10.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40674>

120. Прокопенко І.П., Дерманська О.В. Правова регламентація статусу біженця в Україні, Франції, Німеччині та Італії. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 255–259.

121. Резолюція ГА ООН A/RES/3455 (XXX) від 9 грудня 1975 р. Офіційний сайт ООН. URL :<https://www.un.org/ru/ga/30/docs/30res.shtml>

122. Резолюція ГА ООН A/RES/62 (I) від 15 грудня 1946р. Офіційний сайт ООН. URL: <https://www.un.org/ru/ga/62/docs/62res1.shtml>

123. Резолюція ГА ООН A/RES/8 (I) от 12 лютого 1946 р. Офіційний сайт ООН. URL: <https://www.un.org/ru/ga/1/docs/1res.shtml>

124. Рішення Суду ЄС (Великої палати) п. 257 по об'єднаним справам Словаччини і Угорщини проти Ради ЄС C-643/15 и C-647/15 від 06 вересня 2017 р. Eur-lex.europa.eu: [сайт]. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62015CJ0643>

125. Скільки українських дітей навчається в польських школах і дитсадках? Дані Міністерства освіти і науки Польщі. *Наш вибір*. Газета для українців в Польщі. 27 лютого 2023 р. URL: <https://naszwybir.pl/ukrayinski-dity-v-polskyh-shkolah/>

126. Статистична служба Європейського Союзу (Євростат): Es.europa.eu:

Офіційний сайт. URL:https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/MIGR_AS_YTPSM/default/table?lang=en

127. Турецька Я.П. Конституційно-процесуальний статус біженця, як вид правового статусу іноземця : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2019. 211 с.

128. Українцям у Польщі видаватимуть електронні посвідки, що дозволять перетин кордонів у ЄС. *Європейська правда*. 23.04.2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/07/23/7143727/> (дата звернення 06.04.2023)

129. Халаджи В. В. Європейська політика сусідства – причини її появи, еволюції та подальші перспективи розвитку. *Держава і право*: збір. наук. пр. Юридичні і політичні науки. Вип 51. Київ: ІДП НАН України, 2011. С. 619-623.

130. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників від 09.12.1989 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_044

131. Через війну Росії проти України зростають ризики торгівлі людьми, – МОМ. URL: <https://ukraine.un.org/uk/175247-cherez-viynu-rosiyi-protu-ukrayiny-zrostayut-ryzyky-torhivli-lyudmy-mom>

132. Черняк Є.В. Роль глави держави в охороні Конституції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 106–110.

133. Чехович С. Б. Заборона вислання (non-refoulement) біженців як основоположний принцип міжнародного захисту прав людини. Проблеми міграції. *Український аналітичний журнал*. 2000. Т. 5. № 2 (13). С. 5–9.

134. Чуєнко В. І. Правове регулювання статусу біженців в Європейському Союзі: сучасний стан і перспективи розвитку. Харків, 2018. 224 с.

135. Юринець В.Є. Методологія наукових досліджень: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 178 с.

136. Юркевич Х. Порівняльно-правовий метод у конституційно-правових дослідженнях. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 156–160.

137. Яблонська-Бонса Й. Польський закон від 12 березня 2022 року «Про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави». Первинний аналіз. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 2 (20). С. 12–31.

138. Armitage R. War in Ukraine and the inverse care law. *The Lancet Regional Health – Europe*. 2022. Vol. 17. Art. 100401.

139. Arrangement relating to the Issue of Identity Certificates to Russian and Armenian Refugees. 12.05.1926. *League of Nations. Treaty Series*. № 2004. Vol. 89. P. 47. ULD: <http://www.refworld.org/pdfid/3dd8b5802.pdf>

140. Arrangement with respect to the issue of certificates of identity to Russian Refugees, July 5, 1922, League of Nations, Treaty Series. Vol. 13. № 355. P. 238. URL: <http://www.refworld.org/docid/3dd8b4864.html>

141. Blashchuk T., Myronova H.A. Current trends in balancing of young people's right to education and public interests in the pandemic period. *Youth Voice Journal*. 2022. № 2. P. 7–17.

142. Commission Recommendation (EU) 2020/1366 of 23 September 2020 on an EU mechanism for preparedness and management of crises related to migration: Рекомендація Комісії (ЄС) 2020/1366 від 23.09.2020 р. щодо механізму ЄС для підготовки та управління кризами, пов'язаними з міграцією. URL: [https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/112246/140189/F-2111285558/EEU-112246%20\(EU\).pdf](https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/112246/140189/F-2111285558/EEU-112246%20(EU).pdf)

143. Communication From the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a New Pact on Migration and Asylum COM/2020/609 final // [Eur-lex.europa.eu](http://eur-lex.europa.eu): [сайт]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2020%3A609%3AFIN>

144. Convention relating to the International Status of Refugees. October 28 1933ю League of Nations, Treaty Series. Vol. 159. №. 3663.P. 199. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20159/v159.pdf>

145. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between the Member States in receiving such persons and bearing the consequences: Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС від 20.07.2001 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001L0055>

146. Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection OJ L 71, 4.3.2022. P. 1–6 // Eur-lex.europa.eu: [сайт]. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2022.071.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A071%3ATOC

147. Council Decision 2000/596/EC of 28 September 2000 establishing a European Refugee Fund: Рішення Ради 2000/596/ЄС від 28.09.2000 р. про заснування Європейського фонду біженців. URL: <https://www.europeansources.info/record/2000-596-ec-council-decision-of-28-september-2000-establishing-a-european-refugee-fund/>

148. Czarnek P. Do polskich szkół zapisane jest już 65 tys. dzieci z Ukrainy. URL: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Czarnek-Do-polskich-szkol-zapisane-jest-juz-65-tys-dzieci-z-Ukrainy-8300136.html>

149. Dei M., Kortukova T., Khodanovych V., Ismailov K., Frantsuz A. The right to education of refugees. *Asia Life Sciences*, 2019. №2. pp. 505–515

150. Denise Plattner. Assistance to the civilian population: the development and present state of international humanitarian law. IRRC. № 288. May–June 1992. pp. 249–263.

151. Denise Plattner. The protection of displaced persons in non-international armed conflicts. IRRC. № 291. November–December 1992. pp. 567–580.

152. Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32011L0095>

153. Durieux J.-F., McAdam J. Non-Refoulement through Time: The Case for a Derogation Clause to the Refugee Convention in Mass Influx Emergencies. *International Journal of Refugee Law*. 2004. Vol. 16. Iss. 1. P. 4–24.

154. Erdoğan Z. (). Assessing the criteria for equality of the right: Refugees' higher education from the perspective of human rights. [Hak Eşitliğine İlişkin Kriterlerin Değerlendirilmesi: İnsan Hakları Perspektifinden Mültecilerin Yükseköğrenimi] *Milli Eğitim*. 2023. №52(237). P. 577–602.

155. Essomba M.À. The right to education of children and youngsters from refugee families in Europe. *Intercultural Education*. 2017. №28(2). P. 206–218.

156. Esteban A.N. The right to education of refugee and asylum seekers minors since the approach based in human rights: difficulties, purpose and educational intervention. *REVISTA ESPANOLA DE EDUCACION COMPARADA*. 2020. №35. P. 70–91.

157. George J., Adelaja A. Armed conflicts, forced displacement and food security in host communities. *World Development*. 2022. Vol. 158. Art. 105991.

158. Glossary on Migration. International Organization for Migration. 2019. 248p. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf

159. Gluns D., Wessels J. Waste of Paper or Useful Tool? The Potential of the Temporary Protection Directive in the Current “Refugee Crisis”. *Refugee Survey Quarterly*. 2017. Vol. 36. Iss. 2. P. 57–83.

160. Joined Cases C-643/15 and C-647/15 Slovak Republic and Hungary v. Council of the European Union, 06.09.2017. Asylumlawdatabase.eu: [сайт]. URL: <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/cjeu-joined-cases-c-64315-and-c-64715-slovak-republic-and-hungary-v-council-european-union-6>.

161. Jurs P., Neimane I. The impact of the migration crisis and possible solutions in the context of lifelong learning. Lubkina V., Laganovska K., Klavinska A., Strode A. (Eds.). *Society, integration, education* :Proceedings of the International Scientific Conference.2020. pp. 111-120.

162. Khen H.M. Restoring children's right to education during and after war the case of Ukraine. *International Journal of Children's Rights*. 2023. №31(1).pp. 225–267.

163. Law of 12 march 2022 on assistance to citizens of Ukraine in connection with armed conflict on the territory of that country. Journal of laws of the Republic of Poland of 2022, item 583.

164. Linden-Retek P. The Refugees We Are: Solidarity, Asylum, and Critique in the European Constitutional Imagination. *German Law Journal*. 2021. Vol. 22(4). P. 506–533.

165. Návrh zákona, kterým se mění zákon č. 65/2022 Sb., o některých opatřeních v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invazí vojsk Ruské federace, a další související zákony. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/monitor/7457504.htm>

166. Osler A. Education, migration and citizenship in europe: Untangling policy initiatives for human rights and racial justice. *Intercultural Education* 2020. № 31(5). № 562–577.

167. Petakh P., Kamyshnyi A. Risks of outbreaks: The health concerns of internally displaced persons in Transcarpathia, Ukraine. *New Microbes and New Infections*. 2023. Vol. 52. Art. 101106.

168. Plan for the issue of a certificate of identity to Armenian Refugees 31 May 1924. Submitted for the consideration of interested governments by Dr. Nansen, High Commissioner for Russian Refugees in execution of the Resolution

of the Council of the League, adopted on September 28, 1923 League of Nations, Official Journal, № 7–10. PP. 969–970.

169. Plan for the Issue of a Certificate of Identity to Refugees from the Saar, July 30, 1935. *League of Nations, Official Journal*. 1935. № 10-12. PP. 1681–1682.

170. Prawoświatowe: ustawazdnia 14 grudnia 2016 r. zdnia 18 maja 2021 r., tekstjedn. Dz. U. 2021 poz. 1082. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20210001082>

171. Proposal for a Council implementing decision establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001, and having the effect of introducing temporary protection COM/2022/91 final // Eur-lex.europa.eu: [сайт]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0091&qid=1646384923837>

172. Publications Office of the European Union, English-Ukrainian pictograms for students and teachers: English/Ukrainian, Publications Office of the European Union, 2022. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2830/145568>

173. Registrierung, AufenthaltserlaubnisundAsyl. Федеральне відомство у справах міграції та біженців. URL: <https://www.germany4ukraine.de/>

174. Regulation (EU) 2018/1806 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement: Регламент (ЄС) 2018/1806 Європейського Парламенту та Ради від 14 листопада 2018 р. про перелік третіх країн, громадяни яких повинні мати візи під час перетину зовнішніх кордонів, і тих, громадяни яких звільнені від цієї вимоги. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R1806>

175. Regulation (EU) 2021/1147 of the European Parliament and of the Council of 7 July 2021 establishing the Asylum, Migration and Integration Fund: Регламент (ЄС) 2021/1147 Європейського

Парламенту та Ради від 7 липня 2021 року про створення Фонду надання притулку, міграції та інтеграції. URL: [https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/112581/140723/F-2064625010/EEU-112581%20\(EN\).pdf](https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/112581/140723/F-2064625010/EEU-112581%20(EN).pdf)

176. Regulation (EU) 2021/836 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2021 amending Decision No 1313/2013/EU on a Union Civil Protection Mechanism:

Регламент (ЄС) 2021/836 Європейського парламенту та Ради від 20 травня 2021 р. про внесення змін до Рішення № 1313/2013/ЄС щодо механізму цивільного захисту Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021R0836>

177. Roitblat Y. et al. Immediate physical needs of refugees during the Ukrainian armed conflict of 2022. *Health Policy*. 2022. Vol. 126(12). pp. 1303–1309.

178. Salihu D. et al. Anxiety, depression and stress among internally displaced persons and host community in an armed conflict region: A comparative study. *Psychiatry Research*. 2022. Vol. 315. Art. 114700.

179. Savino M., Gatta F.L. (2022). On the Brink of a New Refugee Crisis. *Verfassungsblog: On Matters Constitutional*. DOI: <https://doi.org/10.17176/20220311-001246-0>

180. Situation Ukraine Refugee Situation. Operational data portal Ukraine refugee situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

181. Situation Ukraine Refugee Situation. Operational data portal Ukraine refugee situation. Refugees from Ukraine recorded across Europe. Refugees from Ukraine registered for Temporary Protection or similar national protection schemes in Europe. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

182. Situation Ukraine Refugee Situation. Operational data portal Ukraine refugee situation. Refugees from Ukraine recorded across Europe. Refugees from Ukraine registered for Temporary Protection or similar national protection schemes in Europe. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

183. Sosnina O., Mykytiv O., Mykytiv H., Kolenichenko T., Holovach A. International Aspects of the Protection of Victims' Rights in the Conditions of Armed Conflict in Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. № 39(71).

184. Thorburn J. Transcending Boundaries: Temporary Protection and Burden-sharing in Europe. *International Journal of Refugee Law*. 1995. Vol. 7. Iss. 3. P. 459–480.

185. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 11 (25 November – 5 December 2022). *IOM, Ukraine*. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-11-25-november-5>

186. Ukraine: EU steps up solidarity with those fleeing war. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1610

187. UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Report of the Meeting of the Expert Group on Temporary Refuge in Situations of Large-Scale Influx (Geneva 21–24 April 1981). 17 July 1981. EC/SCP/16/Add.1 // Refworld.org: [сайт]. URL: <https://www.refworld.org/docid/3ae68cd04.html>

188. UNHCR Roundtable on Temporary Protection International Institute of Humanitarian Law. *International Journal of Refugee Law*. 2013. Vol. 25. Iss. 1. P. 178–186. URL: <https://academic.oup.com/ijrl/article-abstract/25/1/178/1549513?redirectedFrom=PDF>

189. Varyvoda Y. et al. Ukraine's most vulnerable need healthcare: Priorities during the armed conflict. *Public Health in Practice*. 2022. Vol. 4. Art. 100296.

190. Verme P., Schuettler K. The impact of forced displacement on host communities: A review of the empirical literature in economics. *Journal of Development Economics*. 2021. Vol. 150. Art. 102606.

191. Verordnung der Bundesregierung über ein vorübergehendes Aufenthaltsrecht für aus der Ukraine Vertriebene (Vertriebenen-Verordnung – VertriebenenVO). Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich. Ausgegeben am 11. März 2022. URL:

https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2022_II_92/BGBLA_2022_II_92.html

192. Yeo S.S., Yoo S. Is refugee education indeed educational, the freirean perspective to refugee education beyond humanitarian, rights, or development rationale. *Educational Philosophy and Theory*. 2022. №54(13).P.2203–2213.

193. Zajda J., Ozdowski S. Human Rights Education: Refugees and Asylum Seekers' Right to Education. *GLOBALISATION, HUMANRIGHTSEDUCATIONANDREFORMS*.2017. № 17. P.221–237.

194. Zákononěkterýchopatřeníhvsouvislostisozbrojenýmkonfliktemna území Ukrajinyvyvolanýminvazí vojskRuské federace: Zákon č. 65/2022 Sbod 17. března2022. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2022-65>

195. ZhouY., GrossmanG., GeS. Inclusive refugee-hosting can improve local development and prevent public backlash. *World Development*. 2023. Vol. 166. Art. 106203.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Васечко В.О. Категорії осіб та термін дії тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу: досвід Республіки Польща, Чеської Республіки та Федеративної Республіки Німеччина. *Часопис Київського університету права*. 2022. №2-4. С. 190–194.

2. Васечко В.О. Генеза конституційно-правових основ співробітництва України з країнами ЄС щодо переміщених осіб з України. *Migration&Law*. 2023. Vol. 3 (issues 1–2). С. 54–75.

3. Vasechko V.O. Features of exercising the right to education for persons granted temporary protection in European Union member states. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. Vol. 28. № 2. PP. 71– 80.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Васечко В.О. Правові засади отримання тимчасового захисту в Республіці Польща. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XXII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (28 квітня 2023 року)*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 35–37.

5. Васечко В.О. Правові засади формування європейської системи притулку. *Соціальні права. Виклики воєнного часу* :зб. тез доп. шостої Міжнар. наук.-практ. конф. «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 6 липня 2023 р.). Харків : Право, 2023. С. 27–31.

6. Васечко В.О. До питання правового регулювання тимчасового захисту переміщених осіб в Європейському Союзі. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез VI Міжнародної науково-*

практичної конференції, присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 31 березня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 59–61.

7. Васечко В.О. Правові засади отримання тимчасового захисту в Чеській Республіці. *Scientific achievements of modern society: collection of abstracts of International scientific-practical conference, Kunovice, Czech Republic, March 17-18, 2023*. Kunovice : Akademie HUSPOL, 2023. Р. 38–41.

8. Васечко В.О. Нормативно-правове забезпечення отримання тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу. *Пам'яті професорів П.С. Матишевського та С.С. Яценка: 1. Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України: 1992 – 2022 роки»* (Київ, 18 листопада 2022 року). 2. Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри» (Яценківські читання) (Київ, 2 лютого 2023 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, С.Д. Шапченко, К.П. Задоя. К., 2023. С. 118–121.

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук,
професор

Стаїслав ГУСАРЄВ

«_____» _____ 2023 року

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
ад'юнкта кафедри конституційного права та прав людини Національної
академії внутрішніх справ Васечка Володимира Олександровича на тему
«Конституційно-правові основи співробітництва України з країнами-
членами ЄС щодо статусу переміщених осіб» в освітній процес
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувача кафедри теорії держави та права, кандидата юридичних наук, доцента Пендіюри Максима Миколайовича (голова комісії); завідувача кафедри публічного управління та адміністрування, доктора юридичних наук, професора Пастуха Ігоря Дмитровича; завідувача кафедри філософії прав та юридичної логіки, кандидата юридичних наук, доцента Кравця Віталія Михайловича, склала цей акт про те, що результати дисертації ад'юнкта кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ Васечка Володимира Олександровича на тему «Конституційно-правові основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб» впроваджено в освітній процес академії, зокрема:

1. Матеріали дисертації здобувача застосовуються в освітньому процесі під час підготовки та проведення лекцій, семінарських і практичних занять зі здобувачами вищої освіти з навчальних дисциплін: «Конституційне право», «Муніципальне право», «Конституційне процесуальне право», «Актуальні проблеми конституційного та муніципального права», «Міжнародний захист прав людини».

2. Результати дослідження Васечка Володимира Олександровича відображені в наукових статтях і науково-практичних конференціях для здобувачів вищої освіти, де в якості джерел для підготовки навчальних матеріалів рекомендовано такі публікації:

1) Васечко В. О. Особливості реалізації права на освіту особами, які отримали тимчасовий захист в країнах-членах Європейського Союзу. *Науковий вісник НАВС*. 2023. Том 28. №2 С. 71–79.

2) Васечко В. О. Категорії осіб та термін дії тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу: досвід Республіки Польща, Чеської Республіки та Федеративної Республіки Німеччина *Часопис Київського Університету права*. 2022. № 2-4, С. 190–194.

3) Васечко В. О. Генеза конституційно-правових основ співробітництва України з країнами ЄС щодо переміщених осіб з України. *MIGRATION & LAW*. 2023. № 3, С. 54–75.

4) Васечко В. О. Угода про реадмісію між Україною та ЄС: правовий фактор вирішення проблеми нелегальної міграції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8, С. 60–62.

5) Васечко В. О. Нормативно-правове забезпечення отримання тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу. *Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції "Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри"* (2 лютого 2023 року) / [редкол.: А. А. Стрижевська, С. Д. Шапченко, К. П. Задоля.]. К. 2023. С. 118-121.

6) Васечко В. О. Правові засади отримання тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу. *Scientific achievements of modern society: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (Куновіце, Чеська Республіка, 17-18 березня 2023 р.) / Академія ГУСПОЛ, 2023. С. 38-41.

7) Васечко В. О. До питання правового регулювання тимчасового захисту переміщених осіб в Європейському Союзі. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 31 березня 2023 р.) Хмельницький: Хмельницький університет права та імені Леоніда Юзькова, 2023 / ISBN 978-617-7572-61-8, 2023. С. 59-61.

8) Васечко В. О. Правові засади формування європейської системи притулку. *Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики: матеріали Шостої міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 6 липня 2023 р.) Харків: Право, 2023 / ISBN 978-966-998-543-9, 2023. С. 27-31.

9) Васечко В. О. Конституційно-правовий інститут реадмісії: питання правового закріплення. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали ХХІІ студентсько-аспірантської наукової конференції* (м. Львів, 28 квітня 2023 року). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 35-37.

10) Васечко В. О. Конституційно-правовий інститут реадмісії: питання правового закріплення. *Двадцять перші наукові юридичні читання: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (Івано-Франківськ, 6 жовтня 2022 р.) Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. / ISBN 978-617-7572-56-4, 2022. С. 49-50.

3. Зазначені праці підтверджують належний навчально-методичний рівень, актуальність обраної тематики, фахову підготовку дисертації ад'юнкта кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ Васечка Володимира Олександровича на тему «Конституційно-правові основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб», а також практичну значущість роботи та можливість використання результатів дослідження під час викладання зазначених вище навчальних дисциплін.

Голова комісії

Максим ПЕНДЮРА

Члени комісії:

Ігор ПАСТУХ

Віталій КРАВЕЦЬ

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У Департаменті юридичного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України розглянуто результати дисертаційного дослідження Васечка Володимира Олександровича на тему «Конституційно-правові основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб» на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», у вигляді:

- рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення законодавства в сфері захисту прав вимушено переміщених осіб з України за кордон, у тому числі в країни-члени Європейського Союзу;

- систематизації змісту та класифікації видів актів Європейського Союзу з питань притулку, які поряд із обов'язковими положеннями містять також положення рекомендаційного характеру;

- пропозицій щодо шляхів вдосконалення співробітництва між Україною і Європейським Союзом щодо переміщених осіб на основі комплексного підходу у сфері правового захисту, гуманітарної допомоги, міжнародної координації, регіонального співробітництва та спільних дій захисту державного кордону й протидії його незаконного перетину.

На підставі вивчення запропонованих автором висновків вважаємо, що отримані за результатами проведеного дисертаційного дослідження пропозиції мають необхідний теоретичний, методологічний рівень та практичну значимість та за можливості будуть використані в правозастосовній та нормотворчій діяльності Департаменту юридичного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України.

Заступник директора Департаменту
юридичного забезпечення

Міністерства внутрішніх справ України

18.04.2024

Юрій ЛОТОЦЬКИЙ

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У Департаменті міграційної поліції Національної поліції України розглянуто результати дисертаційного дослідження Васечка Володимира Олександровича на тему «Конституційно-правові основи співробітництва України з країнами-членами ЄС щодо статусу переміщених осіб» на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Теоретичні та практичні здобутки наукового дослідження висвітлюють питання забезпечення прав переміщених осіб з України, які вимушені шукати тимчасового захисту за кордоном, у тому числі в країнах Європейського Союзу, у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації. В своєму дослідженні автор приділяє значну увагу вивченню норм Директиви Ради ЄС № 2001/55/ЄС, яка запрацювала вперше саме для українців, у якій, серед іншого, визначаються засади забезпечення житлом та соціальна підтримка, право на легальне працевлаштування, заходи щодо протидії торгівлі людьми та нелегальній міграції.

На підставі вивчення запропонованих обґрунтованих практичних пропозицій, які отримані за результатами проведеного дисертаційного дослідження, вважаємо, що вони мають необхідний теоретичний, методологічний рівень та практичну значимість та за можливості будуть використані в практичній діяльності окремих підрозділів Національної поліції України.

**Начальник Департаменту
міграційної поліції
Національної поліції України
генерал поліції третього рангу**

17.04.2024

Сергій ШАЙХЕТ